

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

La Generalitat de Catalunya a través dels segles

Commemoració dels 650 anys de la Generalitat

Sessió pública de la Secció Històrico-Arqueològica
Cervera, 28 de maig de 2009

BARCELONA
2011

**La Generalitat de Catalunya
a través dels segles**

Commemoració dels 650 anys de la Generalitat

Sessió pública de la Secció Històrico-Arqueològica
Cervera, 28 de maig de 2009

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

La Generalitat de Catalunya a través dels segles

Commemoració dels 650 anys de la Generalitat

Sessió pública de la Secció Històrico-Arqueològica
Cervera, 28 de maig de 2009

BARCELONA
2011

Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica. Sessió Pública (2009 : Cervera, Catalunya)
La Generalitat de Catalunya a través dels segles : commemoració dels 650 anys de la Generalitat :
sessió pública de la Secció Històrico-Arqueològica, Cervera, 28 de maig de 2009
Referències bibliogràfiques
ISBN 9788499650692
I. Ferrer i Mallol, Maria Teresa, 1940- ed. II. Títol
1. Catalunya. Generalitat — Història — Congressos 2. Catalunya — Història — Congressos
353(467.1)(091)(061.3)

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Maria Teresa Ferrer i Mallol,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© dels autors de les ponències
© 2011, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre del 2011
Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Fotoletra, S.A.

Imprès a SA de Litografia

ISBN: 978-84-9965-069-2
Dipòsit Legal: B-24804-2011

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Presentació, <i>per Maria Teresa Ferrer i Mallol</i>	7
Els orígens de la Diputació del General o Generalitat de Catalunya i els primers diputats escollits a Cervera, <i>per Maria Teresa Ferrer i Mallol</i>	11
La Diputació del General del segle XVI al XVIII. Balanç historiogràfic i línia interpretativa, <i>per Eva Serra i Puig</i>	69
L'ornament de la Casa de la Diputació del General al segle XVI, <i>per Joaquim Garriga i Riera</i>	87
La Generalitat de Catalunya (1931-1939) i la política cultural, <i>per Jordi Castellanos</i>	93

Presentació

MARIA TERESA FERRER I MALLOL
Institut d'Estudis Catalans

L'any 2009 Catalunya va commemorar el 650è aniversari del nomenament de la primera comissió de diputats que inicià una institució que, en un primer moment, fou anomenada Diputació del General i després Generalitat. Aquesta primera comissió de diputats fou nomenada cap a la fi d'una reunió de les Corts catalanes celebrada a Cervera. La Cort de Cervera inicià les seves sessions el 14 d'octubre de 1359 i les conclugué el mes de desembre del mateix any. El nomenament dels diputats tingué lloc el 19 de desembre, en el transcurs de l'aprovació dels capítols del donatiu que la Cort de Cervera concedia al rei per defensar el país durant la guerra amb Castella i l'aprovació també dels diversos acords pactats per la Cort amb el rei. El rei de Castella, Pere el Cruel, havia provocat l'inici d'aquesta guerra el 1356 i, després d'una etapa d'uns enfrontaments força igualats, malgrat l'ocupació de Tarassona per Castella, el 1359 canvià el signe del conflicte amb l'entrada de la flota castellana a la Mediterrània i l'atac contra Barcelona del mes de juny. La cort de Cervera fou convocada per reunir cabals per defensar Catalunya i també per defensar la frontera aragonesa, on les tropes castellaneres eren una amenaça constant.

El nomenament dels diputats encarregats d'administrar els diners concedits per la Cort de Cervera per a la defensa fou el primer pas per a la formació d'aquesta institució que anomenem Generalitat. Calgueren encara altres passos perquè es consolidés, però aquest primer pas, amb tota justícia, pot ésser considerat el de l'inici de la Generalitat.

El lligam de Cervera amb l'inici de la Generalitat és el motiu pel qual la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans volgué commemorar l'efemèride dels 650 anys del naixement d'aquesta institució tan singular amb una sessió oberta al públic a Cervera el 28 de maig de 2009. Vull agrair la rebuda que l'Il·lustríssim Senyor Joan Valldaura, paer en cap de Cervera, i alguns dels regidors de la ciutat van dispensar als membres de la Secció Històrico-Arqueològica que vam assistir a aquesta

sessió celebrada a Cervera i totes les atencions que van tenir amb nosaltres al llarg del dia, proporcionant-nos un local per a la sessió tancada i per a la sessió oberta i la possibilitat de veure el patrimoni històric i artístic de la ciutat, que és molt important, com és prou sabut, acompanyats de persones expertes, que foren molt amables amb nosaltres.

A la sessió pública de Cervera, celebrada a la tarda del 28 de maig, hi foren presentades diverses ponències. En foren anunciades sis, en foren llegides només cinc el dia esmentat i finalment en publiquem quatre, tres sobre la Generalitat antiga i una sobre la Generalitat moderna.

La primera és la meua pròpia, titulada «Els orígens de la Diputació del General o Generalitat de Catalunya i els primers diputats escollits a Cervera». L'explicació sobre els orígens de la Generalitat es redueix a una síntesi introductòria perquè ja he tractat aquest tema en altres ocasions, per tant l'he orientada vers l'anàlisi de la personalitat i els fets dels primers diputats de la Generalitat de Catalunya, només els dotze que van administrar realment el donatiu de la Cort i que van prendre decisions sobre la defensa, i he deixat de banda els dotze diputats consellers, que haurien allargat massa aquest treball. Són doncs quatre diputats eclesiàstics, quatre de nobles i quatre de ciutadans o homes de vila els que són presos en consideració.

La segona ponència és la d'Eva Serra, «La Diputació del General del segle XVI al XVIII. Balanç historiogràfic i línia interpretativa», en què comenta els avenços fets en els darrers anys en el coneixement de la història de la Diputació del General entre els segles XVI i XVIII. Els impostos cobrats per la Generalitat han estat estudiats per analitzar la producció, la circulació i el consum de mercaderies a Catalunya. També ha estat analitzat el funcionament intern de la institució i el control de l'observança de les lleis, així com la seva actuació política i els enfrontaments amb el rei o els seus oficials, especialment els de 1591 i 1640, fins a l'abolició de la institució el 1714.

La tercera ponència, de Joaquim Garriga i Riera, «L'ornament de la Casa de la Diputació del General al segle XVI», recorda que el nucli gòtic fundacional del Palau de la Generalitat actual és petit comparat amb la resta de l'edifici, construït en gran part en el segle XVI i en el XVII. L'ornamentació que va rebre l'edifici durant tota l'etapa constructiva fou molt important i l'autor n'estudia només alguns aspectes: el de les decoracions integrades a l'arquitectura (obertures, arcuacions, pinacles i gàrgoles), particularment als frontis interiors del Pati dels Tarongers, que són d'un caràcter unitari, malgrat les diferent èpoques de realització, i enllaçaven l'obra nova amb l'antiga tot reforçant la identitat del palau i de la institució que allotjava. Dels altres ornaments: sostres enteixinats, paviments ceràmics, peces d'argenteria, ornaments brodats, pintures, etc., l'autor s'ocupa només dels tapissos que la Generalitat comprà en el segle XVI i dels quals se'n conserven encara quatre a l'Institut d'Estudis Catalans.

Finalment, la quarta ponència, de Jordi Castellanos, «La Generalitat de Catalunya (1931-1939) i la política cultural», analitza la política que en aquest àmbit desenvo-

lupà la Generalitat restaurada per la República, ampliant la iniciada per la Mancomunitat. En una primera etapa, entre 1931-1934 i 1935-1936, el conseller Ventura Gassol centrà la seva actuació en el binomi llengua i ensenyament: organitzà l'ensenyament tècnic, creà l'Escola Normal i l'Institut-Escola, creà el Patronat de la Universitat Autònoma i la Universitat per a Obrers. Estimulà la literatura i les arts amb premis i s'ocupà també del teatre i dels museus. En una segona etapa, la de la Guerra, de 1936-1939, Tarradellas, Sbert i Carles Pi i Sunyer s'ocuparen de la salvació de persones i del patrimoni històric i artístic i assumiren la gestió de nombrosos organismes culturals.

Esperem que les aportacions d'aquest llibre ajudin al coneixement d'alguns aspectes de la història de la Generalitat al llarg dels seus 650 anys d'existència.

Els orígens de la Diputació del General o Generalitat de Catalunya i els primers diputats escollits a Cervera*

MARIA TERESA FERRER I MALLOL
Institut d'Estudis Catalans

ELS ORÍGENS DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

La Diputació del General o Generalitat fou, inicialment, una comissió creada per la Cort de Cervera de 1359 per tal d'administrar el donatiu fet al rei Pere el Cerimoniós, destinat a pagar l'exèrcit que havia de defensar els regnes de la Corona catalanoaragonesa contra Castella, durant la guerra dita dels Dos Peres (1356-1369) perquè fou protagonitzada pel rei Pere el Cerimoniós a la Corona d'Aragó i pel rei Pere el Cruel a Castella. La Generalitat va néixer, doncs, en un context de guerra.¹

* Aquest treball forma part del projecte de recerca «La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval: puente entre culturas, mediadora entre cristiandad e islam», aprovat i finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència (HUM2007-61131).

1. He estudiat els orígens de la Diputació del General o Generalitat a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els primers diputats de la Generalitat de Catalunya (1359-1412)», a *Miscel·lània d'homenatge a Miquel Coll i Alentorn en el seu vuitantè aniversari*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1984, p. 221-269; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Origen i evolució de la Diputació del General de Catalunya», a *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional* (abril 1988), Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1991, p. 152-159; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La gènesi de la Generalitat de Catalunya: de la Cort de Cervera a Ferran II (1359-1518)» i «Una institució en constant evolució: les primeres diputacions i biografies de diputats», a Josep Maria SOLÉ I SABATÉ (dir.), *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, vol. 1, 1359-1518, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 19-35, 36-45, 46-75 i 81-104; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General o Generalitat en el marc de la guerra amb Castella (1359-1375)», *Anuario de Estudios Medievales*, 34/2 (2004), p. 875-938; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya (1359-1413), 650 anys*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Vicepresidència, 2009, col·l. «Història i Pensament», núm. 7.

El context de la guerra

La Guerra dels Dos Peres fou una guerra terrible i llarga que conculgué de fet amb l'assassinat de Pere el Cruel pel seu germà bastard, el 1369, i de dret amb la pau de 1375.

El mòbil de la guerra per part castellana era la revenja de la humiliació soferta en temps de Ferran IV de Castella, quan aquest sobirà va haver de cedir a Jaume II una part del regne de Múrcia (la meitat meridional de l'actual província d'Alacant) l'any 1304, com a resultat d'una altra guerra. Pere el Cruel volia recuperar aquest territori i assegurar l'hegemonia peninsular de Castella. Segons Pere el Cerimoniós, l'objectiu del seu enemic era el d'eliminar els altres estats peninsulars i proclamar-se emperador d'Espanya.

La guerra es desenvolupà d'una manera molt desfavorable a la confederació catalanoaragonesa, que veié el seu territori envaït i parcialment ocupat, especialment Aragó i el País Valencià, bé que Catalunya i Mallorca també foren atacades, per mar, per la flota de Pere el Cruel l'any 1359.

Revela quin era l'objectiu del rei Pere el Cruel el fet que bategés les terres ocupades a Aragó i al País Valencià com «Castella la Nova». N'informa el rei Pere el Cerimoniós a la seva crònica:

E el dit rei havia posat nom e títol a tota la terra que ens havia tolt, així en regne d'Aragó com en regne de València, Castella la Nova, mas per la gràcia de nostre senyor Déus, lo dit títol durà poc, per tal com ab títol injust posseïa tot ço que ens havia tolt.

Totes les etapes decisives en la formació de la Diputació del General de Catalunya es troben emmarcades en la guerra amb Castella.

La Diputació del General

La comissió escollida a Cervera el 1359 fou anomenada Diputació del General perquè, com les corts, representava tota la societat catalana en general, la generalitat o totalitat del país.

El nomenament de diputats a Cervera fou el primer pas en la formació de la Generalitat. Un segon pas es féu a les Corts de Montsó de 1362-1363, on foren creats els impostos anomenats *generalitats*, «dret d'entrades i eixides» sobre l'exportació/importació, i el dret de la bolla sobre la fabricació i comercialització de teixits, que foren el pilar bàsic de l'economia de la Generalitat. El tercer pas, el més decisiu, fou l'emissió de deute públic per decisió de la Cort de Barcelona-Lleida-Tortosa de 1364-1365, amb la fermança de les generalitats. La Cort garantí la continuïtat de la institució emissora (la Diputació del General) i dels impostos

mentre aquest deute no hagués estat amortitzat; com que no es pogué amortitzar, quedà assegurada la pervivència de la institució.

En els primers temps, el nombre de diputats del General fou variable. La Cort de Cervera de 1359 n'escollí dotze, quatre per braç —braç eclesiàstic, braç militar o nobiliari i braç de les ciutats i viles reials— ja que la Cort s'organitzava en aquests estaments o braços. Aquest nombre tan elevat de diputats, resultà incrementat encara per dotze diputats més, quatre per braç, que foren elegits com a consellers i oïdors de comptes dels diputats del propi braç. No s'indicà quins serien els diputats residents a Barcelona, com es féu després. El perfil social dels diputats de Cervera de 1359 fou molt alt; hi hagué primeres figures tant al braç eclesiàstic com al militar.

Els diputats escollits a Cervera el 1359

Qui eren aquests personatges que foren els primers diputats del General o Generalitat de Catalunya? Sempre m'ha semblat interessant saber quines vides hi havia al darrere dels noms que trobem lligats a càrrecs a l'edat mitjana; a quines famílies pertanyien, quina era la seva situació social, quines qualitats i formació tenien i per què havien arribat a aquella posició, encara que no sempre aconseguim saber aquestes circumstàncies.

No és la primera vegada que m'aproximo a les biografies dels diputats. L'any 2003, Enciclopèdia Catalana, amb el suport institucional de la Generalitat de Catalunya, publicà l'obra *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, dirigida per Josep Maria Solé i Sabaté, en la qual vaig col·laborar pel que fa a, especialment, l'etapa inicial de la institució, abans de la consolidació i regulació de 1413. Un dels objectius era fixar la llista dels diputats de les successives «legislatures» i presentar dades biogràfiques dels diputats, encara que el títol insisteixi, per aproximar-se al gran públic, en els «presidents» de la Generalitat, que a l'edat mitjana no existiren, fora d'una preeminència protocol·lària atorgada sempre als eclesiàstics, dins de cada estrat social. L'obra és d'alta divulgació i, per tant, no té notes erudites, però és un treball de recerca perquè els estudis prosopogràfics s'han desenvolupat poc entre nosaltres i només en els casos de les famílies nobiliàries més importants.² Posteriorment, vaig publicar les semblances dels diputats del braç reial des del 1359 fins al 1413 en un treball erudit amb notes.³

2. Vegeu les biografies d'un gran nombre de diputats fins al 1413, on també s'analitza la seva activitat com a diputats a *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, vol. 1, 1359-1518, p. 46-75 i 81-104.

3. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els diputats del braç de les ciutats i viles reials de 1359 a 1413. Perfils biogràfics», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 26 (2005), *Homenatge a la professora Dra. Carme Batlle i Gallart*, p. 515-549.

Ara presento les semblances dels membres de la que en podríem dir la «primera legislatura», és a dir, dels que foren nomenats a Cervera i de tots tres braços. En la major part dels casos no solament les biografies compten ara amb les referències bibliogràfiques i documentals, que no podien figurar a la *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, sinó que són més àmplies perquè ha aparegut nova bibliografia o he trobat més documentació, cosa que ha permès conèixer millor aquests personatges. Sovint aquestes semblances poden donar només un perfil socioeconòmic del personatge, mentre que en altres casos podem refer millor la seva vida i les seves activitats. En alguns casos, per exemple en el dels grans famílies nobiliàries dels Cabrera o dels Cardona, com que la informació és excessiva per a l'article, ha calgut fer una síntesi del que se sap dels personatges concrets tractats aquí, amb alguna aportació documental nova. La informació ha estat espigolada en un gran nombre d'obres i treballs, més del que pot semblar a través de les notes, i ha estat completada, en part, amb documentació, especialment en el cas de personatges menys coneguts.

Recullo només les biografies dels dotze membres de la primera Diputació del General, quatre per cada braç, deixant de banda, amb una sola excepció, els dotze consellers dels diputats, també quatre per braç, nomenats tots a la Cort de Cervera de 1359, en plena guerra amb Castella. De l'actuació d'aquests diputats n'hi ha notícia almenys fins al desembre de 1361.⁴

ELS DIPUTATS DEL BRAÇ DE L'ESGLÉSIA

Berenguer de Cruïlles

Dins del braç eclesiàstic, el diputat més important era el bisbe de Girona.⁵ Era fill de Bernat de Cruïlles i de Peratallada, d'una important família nobiliària que posseïa un extens senyoriu al Baix Empordà, i havia nascut probablement vers 1310;⁶

4. ACA, C, reg. 1384, f. 40 v. (1361, desembre, 11). Cit. a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 231.

5. Cf. informacions sobre el seu pontificat a Jaume VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. xiv, Madrid, 1803-1852, p. 14-17; Enrique FLÓREZ, Antolín MERINO i José de la CANAL, *España Sagrada*, vol. XLIV, Madrid, 1826, p. 64-68; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Barcelona, Claret, 1998-2001; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», a *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, cit., vol. 1, p. 46-56; amplio molt la biografia que vaig fer per a aquesta obra i hi afegeixo les notes. Jaume de PUIG I OLIVER i Josep M. MARQUÈS I PLANAGU-MÀ (ed.), *Lletres del bisbe de Girona*, vol. 1 (n. 1-620), *Bernat de Vilamarí (1292-1312)*, *Pere d'Urrea (1325-1328)*, *Gastó de Montcada (1328-1334)*, *Arnau de Mont-rodon (1335-1348)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya i Ajuntament de Girona, 2007, dades biogràfiques a la p. 294, n. 457.

6. Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, vol. 1, Girona, Ajuntament de Girona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993-1994, p. 69.

com altres fills de la noblesa no primogènits, fou destinat a l'Església. Una canon-gia, un càrrec catedralici o un bisbat, si demostraven les qualitats adequades, els podien proporcionar les rendes i el poder que corresponien a un membre del seu estament i des d'aquestes posicions mantenir la solidaritat familiar. En moments difícils per a alguns membres de la seva família, no dubtà a mostrar aquesta solidaritat, per exemple envers els fills del seu germà, l'almirall Jofre Gilabert de Cruïlles, que havia mort l'any 1339 com a conseqüència de les ferides rebudes al setge d'Algesires, mentre que la seva esposa, Sibil·la de Vergua, havia mort pocs mesos després, al començament del 1340.⁷ L'any 1344, Berenguer de Cruïlles, que era llavors cabiscol de la catedral de Girona, es responsabilitzà, mitjançant un debitori, del dot de la seva neboda Geraldona, que es casava amb Huguet de Pallars, senyor del castell de Rupit i fill del noble Ramon Roger de Pallars, senyor de Mataplana.⁸ Però finalment no es féu càrrec de la tutoria i procuració dels altres nebots, Jofre, que era l'hereu, i ja havia arribat a l'edat adulta, Bernat i Isabel, que encara eren menors d'edat. L'any 1346 fou designat tutor i curador, a prec dels parents, Huguet d'Empúries, que havia d'inventariar els béns dels fills de l'almirall, tant els que estiguessin obligats al seu oncle el bisbe Berenguer en nom d'ells, com altres béns.⁹ Degué mantenir una relació freqüent amb la seva germana Constança, casada amb Guillem Galceran de la Serra, com ho demostra el fet que el 1344 cavalcaven junts, amb altres nobles, quan foren atacats en el terme de la Bisbal.¹⁰

També ell degué beneficiar-se de la solidaritat familiar. El seu oncle Gilabert de Cruïlles, primer sagristà i després bisbe de Girona (1334-1335),¹¹ degué afavorir els inicis de la seva carrera eclesiàstica. Des del 1319, Berenguer fou clergue del capítol de la catedral de Girona, canonge des del 1321, cabiscol des del 1334 i vicari general juntament amb Ramon de Santapau el mateix any; gaudia de les capellanies de Galliners i Vilopriu; fou procurador del seu oncle el bisbe Gilabert de Cruïlles per instar el reconeixement dels feus del vescomtat de Bas a la cort del rei Alfons el Benigne, i procurador també per a altres afers; a la mort del seu

7. A causa del desemparament en què podien quedar els fills, el rei Pere el Cerimoniós manà al batlle general de València, Arnau Samorera, que se'n fes càrrec, els guardés al lloc que li semblés més oportú, emparés els béns del matrimoni i amb aquests béns mantingués els fills: ACA, C, reg. 1056, f. 45 v. - 46 r. (1340, febrer, 2. Saragossa).

8. Josep M. PONS GURI, *Inventari dels pergamins de l'Arxiu Històric «Fidel Fita» d'Arenys de Mar*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1984, doc. 400, p. 113.

9. ACA, C, reg. 879, f. 104 v. (1346, febrer, 8 i 10).

10. J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, *Lletres del bisbe de Girona*, vol. 1, doc. 193, p. 293-295. El 1347 fou atacat per un escrivà, Francesc Ballester: *ibidem*, p. 250.

11. El bisbe l'esmenta com a oncle en una carta a l'arquebisbe de Tarragona: Jaume de PUIG i OLIVER, «Documents relatius a la inquisició del *Registrum litterarum* de l'Arxiu diocesà de Girona», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 17 (1998), p. 383-462, doc. 17 (1353, juliol, 12).

oncle, el 1335, fou el seu marmessor;¹² durant l'episcopat d'Arnau de Mont-rodon (1335-1348) assistí el 22 d'abril de 1338, com a precentor o cabiscol de la catedral de Girona, a la presa de possessió com a canonge de Barcelona del rei Pere¹³ i el 1341 assistí al concili provincial com a procurador del capítol; d'aquests anys és la topada, el 1342, del rei Pere el Cerimoniós amb l'alta jerarquia eclesiàstica giro-nina, que fou expulsada de pau i treva, inclòs Berenguer de Cruïlles; per aquest motiu el papa Benet XII excomunicà Pere el Cerimoniós en el Concili de Vienne, poc després, però, s'arribà a la concòrdia.¹⁴ Probablement fou per mirar de trobar una solució a aquest conflicte que Berenguer de Cruïlles demanà i obtingué un guiatge reial per anar a la cort, per a ell i els seus acompanyants, que no podrien ésser perseguits per cap excés envers els oficials reials. El guiatge, de l'11 de febrer de 1343, durava només un mes i cobria el viatge d'anada i tornada i l'estada a la cort.¹⁵ Aquesta mena de guiatges per anar a la cort revelen sempre una tensió molt forta amb el monarca.

Fou elegit bisbe de Girona el 3 de desembre de 1348, seguidament fou nomenat pel papa Climent VI i consagrat el 22 de març de 1349.¹⁶ Governà aquesta diòcesi durant una mica més de dotze anys.

El bisbat de Girona posseïa un patrimoni important en terres, feus i rendes, que donaven al bisbe un gran poder i influència al seu territori. Berenguer de Cruïlles esmerçà en el govern de la seva diòcesi una energia notable per tal de mantenir la jurisdicció eclesiàstica en els coronats, persones que tenien ordres menors però no feien vida eclesiàstica sinó totalment laica, i diversos drets, com les notaries eclesiàstiques o les immunitats. Per aquest motiu topà amb diversos poders.¹⁷

El 1349 exigí a l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries, que era oncle del monarca, la revocació d'un impost perquè considerava que atemptava contra la immunitat eclesiàstica¹⁸ i mantingué encara amb ell una altra contenció perquè

12. J. de PUIG i J. M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *Lletres del bisbe de Girona*, vol. I, p. 294. Cf. també Josep M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, «El govern de la diòcesi i de la bisbalia de Girona (1334-1362)», *Estudis del Baix Empordà*, núm. 12 (1993), p. 85-105, concretament p. 88.

13. Josep BAUCELLS REIG, «Els comtes de Barcelona, reis d'Aragó i reis d'Espanya canonges de la seu de Barcelona», *Estudis d'Història Medieval*, VI (1973), *Estudis dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del seu setanta-cinquè aniversari* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Estudis Històrics), p. 93-123, concretament p. 107 i 123.

14. J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, *Lletres del bisbe de Girona*, vol. I, p. 262 i 294.

15. ACA, C, reg. 874, f. 40 r. (1342, febrer, 11. Barcelona).

16. C. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I, Monasterii Patavii, 1913; el seu antecessor morí el 21 de novembre de 1348, Berenguer de Cruïlles fou elegit el 3 de desembre de 1348 i fou consagrat el 22 de març de 1349.

17. Ch. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, vol. I, p. 62 i 110.

18. *Ibidem*, p. 62, 69 i 110.

l'infant es negava a fer-li homenatge pels feus que tenia per la seu de Girona; la qüestió s'allargà entre 1350 i 1352 provocant violències i guerra entre totes dues parts fins que l'inquisidor Nicolau Rossell, provincial dels predicadors, aconseguí fer cedir l'infant; el bisbe hagué d'informar el papa d'aquests greus incidents i de la seva fi.¹⁹ A causa, precisament, dels danys infligits per l'exèrcit del comte d'Empúries, l'inquisidor Nicolau Rossell imposà el pagament d'una talla als clergues del comtat, però hagué d'atendre la súplica d'alguns eclesiàstics amb jurisdicció al comtat que es queixaren perquè eren castigats per fets en els quals no havien participat.²⁰

Les notaries foren motiu d'una topada amb el rei Pere el Cerimoniós, que també era molt gelós de les seves regalies. L'any 1352 el rei volia imposar el monopoli del notariat per als notaris reials a la ciutat de Girona i prohibí als altres notaris redactar escriptures a la ciutat de Girona, si no eren substituïts de Bernat de Toylà, que tenia l'escrivania per concessió reial. Però l'exercici del notariat pels rectors de parròquies, pels escrivans de les catedrals o dels monestirs era un dret consagrat per un ús immemorial i era també una font d'ingressos, als quals els clergues no volien pas renunciar. La protesta del bisbe obligà el rei, de moment, a fer marxa enrere i a declarar, el 4 de febrer de 1352, que la prohibició no afectava els drets del bisbe ni de l'església de Girona, i a manar que d'aquesta declaració també se'n fes crida.²¹

L'any següent, però, el monarca donava suport a la ciutat i als ciutadans de Girona en els plets que mantenien amb el bisbe; assegurava que no toleraria que el prelat causés perjudicis als drets i a la jurisdicció reials i envià a la ciutat Ramon de Vilanova perquè els ajudés contra el bisbe.²² Aquesta segona topada es degué al zel antiherètic del bisbe, que havia trobat més de cinc-cents heretges —compresos els usurers— al bisbat, com veurem després.

També tingué topades amb altres senyors. A Llagostera, els oficials de Pere de Montcada, que havien pres possessió de la jurisdicció civil del castell de Lloret i de l'escrivania i notaria del terme, que era del rector de la parròquia, foren excomunicats pel bisbe Cruïlles fins que s'arribà a una sentència arbitral l'any 1357.²³

19. J. de PUIG, «Documents relatius a la inquisició del *Registrum litterarum...*», doc. 14 (1352, agost, 21).

20. *Ibidem*, doc. 20.

21. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Notariat laic contra notariat eclesiàstic. Un episodi de la pugna entre ambdós a Girona (1374-1380)», *Estudios y Documentos de los Archivos de Protocolos*, núm. v (1977), p. 19-34, concretament p. 32-33.

22. M. Josepa ARNALL I JUAN, *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, 2 v., p. 396-398, doc. 183 i 184 (1353, abril, 15 i 1353, novembre, 7).

23. Josep M. PONS GURI, «La sentència sobre el castell de Lloret», a *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. III, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, p. 169.

J. M. Marquès el qualifica d'«home enèrgic, extrovertit i fins intemperant en el parlar», caràcter que es desprèn d'algunes expressions de les seves lletres, com quan deia que la presó d'un clergue criminal li causava més alegria que el regal d'un mul que costava 500 florins o quan deia que valia més que Galceran de Cartellà s'ocupés de tondre cabres que de governar clergues.²⁴ El seu caràcter irascible i a vegades violent, molt comú en els membres de l'estament militar, es mostrà, per exemple, quan colpejà un clergue de la seva família, Bernat Llach; hagué d'ésser absolt d'aquesta falta com també, més d'una vegada, de la del joc, cosa no permesa als eclesiàstics, ni tan sols si era un joc tan refinat com els escacs, als quals era afeccionat.²⁵

Pel que fa al govern de la diòcesi, efectuà visites pastorals a setanta-vuit parròquies, l'any 1350, però potser no ho féu personalment;²⁶ malgrat que no obtingué l'autorització papal per delegar la visita fins al 1356, permís que li costà 500 florins d'or, des del 1352 encomanà les visites a diferents persones, Guillem Cavaller, Ramon d'Horta i Ponç de Conomina;²⁷ malgrat aquesta autorització, visità ell mateix el monestir d'Amer l'any 1362.²⁸ Celebrà nombrosos sínodes, que eren un altre instrument important de control i adoctrinament de la clerecia, en els quals publicà trenta constitucions. En el sínode que celebrà del 6 al 7 d'abril de 1350, malgrat que no se'n coneix cap constitució, s'hi prengueren acords per defensar els drets de l'Església, per seguir procediments judicials contra els autors d'agressions i mort en persona de clergues i per fer una talla per pagar les despeses del procés. Es conserven constitucions no datades que haurien d'ésser, segons Pons Guri, del període de 1348 a 1351, que prohibien alguns jocs als clergues. Celebrà altres sínodes el 1352, 1353, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1359 i 1360, és a dir, cada any. Hi foren adoptades mesures per imposar als clergues una vestimenta senzilla i decent i per prohibir que tinguessin dones a casa amb les quals pequessin. L'assistència als sínodes era obligatòria per als clergues. Fins al 1354 la inassistència era castigada amb l'excomunió; aquest any, el bisbe Cruïlles hi afegí penes pecuniàries en relació amb la qualitat de l'infractor. Només causes justificades eximien de l'assistència, però calia enviar-hi un altre clergue i hi havien d'assistir amb la deguda dignitat.²⁹ Una de les seves constitucions sinodals s'ocupà, precisament, de les es-

24. J. M. MARQUÈS, «El govern de la diòcesi i de la bisbalia de Girona...», p. 88.

25. J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, *Lletres del bisbe de Girona*, vol. I, p. 294.

26. Christian GUILLERÉ, «Les visites pastorales en Tarraconaise à la fin du Moyen Âge. L'exemple de la diocèse de Gérone», *Melanges de la Casa de Velázquez*, XIX/1 (1983), p. 139.

27. J. M. MARQUÈS, «El govern de la diòcesi i de la bisbalia de Girona...», p. 91 i 92.

28. Ch. GUILLERÉ, «Les visites pastorales en Tarraconaise...», p. 139.

29. Tomàs NOGUER I MUSQUERAS i Josep M. PONS GURI, «Constitucions sinodals de Girona de la primera compilació», a J. M. PONS GURI, *Recull d'estudis...*, vol. II, p. 171-187, constitucions 21 i 24-25.

crivanyes eclesiàstiques, que havien estat motiu d'enfrontament amb Pere el Cerimoniós, com hem vist.³⁰

Una de les seves prioritats fou la lluita contra l'heretgia; ho era des d'abans d'esdevenir bisbe: quan era només xantre demanà que el bisbe actués contra Arnau de Sant Iscle, sospitós d'heretgia. Esdevingut bisbe, fou molt actiu en la persecució dels heretges, amb la col·laboració dels dominics Nicolau Rossell i Nicolau Eimeric, però obligà aquest darrer a respectar la seva jurisdicció i a no actuar sense el seu consentiment tant en sentenciar o mitigar càstigs per blasfèmia, com en aplicar turment. L'any 1353 es vantava, en una carta a l'arquebisbe de Tarragona, d'haver trobat, juntament amb Nicolau Rossell, més de cinc-cents heretges; un, Pere d'Anglada, apel·là el metropolità. Segons el bisbe Cruïlles, l'apel·lació no era fonamentada, com tampoc no ho era la de Bonanat de Tornavells, acusat d'usura. Segons el bisbe, els ciutadans de Girona havien fet gestions contra ell prop del rei i del papa, imitant, deia, el tirà Rufi en temps de sant Feliu de Girona i de Diocleciana. Accedí, en canvi, a perdonar la pena a un que havia estat castigat per heretge, segons el bisbe justament, a precs del seu nebot, el vescomte de Rocabertí; bé que el renyà per intercedir per un heretge, li comunicà que li havia remès la pena en honor seu. També pretengué actuar contra dues dones condemnades per heretgia a Tarragona i anuncià que, si no s'esmenaven, serien condemnades a mort; reclamà, a més, sospitosos d'heretgia al comte d'Empúries.³¹ Fins i tot l'afirmació d'un veí de Camprodon que els bisbes no tenien poder per excomunicar podia ésser considerada heretgia pel bisbe. El bisbe Cruïlles fou molt rigorós en la persecució de la usura, delictes en el qual incloïa fins i tot violaris i censals morts, motiu pel qual prohibí, en una constitució sinodal, als clergues de la seva diòcesi que en compressin.³²

Fou vicari general seu Galceran de Montcorb, prevere del capítol, i també fou col·laborador seu el carmelita Arnau Tremir, que sembla que actuà com a visitador. El càrrec de majordom, que regia el palau bisbal i ajudava el bisbe en el govern de les possessions de la bisbalia, fou ocupat per Pere Fresol i després per Ramon d'Estanyol.³³

El seu interès per l'art i la cultura es manifestà tant en el fet de sufragar l'acabament del retaule d'orfebreria de la catedral de Girona, començat pel seu antecessor, el bisbe Arnau de Montrodon, al qual aplicà les multes imposades als

30. *Ibidem*, p. 185.

31. J. de PUIG, «Documents relatius a la inquisició del *Registrum litterarum...*», doc. 2, 17 (1353, juliol, 12), 21 i 22.

32. J. M. MARQUÈS, «El govern de la diòcesi i de la bisbalia de Girona...», p. 103. Cf. la constitució en què es prohibia la compra de violaris i censals als clergues a T. NOGUER I MUSQUERAS i J. M. PONS GURI, «Constitucions sinodals de Girona de la primera compilació», p. 185-186.

33. J. M. MARQUÈS, «El govern de la diòcesi i de la bisbalia de Girona...», p. 89 i 92.

clergues incontinents,³⁴ com en els llibres. Consta que posseïa, a títol personal, quinze llibres, de temes de religió i dret, que foren venuts a la seva mort.³⁵

No assistí personalment a la Cort de Perpinyà de 1350-1351 ni a les corts posteriors abans de la de 1359 i es féu representar per un procurador,³⁶ mentre que acudí a la Cort de Cervera de 1359,³⁷ on acceptà el càrrec de diputat de la primera Diputació del General de Catalunya, encapçalant els diputats del braç eclesiàstic.³⁸ Aquesta és l'única manifestació que coneixem per ara d'intervenció, amb protagonisme, en els afers públics, potser a causa del moment de greu perill per al país en la guerra amb Castella, que havia envaït i ocupat part d'Aragó i del País Valencià.³⁹ De tota manera, encara que no assistís a totes les corts, es preocupà de resoldre tot allò que afectava els homes de l'Església a la diòcesi de Girona; així, doncs, l'any 1356, pactà amb el rei la substitució del dret d'host i cavalcada exigit pel monarca pel pagament d'una ajuda de 60.000 sous. Cada home propi o lliure hauria de pagar 21 sous i 13 diners per redimir el servei.⁴⁰

La guerra tingué altres conseqüències per a la diòcesi de Girona, juntament amb les altres diòcesis catalanes, hagué de contribuir a pagar les dietes del cardenal llegat del papa, Guillaume de la Jugée, que durant l'any 1357 negocià la pau amb Castella i féu una estada de tres-cents catorze dies, estada que costà a l'Església catalana 12.650 florins; també fou efectuat un pagament al cardenal Gui de Boulogne, successor de l'anterior en la tasca de buscar la pau.⁴¹

34. Ch. GUILLERÉ, «Les visites pastorales en Tarraconaise...», p. 131. El bisbe comptava dedicar 40.000 sous barcelonins d'aquestes penes al retaule: J. M. MARQUÈS, «El govern de la diòcesi i de la bisbalia de Girona...», p. 101.

35. Daniel WILLIMAN, *Bibliothèques ecclésiastiques au temps de la papauté d'Avignon*, París, CNRS, 1980, p. 57 i 213. El col·lector Folc Périer es féu càrrec d'aquests llibres.

36. *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña: Cortes de Cataluña*, vol. I-2, Madrid, Real Academia de la Historia, 1896-1922, p. 344, 482 i 545.

37. El seu nom apareix entre els signants del donatiu: *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: Els capítols del donatiu (1288-1384)*, intr. i ed. a cura de Manuel Sánchez Martínez i de Pere Ortí Gost, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1997, doc. XVIII (1 i 2), p. 205 i 225. També apareix com a signant de la resolució d'un greuge presentat al rei en aquesta mateixa Cort: Antoni Maria ARAGÓ i Maria Mercè COSTA, *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, 1971, doc. 202 (CODOIN, XLIII).

38. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb els altres diputats eclesiàstics i nobles, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 255-263; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 3, p. 60-74.

39. Sobre el context: M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...».

40. Jaume de PUIG i OLIVER i Josep M. MARQUÈS PLANAGUMÀ, «Els primers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya, Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona (1359-1362)», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 26 (2007), p. 569-615, concretament p. 285.

41. J. M. MARQUÈS, «El govern de la diòcesi i de la bisbalia de Girona...», p. 98.

A causa de l'exercici del càrrec de diputat pel bisbe Berenguer de Cruïlles, entre 1359 i 1362, s'ha conservat a l'Arxiu Diocesà de Girona documentació de disposicions de corts sobre fogatges i concretament un fogatjament de dos braços de 1357-1358, que potser havia de servir de model del que ell i els altres diputats havien d'organitzar per acord de la Cort de 1359, o simplement havia d'utilitzar els diners resultants del fogatge per a les necessitats de la guerra.⁴² També s'hi han conservat nombroses cartes del bisbe Cruïlles relacionades amb les talles i contribucions decidides per les corts, però més com a cap de l'Església a la diòcesi de Girona que com a diputat, sempre vigilant, com l'any 1358, que els eclesiàstics o els vassalls de l'Església no fossin maltractats, per exemple, si un clergue sense béns era obligat a pagar la talla per a la defensa contra Castella o gent de la jurisdicció eclesiàstica però residents en llocs on vivia gent de jurisdicció nobiliària era obligada a pagar dos cops per totes dues jurisdiccions: passava a terres dels Cabrera, del comte d'Empúries, del vescomte de Rocabertí. En una carta al comte d'Empúries recordava que només ell, el bisbe, i no el rei ni el mateix comte, podia exigir taxes als homes de l'Església i més quan, com en el cas que era motiu de la queixa del bisbe, els homes de l'Església havien de pagar 20 sous i els del comte només 10.⁴³

Potser pensant més en la guerra amb Gènova que no pas en el conflicte amb Castella que s'inicià el 1356, aquest any el rei encarregà al bisbe Cruïlles, als jurats de Girona, al veguer de Girona i Besalú i al domèstic reial, Bernat Cavaller, que s'ocupessin de fortificar Palamós, a fi que pogués defensar-se d'atacs de galeeres enemigues.⁴⁴ La defensa de Palamós fou assumida pel bisbe Cruïlles quan, l'any 1359, l'estol castellà es presentà amenaçadorament davant les costes catalanes. El monarca havia publicat l'usatge *Princeps namque* i havia manat al bisbe que fes anar els seus homes a la ribera de la mar, el mes de juny, per defensar-la. El bisbe ordenà que els homes de la Bisbal, Bàscara, Sant Sadurní, Dosquers i Crespià es concentrassin a la Bisbal per anar a defensar Palamós. El mateix bisbe va anar a Sant Feliu de Guíxols amb cinc mil homes de l'Església per defensar la costa. Els homes de molts altres llocs d'Església de la diòcesi no obeïren la convocatòria perquè estaven segant i també perquè els volien enviar cap a Barcelona; el bisbe no estava d'acord que el rei fes sortir els homes de l'Església de la diòcesi però, per evitar càstigs, redimí amb el rei aquesta obligació per 20.000 sous, que pagà de la seva bossa. El bisbe féu una talla entre els homes de l'Església per recuperar aquesta quantitat i ho

42. Josep M. PONS GURI, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, xxx (1964), p. 323-498, reeditat a *Recull d'estudis...*, vol. i, p. 255-449.

43. J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, «Els primers documents del primer president de la Generalitat...», p. 296-303, doc. 1-7. A la carta al comte, el bisbe es queixava encara d'altres perjudicis que li causava en la seva jurisdicció.

44. *Llibre verd de la ciutat de Girona (1144-1433)*, ed. a cura de Christian Guilleré, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, doc. 300, p. 480-481, esmentat per J. VILLANUEVA, *Viage...*, vol. xiv, p. 14-17.

aconseguí, amb l'ajut de col·lectors que li cedí el mateix rei, menys a les terres de l'abat de Ripoll, que s'hi oposà i es queixà contra el bisbe a la cúria romana.⁴⁵

A la darrerria de setembre de 1359 ja havia estat convocada la cort que havia de començar a Cervera a mitjan octubre i el bisbe cità tots els abats de la seva diòcesi per tal de dissenyar conjuntament una estratègia per queixar-se d'una contribució que els estaven demanant comissaris reials de 8 sous per cada home i que també volien demanar per cada clergue i benefici, a més de les exaccions indegudes que també els nobles volien fer als homes de l'Església. El bisbe els animava també a informar de tots els greuges que tinguessin i a portar tota la documentació necessària per defensar els seus drets. El rei, a la Cort de Cervera, concedí efectivament l'anul·lació de l'exacció de 8 sous per foc d'homes de l'Església i la restitució del que havien pagat, devolució que el bisbe procurà instar.⁴⁶

Com a diputat, el bisbe Cruïlles tingué la missió de recollir el donatiu ofert pels braços de l'Església i de la noblesa a la Cort de Cervera; potser per tal que l'ajudessin en la seva tasca, nomenà dos notaris i ho féu com a diputat. D'altra banda, nombroses cartes s'ocupen d'aspectes de la col·lecta del fogatge, que el bisbe seguí de prop i amenaçà amb l'excomunió tots els que cometien abusos contra homes de l'Església.⁴⁷ També controlà l'actuació dels síndics locals, encarregats de recaptar el fogatge i, per tal que l'exacció fos més justa, procurà que els síndics representessin a cada localitat la mà major, la mitjana i la menor a fi que distribuïssin la talla d'una manera equitativa, tenint en compte els recursos de cadascú.⁴⁸ Vigilà igualment que els homes de senyoriu eclesiàstic no fossin obligats a contribuir amb els de senyoriu nobiliari, ja que haurien resultat doblement gravats. Era un perill que es presentava en llocs amb veïns que depenien de jurisdiccions diverses.⁴⁹

El bisbe Cruïlles s'ocupà també de manar, el 1361, que els homes dependents de l'Església a Girona acudissin a la convocatòria del *Princeps namque* per anar al

45. J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, «Els primers documents del primer president de la Generalitat...», p. 309-312 i 328-331, doc. 14, 16-17 i 26-27. Tampoc tots els homes dels llocs esmentats no havien obeït la convocatòria i hom els volia fer pagar penes fins que el bisbe ordenà el sobreseïment de la demanda. Potser la negociació del bisbe amb el rei es produí el setembre perquè el 19 d'aquest mes el bisbe demanava a deu abats de la diòcesi que li enviessin una bèstia cadascun per poder acudir prop del rei per negociar-hi un afer de l'Església: p. 313-314, doc. 18.

46. J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, «Els primers documents del primer president de la Generalitat...», p. 314-322, 332-334, 337-339 i 343-344, doc. 19-21, 28, 31 i 33; A. M. ARAGÓ i M. M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202.

47. Per aquest motiu rebé un pagament del canonge Arnau de Busquets i de Ponç d'Altarriba: J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, «Els primers documents del primer president de la Generalitat...», p. 334-335 i 341-384, doc. 29, 32 i 34-67.

48. Jaume de PUIG i OLIVER i Josep M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, «Els darrers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya, Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona (1359-1362)», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 27 (2008), p. 7-43, concretament doc. 79, p. 30-31.

49. *Ibidem*, doc. 69, 70, 72, 77, 78 i 82-83, p. 15-18, 20-21, 27-29 i 33-38.

Rosselló, a fi de defensar Catalunya de l'entrada de Joan d'Armanyac, fill del comte d'Armanyac, que estava a sou del rei de Castella.⁵⁰

Igualment, un any després, l'any 1362, el bisbe Cruïlles prometé contribuir a les obres de les muralles de Girona amb 500 sous, dins del gran esforç fet en aquells anys per enfortir totes les defenses de ciutats i viles del país.⁵¹

Morí a Barcelona el 25 de juliol de 1362 i fou soterrat el 27 a l'església de Fra-menors de la mateixa ciutat,⁵² on potser havia acudit a causa del seu càrrec de diputat. Poc després de la seva mort, el rei Pere el Cerimoniós ordenà a Bernat Margarit i a Jaspert de Campllong que s'informessin secretament de tots els béns, especialment béns mobles, que pertanguessin al bisbe Cruïlles i que se n'emparessin. El capellà i familiar del difunt, Felip de Palau, els podia informar. El rei sabia que el papa Innocenci VI havia mort pocs dies abans (el 12 de setembre) i creia que en aquestes circumstàncies els béns del bisbe es podien malbaratar i no arribar a la Cambra Apostòlica. Volia que se'n fes inventari i que es paguessin els deutes als quals el bisbe estigués obligat ja que sovint passava que, si els col·lectors de la cambra se'n feien càrrec immediatament, no pagaven els deutes. Més endavant, els béns serien lliurats a qui correspongués.⁵³

Les dades biogràfiques que tenim de Berenguer de Cruïlles ens mostren, doncs, un home autoritari i exigent tant pel que fa a la moralitat dels clergues com pel que fa a l'ortodòxia i molt gelós de la jurisdicció de l'Església. És un perfil d'home d'Església que, només a causa de la greu crisi que vivia el país, intervingué en els afers públics.

Fra Pere Arnau de Parestortes

Després del bisbe Berenguer de Cruïlles, fra Pere Arnau de Parestortes, que llavors era prior de Catalunya, de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, és un altre dels diputats del braç eclesiàstic en la primera Diputació del General de Catalunya més importants. El seu nom és mencionat pels historiadors en formes diverses: Peyrestortes, Perestortes o Paretstortes, ja que la forma llatina del cognom

50. *Ibidem*, doc. 73, 80-81 i 84-85, p. 20-21, 31-33 i 39-43.

51. M. J. ARNALL, *Lletres reials a la ciutat de Girona...*, doc. 260 (1362, juliol, 29). No sabem quin era el contingut d'una carta reial que el bisbe reclamava a Jaume Conesa, del 15 de març de 1359: Jaume de PUIG, «Qüestions burocràtiques medievals», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 11 (1992), p. 360-362.

52. Pere PUJOL I TUBAU (ed.), «Crònica del racional de la ciutat (1334-1417)», *Recull de Documents i Estudis* (Ajuntament de Barcelona, Publicacions Històriques), vol. 1, fasc. II (1921), p. 135. Segons la documentació aportada per D. WILLIMAN, *Bibliothèques ecclesiastiques...*, p. 57, la data de la mort hauria estat el 25 de juliol.

53. ACA, C, reg. 1181, f. 1 r.-v. Manament al veguer i al batlle de Girona d'ajudar B. Margarit i J. de Campllong en aquesta comesa (1362, setembre, 17. Perpinyà).

és de *Parietibustortis*. En alguna ocasió l'he esmentat amb el cognom Paretstortes, traduint *Parietibus Tortis*. Darreramet m'he inclinat per la forma Parestortes, que és un topònim del Rosselló, d'on era originari, nom que justificaria la llatinització *Parietibustortis*.⁵⁴

L'any 1319 ja era frare de l'orde⁵⁵ i fou comanador de Barberà, Masdéu i Sant Celoni. Com a comanador de Masdéu, al Rosselló, sembla que inicià la construcció del claustre dels Grans Carmes de Perpinyà, l'any 1333⁵⁶ i sembla que compatibilitzà totes dues comandes durant un temps. Fou comanador de Sant Celoni entre 1335 i 1345; sembla que a vegades era representat per fra Guillem Milàs, comanador de Barcelona.⁵⁷ Segons A. Luttrell, més o menys entre 1337 i 1340, residí a Rodes,⁵⁸ potser per aquesta causa una altra persona havia d'actuar per ell a Sant Celoni. L'any 1340, mentre era a la comanda de Sant Celoni, fou acusat d'haver instigat un avalot popular que es registrà a aquesta població contra el veguer de Vallès, a qui la gent nafrà el cavall; per aquest motiu, el veguer de Barcelona l'empresonà, però el bisbe de Barcelona el defensà i declarà l'entredit a la ciutat de Barcelona.⁵⁹

Era rossellonès i, quan Pere el Cerimoniós portà a terme les seves expedicions contra el regne de Mallorca, per tal d'annexar-lo novament a la seva corona, Pere Arnau de Parestortes, que era comanador de Masdéu, com ja hem dit, es mostrà lleial a Jaume de Mallorca i, l'any 1344, fortificà Masdéu, Palau i altres castells de l'orde al Rosselló, per això el rei Pere el Cerimoniós demanà al prior de Catalunya,

54. Jean CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*, Marsella, Laffite Reprints, 1978, p. 474-475 (1a ed. Perpinyà, 1914), usa la forma «Peyrestortes», a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 230-231, «Paretstortes».

55. Apareix com a frare en un document del castellà d'Amposta, fra Martí Perez d'Orós, un arbitratge relacionat amb Sant Celoni, de manera que ja devia trobar-se en aquesta comanda que ell mateix regí posteriorment: Josep M. PONS GURI, «Un cartoral de la milícia hospitalària», a *Recull d'estudis...*, vol. III, p. 428, document del 20 d'abril de 1319.

56. J. CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*, p. 474-475, diu que Arnau «de Parietibustortis» hauria iniciat la construcció del claustre dels Grans Carmes de Perpinyà l'any 1333 i l'hauria acabat l'any 1342.

57. L'any 1336 apareix com a comanador de Sant Celoni en un afer judicial del lloc: Josep M. PONS GURI, «Nous documents de la comanda hospitalària de Sant Celoni», a *Recull d'estudis...*, vol. III, p. 454-456. Josep M. PONS GURI, «La comanda de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a Sant Celoni», a *Actes de les Primeres Jornades sobre els Ordes Religioso-militars als Països Catalans (segles XII-XIX)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1994, p. 288-301, concretament p. 295.

58. Anthony LUTTRELL, «The Island of Rhodes and the Hospitallers of Catalunya in the fourteenth century», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (COORD.), *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, 2003, col·l. «Sèrie Jornades Científiques», núm. 11, p. 155-165, concretament p. 158.

59. FRANCESC CARRERAS I CANDI, «Ordinacions de bon govern, ordinacions de St. Celoni de 1370», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XII (1925-1926), p. 122; *Els castells catalans*, vol. II, Barcelona, R. Dalmau, 1967-1979, p. 321 i 497-498.

Pere Alquer, i al gran mestre que fos substituït per alguna persona lleial i suggerí el nom de Guillem de Guimerà.⁶⁰

A causa d'aquest enfrontament amb el rei, marxà a Rodes; abans de fer-ho, però, participà en el capítol del priorat de Catalunya celebrat a l'Espluga de Francolí l'any 1345, com a comanador de Masdén i de Sant Celoni. Sortí del regne per terra amb quatre cavalls, tal com consta en el salconduit reial, vàlid per a dos mesos, del 29 de juliol de 1346.⁶¹ Probablement anà a embarcar-se a Aigües Mortes o a Marsella. A Rodes esdevingué almirall de les galeres de l'Hospital el 17 d'abril de 1347, per a la campanya que l'orde, aliada amb Venècia i Xipre, havia de portar a terme contra els turcs. La primavera de 1347, una flota de cent cinquanta vaixells turcs atacaren l'illa d'Imbro, la més septentrional de l'Egeu. Pere Arnau de Parestortes assetjà les tropes turques que havien desembarcat a l'illa i les vencé i els cremà més de cent vaixells; fou l'èxit més ressonant d'aquella campanya contra els turcs, que havia començat el 1345, i el papa felicità l'orde; però els aliats la deixaren sola i l'orde no es veié amb cor de mantenir militarment la plaça d'Esmirna, on els turcs dominaven la fortalesa superior i els hospitalers les inferiors, per això prohibiren a Pere Arnau de Parestortes d'assumir la custòdia de la ciutat.⁶² L'any 1348, abans de marxar de Rodes, Parestortes donà a l'orde una casa a Rodes que havia de servir per albergar els hospitalers catalans, a fi que no haguessin de demanar allotjament, com ell mateix havia hagut de fer.⁶³ Durant aquesta etapa sembla que estigué lligat al priorat de Messina, a Sicília.⁶⁴

El 10 de gener de 1347, quan encara era a Rodes, fou nomenat prior de Catalunya;⁶⁵ el nomenament no fou del gust de Pere el Cerimoniós, que intentà que fos anul·lat, però no ho aconseguí.⁶⁶ El 25 de gener de 1348 Pere Arnau de Parestortes obtingué llicència per peregrinar a Jerusalem i altres llocs sants de l'est

60. Anthony LUTTRELL, «The aragonese Crown and the knights Hospitallers of Rhodes: 1291-1350», *The English Historical Review*, núm. LXXVI (1961), reeditat a *The Hospitallers in Cyprus, Rhodes, Greece and the West: Collected Studies*, Londres, Variorum Reprints, 1978, p. 15.

61. ACA, C, reg. 881, f. 34 v. (1346, juliol, 29. Poblet).

62. Joseph DELAVILLE LE ROULX, *Les Hospitaliers à Rhodes (1310-1421)*, Londres, Variorum Reprints, 1974, p. 108-109.

63. Anthony LUTTRELL, «Hospitaller life in Aragon, 1319-1370», a Derek W. LOMAX i David MACKENZIE (ed.), *God and Man in Medieval Spain: Essays in Honour of J. R. L. Highfield*, Warminster, Aris and Phillips, 1989, p. 113.

64. Pierre BONNEAUD, *Els hospitalers catalans a la fi de l'edat mitjana: L'orde de l'Hospital a Catalunya i a la Mediterrània (1396-1472)*, Lleida, Pagès Editors, 2008, p. 112.

65. Joaquim MIRET I SANS, *Les cases de templers i hospitalers de Catalunya*, Barcelona, Casa de Caritat, 1910-1913, reedició, amb introducció, a cura de Josep M. Sans i Travé, Lleida, Pagès Editors, 2006, p. 414; J. DELAVILLE LE ROULX, *Les Hospitaliers à Rhodes...*, p. 108.

66. Anthony LUTTRELL, «The Hospitaller priory of Catalunya in the Fourteenth Century», a *The Hospitaller State on Rhodes and its Western Provinces, 1306-1462*, Ashgate, Variorum, 1999, p. 4; és la versió anglesa d'«El Priorat de Catalunya: el segle XIV», *L'Avenç*, núm. 179 (1994).

i a Sant Jaume de Galícia.⁶⁷ Ignorem si portà a terme aquests pelegrinatges, en tot cas ja era a Catalunya l'any 1351.

Com a prior de Catalunya, procurà defensar els drets de l'orde i dels seus vassalls; l'any 1351, tingué un enfrontament amb Guillem de Montcada, senyor de Mequinensa, per perjudicis causats a vassalls de l'Hospital a Artesa; la resolució d'aquest contenciós fou confiada a l'arbitratge de tres personatges, l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries, Lope de Luna, senyor de Sogorb i comte de Luna, i Berenguer d'Abella.⁶⁸

També procurà ampliar el poder i el patrimoni de l'orde, aprofitant les vendes de la jurisdicció reial sobre una gran part de les localitats catalanes, alienacions efectuades per Pere el Cerimoniós per tal de reunir diners per pagar les despeses de les nombroses guerres que afligiren el seu regnat. Concretament, l'any 1357, comprà el mer imperi i tota la jurisdicció que pertanyia al rei a Barberà, a l'Espluga de Francolí, tant a la part Sobirana com a la Jussana, i a Vallfogona de Riucorb, totes de la vegueria de Montblanc, i a més a Torres i a Ciutadilla, a la de Lleida, llocs tots que eren possessions de l'orde, que així passava a tenir-hi tot el poder. El preu d'aquesta alienació, que en realitat era un empenyorament, fou de 40.000 sous de Barcelona i es féu amb carta de gràcia, és a dir, amb compromís de retrovenda, tal com es feien sempre les alienacions del patrimoni reial.⁶⁹ Sembla que Pere Arnau de Parestortes era una persona molt curosa perquè, cosa que no solia passar, demanà al rei una definició més concreta dels drets jurisdiccionals que l'orde havia adquirit, per evitar, deia, conflictes en el futur. Així el rei aclarí que el mer imperi corresponia a la jurisdicció sobre tots els delinqüents, homes i dones, cristians, jueus o moros, que delinquessin dins de cadascuna d'aquelles viles i el seu terme, en els camins i fora dels camins, sempre que fossin del terme.⁷⁰

Fou realista en l'administració del patrimoni de l'orde després de la devallada demogràfica causada per la Pesta Negra de 1348, que deixà sense conreadors moltes de les terres del Priorat de Catalunya, i procurà que fossin establertes en les millors condicions possibles, però evitant que exigències excessives en aquells moments deixessin les terres improductives; disminuï per exemple els tributs a Artesa, que estava despoblat l'any 1359.⁷¹

67. Anthony LUTTRELL, «The Hospitallers of Rhodes between Tuscany and Jerusalem 1310-1431», *Revue Mabillon*, núm. 64 (n. s. 3) (1992), reeditat a *The Hospitaller State on Rhodes and its Western Provinces...*, p. 132.

68. J. MIRET I SANS, *Les cases de templers i hospitalers...*, p. 414.

69. ACA, C, reg. 993, f. 92 r. - 95 r. i 95 r. - 96 r. (1357, abril, 4. La Almunia).

70. ACA, C, reg. 993, f. 96 v. - 97 r. (1357, abril, 29. Épila).

71. J. MIRET I SANS, *Les cases de templers i hospitalers...*, p. 410-411; Anthony LUTTRELL, «Los Hospitalarios en Aragón y la Peste Negra», *Anuario de Estudios Medievales*, 3 (1962), p. 503, reeditat a *The Hospitallers in Cyprus, Rhodes...*

Tingué algun conflicte jurisdiccional amb el veguer reial de Montblanc. Segons el greuge presentat per la vila de Montblanc a la Cort de Perpinyà de 1350-1351, el prior pertorbava el veguer del rei en l'exercici de la jurisdicció reial en els llocs que els hospitalers tenien a la vegueria de Montblanc. Havia fet citar el veguer davant l'oficial de l'arquebisbat de Tarragona i pledejava sobre la jurisdicció. Els de Montblanc es lamentaven que el rei havia assignat un jutge per resoldre aquest conflicte, però el jutge —nomenat a instància del prior— era un home del prior i tenia els béns en llocs dels hospitalers, per tant els de Montblanc l'havien recusat per parcial.⁷²

Assistí com a prior de Catalunya a la Cort de Cervera de 1359⁷³ i acceptà el càrrec de diputat pel braç eclesiàstic, no solament com un servei al país sinó també com una manera d'assegurar la influència del seu orde en els afers nacionals, atesos els extensos territoris que tenia a Catalunya i l'elevat nombre de vassalls amb què comptava.⁷⁴ Pel febrer de 1360 fou ell qui s'encarregà de lliurar 30.000 florins a Bernat de Cabrera, que els rebia en nom del rei com a contribució dels braços eclesiàstic i militar al pagament a fer a l'alcaid de Tarassona per Pere el Cruel perquè lliurés la ciutat al Cerimoniós; aquesta quantitat era només la meitat del que aportava la Diputació, l'altra meitat l'aportà el braç reial.⁷⁵ Sembla, doncs, que tingué un paper rellevant en la gestió dels afers de la Diputació, altrament difícil d'apreciar perquè la documentació sol mencionar els diputats sense especificar.

Tenim constància que s'implicà, fins i tot militarment, en la guerra amb Castella. Després de saber que el rei de Castella havia entrat a Alacant, pel setembre de 1356, Pere el Cerimoniós envià cap a València el comte d'Osona i el prior de Catalunya i també el vescomte de Cardona amb llurs companyies, amb l'ordre d'atansar-se fins on era Pere el Cruel i potser participà en la recuperació d'Alacant pel desembre de 1356; després, guardà la vila juntament amb el mestre de Montesa, bé que poc temps, ja que consta que a la fi de febrer de 1357 hi era el comte

72. *Cortes...*, vol. I-2, p. 425-426.

73. El seu nom apareix entre els signants del donatiu: *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. XVIII (1 i 2), p. 205 i 225. També apareix com a signant de la resolució d'un greuge presentat al rei en aquesta mateixa Cort: A. M. ARAGÓ i M. M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202.

74. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats eclesiàstics i nobles, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 255-263; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 3, p. 60-74.

75. M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 230-232; M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», cit., vol. I, p. 56; M. T. FERRER, «Origen i evolució de la Diputació del General de Catalunya», p. 152-159; M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 887-888.

d'Osona, el qual havia d'ésser substituït per Ximèn d'Orís; en tot cas, el rei demanava a l'infant Pere que li enviés a Aragó, per tal d'afrontar l'entrada del rei de Castella, Pere de Xèrica, el comte d'Osona, el vescomte de Cardona, el comte de Dénia i el prior de Catalunya, tots amb llurs companyies; era considerat, doncs, un home valuós per a la guerra, igual que els grans magnats.⁷⁶ L'any 1359 el rei l'envià a València amb una companyia de cent homes a cavall perquè defensés la ciutat i després li envià genets dels que eren amb el rei.⁷⁷

Sembla que degué morir vers la fi de l'any 1361 o començament del 1362, ja que el seu successor en el priorat de Catalunya, Ramon de Vilademany, ja exercia aquest càrrec el 24 de maig de 1362.⁷⁸

Romeu Sescomes

Romeu Sescomes fou bisbe de Lleida entre 1361 i 1380 i diputat de la Diputació del General de Catalunya en diverses ocasions, la primera el 1359.⁷⁹ Era nebot de l'arquebisbe de Tarragona, Arnau Sescomes, i sens dubte aquesta circumstància afavorí la seva carrera eclesiàstica, que s'inicià amb una canongia en aquesta catedral. L'any 1345 ja ocupava el càrrec de prior⁸⁰ i, el 1350, accedí a un càrrec important, el de paborde, després de la mort del cardenal Bernat d'Albí, bisbe Portuense, que l'ocupava; com s'esdevenia sovint, la gestió econòmica del cardenal no havia estat prou clara i havia tret grans sumes de diners de la pabordia, en perjudici dels canonges i porcioners; per aquest motiu, Romeu Sescomes reclamà aquestes quantitats al germà i hereu del cardenal, Ramon d'Albí; el plet acabà amb una concòrdia, l'any 1354, per la qual l'hereu prometé restituir 1.500 florins.⁸¹

Devia ésser considerat home de saber perquè l'any 1353 Pere el Cerimoniós, que s'havia atribuït el títol de canceller de l'Estudi General de Lleida, confià a ell,

76. Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, vol. 4, ed. a cura d'Àngel Canellas López, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1967-1986, p. 311 (IX.VI); Ramon GUBERN, *Epistolari de Pere III*, vol. 1, Barcelona, Barcino, 1955, doc. 18 i 20, col·l. «Els Nostres Clàssics», núm. A-78.

77. ACA, C, reg. 1382, f. 23 v. i 27 v. (1359, juny, 19); J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 380.

78. *Els castells catalans*, vol. IV, p. 1007; J. MIRET I SANS, *Les cases de templers i hospitalers...*, p. 520, a la llista dels grans priors de Catalunya indicà que el predecessor de Pere Arnau de Parestortes era Pere Alquer (1340-1346), a Pere Arnau li assignà un exercici de 1347 a 1360, però no féu començar a Ramon de Vilademany fins al 1363, cosa que mostra uns anys poc documentats tant per a l'un com per a l'altre.

79. Cf. biografies d'aquest personatge a *Diccionari d'història eclesiàstica...* i M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 230, 234 i 245; M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. 1, p. 48.

80. Emili MORERA LLAURADÓ, *Tarragona cristiana: Historia del arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva)*, vol. II, Tarragona, 1897, p. 804.

81. *Ibidem*, p. 437-438.

a Ramon de Bas, framenor, i al prior dels dominics de Lleida, la tasca d'examinar Ponç de Fenollet per al doctorat i també li confià l'examen d'un altre doctorand, Guillem Guerau, de Mallorca.⁸²

Governà l'arxidiòcesi de Tarragona en el període de seu vacant, entre la mort de l'arquebisbe Sancho López de Ayerbe (1357) i la presa de possessió del seu successor, Pere Clasquerí (1358). Precisament en aquest període en què governà l'arxidiòcesi defensà la jurisdicció eclesiàstica enfront del rei: el 28 d'octubre de 1357 Pere el Cerimoniós havia manat al veguer de Lleida que detingués alguns veïns de Montblanc, que no havien volgut acceptar el senyoriu del comte de Trastàmara —un senyoriu que recompensava els seus serveis en la guerra contra Castella— i s'havien refugiat a la ciutat i al camp de Tarragona. Sescomes manà al veguer que no hi intervingués perquè el rei no hi tenia la mateixa jurisdicció que en altres llocs.⁸³ Cal fer notar que un nebot seu, anomenat també Romeu Sescomes, fou nomenat veguer reial a Tarragona potser per millorar les tenses relacions entre la jurisdicció eclesiàstica i la reial.⁸⁴ Precisament per la seva relació amb Tarragona, els diputats li pregaren, el mes de març de 1375, d'anar a aquella ciutat per fer d'àrbitre, juntament amb Guerau Regués, en una disputa entre Barcelona i Tarragona, que havia fet descarregar blat a Barenys destinat a la ciutat comtal, incident particularment greu en aquell any de tan gran carestia de blat.⁸⁵

A Lleida, després del seu nomenament episcopal i la presa de possessió, el 21 de febrer de 1361, promulgà decrets sinodals importants en el sínode que convocà l'any 1368, consagrà la nova església de Sant Joan (1372) i fundà a la catedral la capella de Jesús. L'any 1376 assistí al Concili Provincial de Tarragona. Fou també col·lector als estats de la Corona d'Aragó del terç dels delmes que corresponia a la Santa Seu durant el pontificat de Gregori XI.⁸⁶ L'any 1373, fou comissionat pel mateix papa Gregori XI per a l'aprovació de l'orde militar de Sant Jordi d'Alfama, a la qual donà la regla de Sant Agustí, tal com l'observaven els hospitalers.⁸⁷

82. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. II, ed. a cura d'Albert Balcells, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, col·l. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», núm. 54/2, p. LXI i CXIV (facsimil de la primera edició de *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908-1921); Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, doc. 956 i 957 (en curs de publicació).

83. E. MORERA, *Tarragona cristiana...*, vol. II, p. 458.

84. *Ibidem*, vol. II, p. 533 i 567.

85. *Ibidem*, vol. II, p. 563.

86. J. VILLANUEVA, *Viage...*, vol. XVII, p. 19-20; Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, Tàrrrega, Institut d'Estudis Lleidatans de la Diputació i F. Camps Calmet, 1972, p. 497.

87. Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *La orden de San Jorge de Alfam: Aproximación a su historia*, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals, 1990, p. 75-78 i doc. 80, p. 311-316.

La seva actuació en la política del seu temps fou molt notable. Encara com a paborde de Tarragona, assistí i participà activament a la Cort de Cervera de 1359,⁸⁸ juntament amb Pere Desplà, del braç reial, establí com haurien de contribuir els llocs que havien canviat d'estament per alienació de la jurisdicció per part del rei o per la conversió de ciutadans en cavallers o generosos; l'acord que redactaren fou ratificat encara per les Corts de 1363.⁸⁹ Quan finalitzà la Cort de 1359, fou nomenat un dels quatre diputats del braç eclesiàstic.⁹⁰ La seva gestió degué ésser bona perquè les Corts de Montsó de 1362-1363, la de Barcelona de 1365 —per al donatiu nou— i la de Lleida de 1375 el nomenaren novament diputat; això l'obligà a residir llargues temporades a Barcelona; com que llavors ja havia esdevingut bisbe de Lleida, no devia poder ésser absent tant de temps de la seva diòcesi i aquest degué ésser el motiu que fos substituït per Ramon Gener, cabiscol d'Urgell, tant cap al 1364 com el 1376.⁹¹ A més, fou elegit un dels quatre diputats consellers del braç eclesiàstic per la Cort de Barcelona de 1365 i un dels tres membres d'una comissió que havia de negociar amb els canviadors sobre la gestió del donatiu a la mateixa Cort.⁹²

Cap al 1367 era un dels consellers més escoltats pel rei Pere el Cerimoniós, que li confià missions diplomàtiques importants. Sembla que, com el comte d'Urgell, el vescomte de Cardona i Juan Fernández de Heredia, castellà d'Amposta, el bisbe era contrari a Enric de Trastàmara. Per això, després de la batalla de Nájera de 1367, en la qual Enric de Trastàmara i el seu aliat el comte de Dénia, cosí del Cerimoniós, havien sofert una gran derrota, s'imposà la seva opinió de buscar la treva amb Pere el Cruel i l'amistat del poderós príncep de Gal·les, el seu aliat; el bisbe i els magnats abans esmentats, juntament amb Lope de Gurrea i Jaume Desfar, negociaren a Moros i Deza, i després a Tarassona amb els representants del príncep una aliança amb ell, amb Navarra i amb Portugal per tal de conquerir Castella i Lleó; s'acordà que Pere el Cerimoniós no donaria ajuda a Enric de Trastàmara, que Pere el Cruel hauria de pagar les despeses de guerra que havia ocasionat a la Corona catalanoaragonesa i que la infanta Elionor, filla del rei Pere, es

88. El seu nom apareix entre els signants del donatiu: *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. XVIII (1 i 2), p. 205 i 225. També apareix com a signant de la resolució d'un greuge presentat al rei en aquesta mateixa Cort: A. M. ARAGÓ i M. M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202.

89. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. XIX [5], p. 244-245 i 245.

90. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats eclesiàstics i nobles, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 255-263; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 3, p. 60-74.

91. M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 230, 234 i 244.

92. *Cortes...*, vol. II, p. 410.

casaria amb el fill del Príncep Negre, el futur Ricard II. A més, fou signada una treva amb els representants de Pere el Cruel de Castella. Les negociacions repren-gueren a Tarba i Oloron, després de la nova entrada d'Enric de Trastàmara a Castella el mateix any 1367, tant amb els representants anglesos com amb els de Pere el Cruel i els de Navarra; en les negociacions hi participà novament el bisbe de Lleida.⁹³

El 1369 fou un dels àrbitres nomenats pel rei Pere el Cerimoniós, juntament amb un ric home i un cavaller, per negociar amb els de Bertrand Du Guesclin un acord per la possessió de Molina que, com Requena, s'havia lliurat al Cerimoniós d'acord amb els pactes establerts abans amb Enric de Trastàmara. Aquest, un cop aconseguit el tron, després de l'assassinat de Pere el Cruel, no havia respectat aquest compromís i havia donat Molina a Bertrand Du Guesclin, per tal d'indisposar aquest amb el Cerimoniós i dificultar qualsevol guany territorial del Cerimoniós. Finalment, la comissió no es reuní.⁹⁴

En el tractat d'aliança amb Navarra signat l'any 1370 a Tortosa, un tractat dirigit contra Enric de Trastàmara, el bisbe de Lleida fou un dels que el signaren i s'hi comprometeren, cosa que significa que era present a la cort i, segurament, que havia participat en la negociació.⁹⁵ Amb Ramon Alemany de Cervelló, governador de València, formà l'ambaixada enviada a la frontera amb Castella, a Castellfàbiv, per tal de negociar la pau entre tots dos estats; només s'aconseguí l'acord de posar les diferències en mans del papa i dels cardenals i de preveure un camí per a les reclamacions de danys i represàlies d'una part contra l'altra.⁹⁶ Participà també, juntament amb l'arquebisbe de Saragossa, Ramon Alemany de Cervelló, Dalmau de Mur i Ramon de Cervera, degà d'Urgell, en les negociacions que, finalment, portaren la pau amb Castella, signada l'any 1375 a Almazán per l'arquebisbe de Saragossa i per Ramon Alemany de Cervelló. El bisbe fou un dels confirmants i dels que s'obligaren en aquesta pau per Catalunya.⁹⁷ Una mica abans, l'any 1373, havia negociat també amb Berenguer de Relat, tresorer de la reina, la devolució dels béns dels Cabrera, llevat del comtat d'Osona, a Bernardí de Cabrera, un home

93. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 562-564 i 572-574.

94. *Ibidem*, vol. 4, p. 594-596. Cf. sobre aquesta querella amb Du Guesclin: Àngeles MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso: Apéndice documental*, vol. II, Madrid, CSIC, 1994, doc. 244/209, p. 560-562, i un document similar a 248/4, p. 571-573. Cf. també: Manuel LARRIBA BACIERO, *El señorío de Molina de Aragón en la Corona catalano-aragonesa (1369-1375)*, Torrejón de Ardoz, Diputación Provincial de Guadalajara, 1994.

95. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 605; À. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, vol. II, doc. 246/2, p. 565-570.

96. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 618. Cf. el pacte i la confirmació pel rei Pere d'aquest acord a À. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, vol. II, doc. 251/15 i 252/16, p. 576-581.

97. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 639-641; À. MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, vol. II, doc. 259/36, p. 597-605.

que havia d'ésser, en el futur, un gran servidor de la corona.⁹⁸ Fou un dels marmessors de la reina Elionor de Sicília, tercera esposa del Cerimoniós.⁹⁹

A causa de les seva participació en negociacions internacionals tenia còpia, que li havia estat transmesa des d'Avinyó, de la infeudació del regne de Sicília que el rei Frederic de Sicília havia fet a la reina de Nàpols. L'any 1379 Pere el Cerimoniós li demanà aquest i altres documents que tenia en poder seu, segurament a causa de la reclamació del regne que Pere el Cerimoniós portava endavant llavors.¹⁰⁰ Morí l'any següent, 1380.¹⁰¹

Ben al contrari del bisbe Berenguer de Cruïlles, el bisbe Romeu Sescomes fou, doncs, un home profundament interessat en la política del seu temps i en l'exercici del poder.

Arnau de Busquets

El quart diputat del braç eclesiàstic, Arnau de Busquets, era doctor en decrets i canonge de Barcelona.¹⁰² L'any 1351 ja era canonge i procurador de la Pia Almoina dels pobres de la seu de Barcelona; els anys 1352 i 1353 fou, a més, auditor de comptes de l'obra de la seu i el 1369 procurador de la sagristia; custodiava també el segell del capítol. Des del 1357 fins al 1370 fou vicari general del bisbe de Barcelona;¹⁰³ com a vicari, s'ocupà de jutjar processos eclesiàstics, per exemple condemnà com a heretge, l'any 1357, Nicolau de Calàbria, que havia predicat a la ciutat una doctrina molt desviada de l'ortodòxia.¹⁰⁴ Com a vicari general del bisbe Guillem de Torrelles, prengué possessió del bisbat de Barcelona en nom d'aquell l'any 1361.¹⁰⁵ El 8 de maig de 1366, amb l'aprovació del bisbe, instituí dues cerimònies a celebrar a la catedral de Barcelona, una en honor de Sant Iu, al qual tenia

98. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 625; Santiago SOBREQUÉS I VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens-Vives, 1961, p. 172 i 268, n. 64.

99. Ulla DEIBEL, «La reina Elionor de Sicília», a *Sobiranes de Catalunya*, Barcelona, Fundació Rabell i Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1928, p. 391.

100. ACA, C, reg. 1265, f. 56 r. (1379, octubre, 29). Sobre aquesta reclamació i la projectada expedició a Sicília: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La política siciliana de Pere el Cerimoniós», a *Els catalans a Sicília*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1992, p. 35-40.

101. *Diccionari d'història eclesiàstica...*, p. 439.

102. M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», cit., vol. I, p. 48-49.

103. ACB, Actes Capitulars o Llibre de la camisa 5 maig 1343 - 13 setembre 1507, en un document del 4 de maig de 1351 el seu nom apareix esmentat per primera vegada com a procurador de la Pia Almoina dels pobres de la seu. Altres càrrecs apareixen mencionats posteriorment a les mateixes actes: són indicacions que m'han estat cedides gentilmente per Anna Pérez.

104. Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la sede barcinonense*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, p. 255.

105. *Ibidem*, p. 257.

gran devoció, que s'havia de celebrar el 19 de maig —que comportava, a més, una donació per als pobres de l'Almoina de la seu— i una altra d'adoració de la vera creu a les primeres vespres abans de la dominica de la Passió, cerimònies per a les quals establí una dotació econòmica amb rendes pròpies, concretament un cens sobre dues peces de terra i sobre una vinya; en la mateixa donació instituí també un aniversari perpetu en remei de la seva ànima i de la dels seus pares i benefactors.¹⁰⁶

Un Arnau de Busquets apareix com un dels procuradors de Barcelona al Parlament de les Ciutats i Viles Reials celebrat l'any 1344 a Barcelona, no sabem si pot ésser el nostre canonge abans d'ésser-ho.¹⁰⁷ El 1350 assistí a la Cort de Perpinyà en representació del capítol de Barcelona, juntament amb el canonge Ramon Romeu, major, Buquets ja era doctor en lleis però encara no era canonge.¹⁰⁸ Assistí també a la Cort de Perpinyà de 1356, llavors com a procurador del bisbe de Barcelona, juntament amb Guillem Gasc. Participà igualment a la Cort de Girona-Barcelona també com a representant del bisbe de Barcelona, però després fou representat ell mateix per Jaume de Santcliment, precentor, i Ramon Romeu, canonge, tots dos ecònoms de la catedral, ja que es trobava *in remotis agentis*, és a dir, en algun lloc allunyat, potser la Santa Seu, per exemple.¹⁰⁹

Com a procurador del bisbe de Barcelona, Miquel de Ricomà, assistí a la Cort de Cervera de 1359.¹¹⁰ La seva presència i, sens dubte, la seva capacitat possibilitaren que fos elegit com a quart diputat pel braç eclesiàstic a la primera Diputació del General de Catalunya.¹¹¹ No sabem quina fou exactament la seva missió com a diputat.

L'experiència acumulada en aquest càrrec i l'expertesa adquirida en la revisió de comptes a la catedral situaren el seu nom repetidament entre els elegits per ésser oïdors de comptes. Formà part de la terna d'oïdors de les Corts de Montsó de 1362-1363, bé que com a substitut de l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Clasquerí, que renuncià pel gener de 1365; oïdor de comptes adjunt de la Cort de

106. S. PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la sede barcinonense*, doc. CXIX.

107. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. ix, p. 87.

108. *Cortes...*, vol. I-2, p. 346 i 347.

109. *Cortes...*, vol. I-2, p. 544 i 547.

110. El seu nom apareix entre els signants del donatiu: *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. XVIII (1 i 2), p. 205 i 225. També apareix com a signant de la resolució d'un greuge presentat al rei en aquesta mateixa Cort: A. M. ARAGÓ i M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202.

111. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats eclesiàstics i nobles, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 255-263; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 3, p. 60-74.

Barcelona-Lleida-Tortosa de 1364-1365 i novament de la Cort de Barcelona de 1368-1369.¹¹² La Cort de Barcelona-Lleida-Tortosa de 1364-1365 el designà per formar part d'algunes comissions específiques dels tres braços, primer per examinar les procuracions de síndics i procuradors, després per ocupar-se d'un préstec a fer al rei, juntament amb Pere Bussot i Berenguer Despujol¹¹³ i una altra per assignar la remuneració dels diputats de les Corts de Montsó i de les persones que havien treballat per a ells, escrivans, porters i altre personal.¹¹⁴ Morí pel novembre de 1370.

En conjunt, la seva participació en els òrgans de la Diputació del General sembla haver estat molt tècnica.

ELS DIPUTATS DEL BRAÇ MILITAR

Bernat de Cabrera, comte d'Osona

Bernat de Cabrera era fill del vescomte Bernat (II) de Cabrera, conseller del rei, i de Timbors de Fenollet, filla del vescomte d'Illa i de Canet, matrimoni que s'havia separat. No era el primogènit, tenia un germà gran, Ponç, al qual el seu pare prometé el vescomtat com a heretatge si es casava amb Beatriu de Cardona, donació que es féu efectiva el 1347.¹¹⁵ Per al fill segon, Bernardí, havien d'ésser els senyorius castellans que Bernat de Cabrera havia rebut en donació del rei Alfons XI de Castella, com a recompensa pels serveis prestats pel vescomte en el setge d'Algesires i, especialment, per compensar-lo del senyoriu d'Aguilar, prop de Còrdova, que li corresponia per herència de la seva mare, Elionor de Aguilar, però que també pretenia un magnat castellà, Alfonso Fernández Coronel; la política del monarca castellà fou la de reservar-se de moment aquest senyoriu i compensar els possibles hereus. D'aquesta voluntat de Bernat de Cabrera d'assignar els senyorius castellans a Bernardí n'hi ha constància per un document de 1345, en el qual Bernat de Cabrera féu reconèixer el seu fill com a senyor pels habitants de Chillón. Més endavant, però, els Cabrera perderen aquestes possessions o les vengueren.¹¹⁶

Ponç, l'hereu, morí l'any 1349, sense haver tingut successió de la seva esposa, Beatriu de Cardona, germana d'Hug Folc II, i per aquest motiu el vescomtat revertí al pare, que el cedí al fill segon Bernat (III) quan es casà.¹¹⁷

112. M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 230, 235, 237 i 241.

113. *Cortes...*, vol. II, p. 185 i 192-195.

114. *Cortes...*, vol. II, p. 199, 202-203 i 283.

115. Alejandro MARTÍNEZ GIRALT, «L'agitació retir monàstic del vescomte Bernat II de Cabrera», *Quaderns de la Selva*, núm. 20 (2008), p. 43-59, concretament p. 45-46 i 53.

116. Emilio CABRERA, «Bernat de Cabrera, Alfonso Fernández Coronel y la cuestión del Señorío de Aguilar», *Anuario de Estudios Medievales*, 19 (1989), p. 345-367, concretament p. 349 i 356 i doc. 6.

117. S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 170-171.

L'any 1350, Bernat (III) es casà amb Margarida de Foix, filla del vescomte de Castellbó, un matrimoni principesc; com que el germà de l'esposa dilatava el pagament del dot, de 265.000 sous, l'any 1353, Bernat de Cabrera aconseguí que, a compte del dot, li fos cedida la part Montcada de Vic, de les dues en què estava dividida la ciutat; la seva esposa li aportà també els castells de Gurb, Tona i Malla.¹¹⁸ Aquell any 1353 havia pres part i s'havia distingit en l'expedició a Sardenya capitanejada pel seu pare.¹¹⁹

L'any 1356, Bernat de Cabrera permutà amb el rei la part reial de Vic amb Vilafranca del Penedès, que pertanyia als Cabrera, així es féu senyor de tota la ciutat de Vic.¹²⁰ Aquesta ambiciosa operació, que posava una ciutat sencera en mans senyorials, fou completada amb la creació del comtat d'Osona, l'any 1356, en benefici de Bernat (III); era el premi als serveis prestats a Sardenya pel seu pare i per ell mateix a l'expedició de 1353 i en la segona expedició encapçalada pel mateix rei, de 1354.¹²¹ Abans, el rei havia retornat a Bernat de Cabrera el vescomtat de Bas, cedit per ell al rei anteriorment.¹²²

El comtat d'Osona comprenia el vescomtat de Cabrera i el de Bas, Vic i, a més, Montclús, Montpalau, Sant Iscle, Solterra, Vall d'Osor, Anglès, Sau, Taradell, Viladrau, Voltregà, Torelló, Cabrera, Roda, Orís. Gurb, Tona i Malla i altres llocs més petits. La possessió de tots aquests dominis permeté formar un estat nobiliari dels més poderosos del país, que des de les terres interiors de Vic arribava a la costa de Blanes i el Maresme, a cavall dels bisbats de Vic i de Girona, amb capital a Blanes. La donació de la part reial causà un gran descontentament a la ciutat de Vic, tant a l'elit urbana com al bisbe, que reclamà la reversió de la part reial a l'Església, puix que no s'havia respectat la condició de permanència en el patrimoni reial estipulada en la cessió d'aquella part de la ciutat feta per l'Església al rei l'any 1315. La revolta de la ciutat hagué d'ésser sufocada per la força; el bisbe fou desterrat i li foren confiscades les rendes, mentre que ell excomunicava Bernat de Cabrera i posava tot el bisbat en entredit, és a dir, sota la prohibició de celebració de culte. Finalment la qüestió es resolgué i el bisbe pogué tornar de l'exili a Avinyó.¹²³

118. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 170-171; Eduard JUNYENT, *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*, Vic, Patronato de Estudios Ausonenses, 1969, p. 41 i 202; *Els castells catalans*, vol. IV, p. 153 i 786; Josep M. PONS GURI, «El mercat i la carta de poblament de Calella», a *Recull d'estudis...*, vol. III, p. 153.

119. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 171.

120. CODOIN, XXXIV, doc. VIII, p. 435-456.

121. *Ibidem*, doc. IX, p. 457-465. La creació del comtat ja li havia estat promesa a Sardenya: *ibidem*, doc. VI, p. 420-429.

122. Ch. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, vol. I, p. 67.

123. Antoni PLADEVALL FONT, *El comtat d'Osona a mig segle XIV: Origen i extensió del comtat d'Osona creat pel rei Pere III a favor de Bernat III de Cabrera el primer de març de 1356*, Barcelona, Els Comtes de la Vall de Marlès, 1972, p. 18-19 i 38; *Els castells catalans*, vol. IV, p. 1014-1015 i 1020.

El creixent poder dels Cabrera i l'ascendent sobre el rei havien determinat la formació d'una facció contrària en el si de l'alta noblesa catalana, aglutinada al voltant de l'infant Ramon Berenguer, oncle del rei i comte d'Empúries; en formaren part el comte de Pallars i els vescomtes de Castellbó i de Cardona, malgrat el parentiu que aquest darrer havia contret uns anys abans amb els Cabrera, quan la seva germana s'havia casat amb el difunt Ponç de Cabrera, i a més Ramon d'Anglesola, Galceran de Rocabertí, senyor de Cabrenys, Dalmau de Queralt, Ramon Alemany de Cervelló, Gombau d'Anglesola i Pere de Cardona. Bernat de Cabrera, comte d'Osona, i el vescomte de Rocabertí desafiaren el comte d'Empúries iniciant, l'any 1357, una de les guerres de bàndols nobiliàries tan freqüents a l'edat mitjana. Molts nobles demanaren guiatge per assistir a la Cort de 1358 per causa d'aquesta guerra. Ni la Cort ni el rei no aconseguiren pacificar-los, només hi reeixí l'infant Pere, germà de Ramon Berenguer d'Empúries.¹²⁴ Pocs mesos després, però, el comte d'Osona i el vescomte de Cardona capitanejaren junts l'estol que sortí a perseguir la flota castellana que havia gosat atacar la platja de Barcelona a primers de juny de 1359.¹²⁵ A la Cort de Cervera de 1359, cadascun dels bàndols del braç nobiliari tingué un diputat, el mateix comte d'Osona¹²⁶ i el vescomte Hug de Cardona. No sabem el grau de col·laboració que hi hagué entre ells, però el comte d'Osona i el vescomte de Cardona estigueren des de 1357 en faccions polítiques oposades. La seva tasca com a diputat de Catalunya degué ésser més aviat limitada.¹²⁷

Mentrestant, la guerra amb Castella feia el seu curs, amb una evolució cada vegada pitjor per a la Corona d'Aragó. L'any 1362, Pere el Cruel trencà la pau vigent, sense declaració de guerra, i assetjà Calataiud, els primers dies de juny. El rei, que era al Rosselló per afrontar una possible incursió de l'infant de Mallorca, hagué de marxar cap a Barcelona ràpidament per tal d'afrontar la situació. Hi arribà el 2 de juliol i convocà a corre-cuita un parlament informal per decidir què calia fer. De moment, envià Bernat de Cabrera, comte d'Osona, amb altres cavallers

124. J. M. PONS GURI, «Un fogotament desconegut de l'any 1358», reeditat a *Recull d'estudis...*, vol. I, p. 277-279; Jesús Ernesto MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón: Su vida familiar*, Barcelona, CSIC, 1948, p. 182.

125. PERE III, «Crònica», a JAUME I, Bernat DESCLOT, Ramon MUNTANER i PERE III, *Les quatre grans cròniques*, ed. a cura de Ferran Soldevila, Barcelona, Selecta, 1971, p. 1134-1136; «Crònica del racional...», p. 132; J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 378-381; S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 165; Rafael TASIS i MARCA, *La vida del rei en Pere III*, 2a ed., Barcelona, Aedos, 1961, p. 191-194.

126. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats eclesiàstics i nobles, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 255-263; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 3, p. 60-74.

127. M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 230; M. T. FERRER, «Origen i evolució de la Diputació del General de Catalunya», p. 152-159; M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. I, p. 46-56; M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...».

catalans, a socórrer Calataiud. A Aragó se'ls uniren els germans Pere i Artal de Luna i altres nobles aragonesos, però tots plegats fracassaren en l'intent de penetrar a la ciutat assetjada, davant la superioritat de l'exèrcit castellà, i es refugiaren al castell de Miedes, on hagueren de retre's, amb condicions, a una companyia de cavalleria castellana comandada pel rei de Castella, que assetjà el lloc amb màquines de guerra, setge que el lloc no podia resistir. Poc després, Calataiud hagué de pactar també la rendició, si no eren socorreguts, socors que no arribà.¹²⁸ Quan Bernat de Cabrera, el pare del comte d'Osona, fou processat, una de les acusacions contra pare i fill fou que el comte d'Osona es deixà prendre voluntàriament en aquesta anada a Calataiud; la impressió que hom pot treure dels testimonis és que era un home arrauxat i poc intel·ligent, per exemple, quan li fou aconsellat de sortir ràpidament de Miedes, cap on s'aproximaven els castellans, a fi de posar-se en un lloc segur, no ho volgué fer perquè primer volia menjar.¹²⁹

Mentre Bernat de Cabrera, comte d'Osona, era presoner del rei de Castella, sabé que el seu pare havia estat empresonat. Li era atribuïda la responsabilitat dels resultats tan adversos de la guerra amb Castella i del fracàs de la pau amb Pere el Cruel, que ell havia negociat. La facció del consell reial i la mateixa reina, que li era tan contrària, havien convençut el monarca de la traïció del seu conseller, que fou executat l'any 1364 després d'un procés que el trobà culpable;¹³⁰ desesperat per aquestes terribles notícies i desitjós de venjar-se, fins i tot abans que el seu pare fos executat, l'any 1364, el comte d'Osona es posà al servei del rei de Castella. Algun testimoni del procés obert contra el seu pare declarà que Pere el Cruel li havia tornat el senyoriu d'Aguilar, herència de la seva àvia, i que li havia donat les terres que després foren atorgades al marquès de Villana pel Trastàmara, però són notícies que no han pogut ésser documentades.¹³¹

El comte d'Osona ocupà llocs destacats a l'exèrcit castellà des d'abril de 1363; se sap que prengué part en una batalla naval que es desenvolupà prop de Cartagena l'any 1364, on l'estol castellà, capitanejat per l'almirall Martín Yáñez, assessorat per Bernat de Cabrera, infligí una greu derrota a l'estol català, comandat pel vescomte de Cardona. Els dominis del comte d'Osona a Catalunya li foren confiscats l'any 1365 i donats a l'infant Joan, el primogènit del rei Pere el Cerimoniós.

Després de la derrota de Pere el Cruel, l'any 1366, el comte d'Osona marxà a França; estigué pres a Baiona en poder del Príncep Negre, el príncep hereu d'Anglaterra, aliat de Pere el Cruel, el qual no el volgué lliurar al monarca castellà, quan aquest el reclamà, com a presoner seu, ans l'alliberà. El comte aprofità la interven-

128. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 436-437 i 439-447.

129. CODOIN, XXXIV, p. 5-15, 209-227, etc.

130. S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 168-170.

131. E. CABRERA, «Bernat de Cabrera...», p. 358.

ció anglesa a la Guerra Civil castellana i especialment l'espectacular derrota sofrida pel comte de Trastàmara i el comte de Dénia a Nájera, el 8 d'abril de 1367, per intentar recuperar els seus dominis a Catalunya. Entrà a Montsoriu i, amb l'ajut de mercenaris castellans, intentà recuperar el vescomtat de Cabrera i el comtat d'Osona; comptà amb el suport d'alguns amics, com Pere de Milany i el vescomte de Rocabertí,¹³² però el rei envià contra seu el governador de Catalunya, Berenguer d'Abella, i el vescomte de Castellbó, que l'expulsaren dels seus castells del Montseny, mentre que l'infant Joan es dirigia a Vic amb altres tropes per combatre la revolta atada pel comte. Bernat (III) de Cabrera, després de recuperar els seus fills, que es trobaven a Montsoriu, es retirà novament a França, on deixà esposa i filla, i s'enrolà a les tropes d'Enric de Trastàmara, l'antic enemic del seu pare i d'ell mateix. En servei d'Enric de Trastàmara morí, l'any 1368, en el setge de Tordehumos, quan encara era jove.¹³³

Més endavant, el rei reconegué l'error de la condemna i l'execució del seu pare, Bernat de Cabrera i, a la fi de l'any 1372, retornà a Bernardí, el fill del comte d'Osona, els béns familiars confiscats; n'exclougué, però, la ciutat de Vic, amb el territori d'una llegua a l'entorn i el castell de Sentfores, que els Cabrera havien comprat l'any 1362 als germans Vilademany i que el rei Pere havia donat, l'any 1368, al bisbe de Vic com a esmena per l'alienació feta de la jurisdicció de Vic a Bernat de Cabrera, contra el conveni signat amb el bisbe l'any 1315 de no alienar-la mai a ningú.¹³⁴

La vida del comte d'Osona estigué marcada per la tragèdia del seu pare; un home que semblava destinat a ocupar un lloc preeminent a la política catalana morí, en canvi, a l'exili.

Hug, vescomte i després comte de Cardona

El vescomte Hug (II) de Cardona era fill d'Hug (I) de Cardona i de Beatriu d'Anglesola i membre d'una de les famílies més importants de la noblesa catalana.¹³⁵ La data del seu naixement no ha aparegut segura a la historiografia, ja que mentre que uns afirmen que va néixer el 1328, altres l'endarrereixen al 1320; segons Serra i Vilaró, que coneixia bé la documentació de Cardona, havia nascut el 15 d'octubre

132. El vescomte de Rocabertí portà cartes de l'excomte d'Osona als jurats de Girona i al rei: M. J. ARNALL, *Lletres reials a la ciutat de Girona...*, doc. 295 (1367, març, 21).

133. R. TÀSIS, *La vida del rei en Pere III*, p. 244 i 263-265, i del mateix autor, *Joan I: El rei caçador i músic*, Barcelona, Aedos, 1959, p. 36 i 46-47; *Els castells catalans*, vol. II, p. 332, 342 i 343; S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 171.

134. *Els castells catalans*, vol. IV, p. 1007. El rei retornà a Bernardí Tavertet, Casserres, Savassona, Manlleu, Sorerols, Sau i quadra de Vilaró; li adjudicà, a més, Torelló, el Brull, Voltregà, part de Gurb, Aiguafreda, Sa Meda, Aguilar i Vallbona, etc.: CODOIN, XXXIV, doc. XVI-XVII, p. 477-491.

135. *Els castells catalans*, vol. VI, p. 1002-1400, p. 561, afirma que Hug II va néixer el 1328.

de 1328.¹³⁶ El seu pare morí l'any 1334, quan ell era petit i, per tant, romangué un temps sota la tutela de la mare; encara hi era el 1342.¹³⁷ Es casà, en primeres núpcies, amb Blanca d'Aragó, filla de l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries, que morí el 1371;¹³⁸ en segones núpcies amb Beatriu de Luna¹³⁹ i en terceres amb Isabel d'Urgell, germana del seu gendre (ja que la seva filla Beatriu de Cardona s'havia casat amb el comte Pere d'Urgell l'any 1363).¹⁴⁰ De Blanca d'Aragó tingué una sola filla, Beatriu, mentre que de la segona esposa, Beatriu de Luna, tingué una nodrida descendència, quatre fills i una filla, anomenada també Beatriu, mentre que tingué cinc filles d'Isabel d'Urgell.¹⁴¹

Des de ben aviat fou entrenat en la guerra, l'ofici que corresponia al seu estament. Malgrat que era només un adolescent, intervingué ja en la campanya de 1344 al Rosselló contra el rei de Mallorca, que acabà amb la reintegració del Regne de Mallorca a la Corona catalanoaragonesa. En el retorn del rei cap a Catalunya, el vescomte volgué convidar el monarca i el seguici a Cardona, com ho havia fet Pere Galceran de Pinós a Bagà, però el rei no volgué anar-hi; en canvi, el vescomte hi rebé el derrotat exrei de Mallorca dos mesos després, pel novembre de 1344, convits dels quals es fa ressò la *Crònica*, precisament quan anava cap a Puigcerdà, per recuperar la vila.¹⁴²

La cortesia deixà pas a la guerra quan, l'any 1347, l'exrei de Mallorca intentà apoderar-se de la Cerdanya. Pere el Cerimoniós encarregà al vescomte i al comte de Pallars que expulsessin les tropes de Jaume de Mallorca de la Cerdanya.

Aquest any 1347 fou crucial per a la plena reconciliació de la família Cardona amb el monarca ja que havien tingut diferències amb la Corona en diverses ocasions, la darrera de les quals havia estat el setge del castell d'Òdena, que pertanyia als Cardona, pel rei Alfons i el seu fill Pere, llavors procurador general del seu pare, amb

136. Santiago Sobrequés, a la biografia a la *Gran enciclopèdia catalana*, vol. 4, p. 401, indica la data de 1320, mentre que *Els castells catalans*, vol. vi, p. 1002, recull la data indicada per Joan SERRA VILARÓ, *Història de Cardona*, vol. 1, *Els senyors de Cardona*, Tarragona, Sugrañes, 1962-1966, p. 290.

137. *Els castells catalans*, vol. iii, p. 439.

138. *Els castells catalans*, vol. v, p. 563.

139. *Ibidem*, vol. v, p. 592.

140. S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 183. A la biografia de l'Enciclopèdia no indica aquest casament ni tampoc al quadre genealògic, mentre que sí que hi figura al quadre genealògic dels Urgell, però amb un interrogant.

141. S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 184 i 279, n. 106; *Els castells catalans*, vol. v, p. 562. Els fills foren: Joan Ramon Folc, que el succeí; Hug, que heretà la baronia de Bellpuig i es casà amb Francesca de Pinós; Pere, bisbe de Lleida, i Antoni, casat amb Elionor de Villena, comte de Calabellotta. Les sis filles foren: Marquesa, casada amb Galceran Ademar de Santa Pau, baró de Santa Pau i de Bútera; Beatriu, casada amb Roger Bernat I, comte de Pallars; Elfa, casada primer amb Joan II comte d'Empúries, i després amb Acard Pere de Mur, baró de l'Albi; Elionor; Aldonça, casada amb Guerau Alemany de Cervelló, baró de Querol, i Violant, casada amb Felip d'Albert, senyor de Ponts.

142. PERE III, «Crònica», p. 1082 i 1086.

l'exèrcit de Catalunya. Sembla que la mare i tutora d'Hug de Cardona s'havia negat a reconèixer els drets senyorials que el rei tenia a Òdena i el castell fou pres i ocupat, amb tota la jurisdicció del terme, i el monarca l'agregà al patrimoni reial. El 1336 el rei prometé a Igualada que no alienaria mai el castell d'Òdena, però uns anys després, el 1347, es desdí d'aquestes promeses i decidí vendre al vescomte el feu, castlanies, mer i mixt imperi i jurisdicció civil i criminal del castell i terme per 70.000 sous barcelonesos. A més, com que el vescomte de Cardona es queixava que l'ocupació del castell havia suposat una gran injúria per a ell, el rei féu examinar els processos sobre aquella ocupació i decidí que, en justícia, el castell havia d'ésser retornat al vescomte; el monarca mencionava també, per justificar la seva decisió, els grans serveis que li havia prestat en l'ocupació dels comtats del Rosselló, la Cerdanya i el Conflent i del port de Cotlliure, amb la seva companyia de cavallers i peons.¹⁴³

A la mateixa data, el rei perdonà al vescomte i als seus homes i als seus valedors totes les demandes i plets civils i criminals que tingués contra ells. No solament figuren en el document les persones que es beneficiaven d'aquest perdó¹⁴⁴ sinó també els conflictes en els quals havien intervingut: en primer lloc, un enfrontament entre homes de Manresa i alguns cavallers i peons del rei, d'una banda, i cavallers i peons súbdits del vescomte i valedors seus, de l'altra, en el terme de Claramunt; en aquest conflicte hi hagué devastacions, morts i ferits; en segon lloc, un conflicte entre homes de Berga i del Berguedà i altres súbdits del rei, d'una banda, i cavallers i peons valedors del vescomte, de l'altra, als llocs de Sant Joan i Sant Martí de Montdarn, amb ferits i danys; a més, prop de Sant Joan de Montdarn fou mort Berenguer de Nabarbats, que llavors feia de sotsveguer de Berga i Berguedà; un tercer conflicte havia tingut lloc al terme de Castelladral entre homes del rei i del vescomte; un quart conflicte s'havia esdevingut en el terme de Querol amb el resultat d'un mort, diversos ferits i danys; un cinquè, entre homes de Vilafranca súbdits del rei, d'una banda, i gent del vescomte, de l'altra, a la coma de Garrigosa, i encara un altre al terme del castell de Mediona, on hi havia hagut morts, ferits i danys. La violència era, sembla, força habitual entre els dominis del vescomte i els territoris reials veïns.¹⁴⁵ Potser per causa de tots aquests processos contra ell el vescomte, que devia voler viatjar fora dels seus dominis, havia hagut de demanar al rei un guiatge per a ell i per als seus acompanyants el 1346.¹⁴⁶

143. *Els castells catalans*, vol. v, p. 275-276.

144. Bernat de Brull, Bernat Sacirera, Bort de Brull, Pere d'Olorda, Arnau de Camporrells, Guillem de Vilalta i el seu fill Joan, i Ramon de Vilalta, cavallers; Arnau d'Altarriba, Ramon Martí, Berenguer Tort, Jaume Bonanat, Jaume Ferrer, Arnau Rec, Berenguer Servent, Pere de Niubò, Guillem Borredà, Mateu Miró, Jaume Jordà, Guillem Mulner i Ramon Mulner, peons, i Arnau Ferrer.

145. ACA, C, reg. 883, f. 82 v. - 83 r. (1347, maig, 24. Tarragona). El rei ho comunicà als oficials reials perquè observessin aquesta remissió, f. 83 v.

146. ACA, C, reg. 881, f. 36 r.-v. (1346, agost, 1. Poblet).

El vescomte temia que alguns no voldrien prestar-li jurament i homenatge pel castell d'Òdena i per aquest motiu el rei li prometé que els obligaria a fer-ho. Potser per les tensions que hi havia, el rei decidí que, en nom seu, fos el seu oncle l'infant Pere qui lliurés el castell al vescomte, acte que estava previst que es podria fer cap a mitjan agost, ja que el rei necessitava un temps per recollir la documentació lligada a la possessió del castell, que havia de retornar al vescomte. El monarca cancel·là tots els lligams que els feudataris tinguessin amb ell.¹⁴⁷

La devolució del castell d'Òdena al vescomte provocà la indignació d'algunes ciutats i viles que presentaren greuges al rei a la Cort de Perpinyà de 1350-1351. Igualada protestà perquè el rei havia trencat la promesa de no alienar-lo i assegurà que el vescomte havia convençut el rei «amb paraules fingides» perquè li vengués el castell i que n'havia pres possessió de nits i per la força; fins i tot va retreure, remuntant-se a molts anys enrere, que abans de l'expedició a Sardenya de 1323, Jaume II havia venut el castell de Montbui al vescomte Ramon Folc perquè participés en l'expedició amb cinquanta homes a cavall i dos-cents a peu i demanà que aquest castell retornés al rei.¹⁴⁸ També protestà Manresa, que recordà que el rei Alfons recuperà el castell amb la intervenció de les hosts d'algunes ciutats de Catalunya i, ja que el rei havia tornat el castell al vescomte, demanà que el monarca tornés a la ciutat 50.000 lliures que gastà en el setge; Manresa es queixava també perquè entre les possessions del vescomte de Cardona i les del bisbe de Vic la seva vegueria resultava molt disminuïda.¹⁴⁹ Igualment Santpedor presentà un greuge en què protestava per la cessió del castell d'Òdena al vescomte ja que havia estat unit a la Corona i no se'n podia separar.¹⁵⁰

Les topades amb la gent d'Igualada augmentaren després que el vescomte recuperés Òdena. Segons altres greuges d'Igualada, homes del comte perseguiren gent d'Igualada als afores de la vila i mataren una dona sense raó. El sotsveguer d'Igualada féu una enquesta per diversos crims i el vescomte el bandejà; a més, prengué gent d'Igualada i els féu redimir. D'altra banda, hi havia els perjudicis econòmics: els homes del vescomte els prenien els serments de les vinyes per fer foc i s'emportaven la verema; l'enfrontament per les fires s'havia reiniciat: el vescomte de Cardona impedia als seus homes que anessin a la fira d'Igualada i pregava als cavallers veïns que no hi deixessin entrar els seus homes perquè anessin a la fira de Calaf, que era del vescomte.¹⁵¹ No havia servit de res, doncs, la bona disposició del rei que el 1347 havia revocat les prohibicions d'anar a la fira i al mercat de Calaf i havia autoritzat els

147. ACA, C, reg. 883, f. 76 r., 77 r.-v., 77 v. - 78 r. i 78 r.-v. (1347, maig, 24. Tarragona).

148. *Cortes...*, vol. I-2, p. 403.

149. *Cortes...*, vol. I-2, p. 438-439.

150. *Cortes...*, vol. I-2, p. 441.

151. *Cortes...*, vol. I-2, p. 406-408.

homes dels llocs reials de Prats i de Sant Martí Sesgueioles a anar a aquesta fira i a anar a Calaf a mercadejar fins i tot fora de temps de fires.¹⁵²

El mateix 24 de maig de 1347, en què el rei adjudicà el castell d'Òdena al vescomte de Cardona, solucionà encara altres greuges del vescomte: reconegué que els Cardona havien exercit consuetudinàriament el mer i mixt imperi i tota la jurisdicció civil i criminal als castells i llocs de Querol i de Riudebitlles i per tant li concedí aquests drets, i renuncià als que el monarca hi tingués.¹⁵³ D'altra banda, el monarca renuncià a qualsevol procés de pau i treva o sometent incoat contra el vescomte de Cardona i els seus predecessors o els seus llocs i homes i manà als seus oficials que cessessin en aquestes actuacions.¹⁵⁴ A més, el monarca, després de revisar els seus arxius, declarà que el noble Ramon Folc de Cardona, avi d'Hug, havia tingut justes causes per retenir la cisa quinquennal de les seves terres, recaptada per redimir el bovatge, terratge i herbatge que el General de Catalunya, és a dir, el poble català representat a corts, havia concedit a Jaume II, l'avi del rei Pere.¹⁵⁵ Segons havia sabut el monarca, la cisa recollida a terres del vescomte pujava a 121.000 sous. Així doncs, el rei renuncià a aquesta quantitat i anul·là qualsevol penyora, venda o subhasta feta per manament seu o dels seus oficials contra béns del vescomte, especialment el seu castell de Súria.¹⁵⁶

La negativa del vescomte Ramon Folc de Cardona a lliurar aquesta cisa, que s'havia recollit a gairebé tot Catalunya durant cinc anys, tingué conseqüències ja que el rei Jaume executà una penyora de 100.000 sous contra el vescomte; 90.000 serviren per finançar la permuta del comtat d'Empúries, que pertanyia, precisament, a Hug de Cardona des del 1322, com a besnét del comte Ponç Hug III d'Empúries, amb la baronia de Pego, Xaló i la vall de Laguar, a la comarca valenciana de la Marina Alta, que pertanyia a l'infant Pere. La desproporció entre els territoris permutats era evident, com assenyalà fa temps Santiago Sobrequés,

152. ACA, C, reg. 883, f. 83 v. - 84 v. (1347, maig, 24. Tarragona).

153. ACA, C, reg. 883, f. 79 v. - 80 r. (1347, maig, 24. Tarragona), i ordre als oficials reials de respectar aquesta concessió: f. 80 r.-v.

154. ACA, C, reg. 883, f. 78 v. - 79 r. (1347, maig, 24. Tarragona), 79 r.-v.: comunicació d'aquesta decisió als oficials reials.

155. Aquesta venda del bovatge, terratge i herbatge cobrada a través d'una cisa de cinc anys, acordada a la Cort de Barcelona de 1300, ha estat publicada a *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Orti, doc. iv, p. 27-32. Comentat sumàriament per Carles PUIGFERRAT I OLIVA, «La venda de l'impost del bovatge de 1379-1384», *Anuario de Estudios Medievales*, 30/1 (2000), p. 51-90, concretament p. 56-57, i a Pere ORTÍ GOST, «La primera articulació del estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovaje (ss. XII-XIII)», *Hispania*, LXI/3 (2001), p. 967-998, concretament p. 993-994. Aquests dos treballs estan centrats en l'època posterior i en l'anterior d'aquesta venda.

156. ACA, C, reg. 883, f. 80 v. - 81 r. (1347, maig, 24. Tarragona), f. 81 r.-v.: comunicació als oficials reials que el rei renuncia a totes les marques i represàlies per raó de la cisa.

però a Hug de Cardona li convenia acceptar-ho perquè en l'ordre de successió establert per Ponç Hug d'Empúries hi havia abans que ell Ramon d'Empúries, fill del difunt, que era prior de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a Catalunya i havia d'obtenir prèviament la dispensa papal. L'orde de l'Hospital reclamà l'herència i tingué el suport de l'Església, però Jaume II ajudà els Cardona perquè no volia que el comtat passés a mans dels hospitalers i perquè volia que quedés lligat a la família reial, cosa que aconseguí amb la permuta.¹⁵⁷ La desproporció quedà una mica pal·liada amb l'aplicació de part de la penyora de 100.000 sous que el rei tenia pendent d'execució contra els Cardona, 90.000 sous, mentre que 6.000 sous serviren per condonar un deute que Francesc Alanyà, mercader de Montblanc, tenia envers la vila de Maldà, que pertanyia als Cardona, per uns censals venuts pel rei. Els 4.000 sous restants, fins a arribar a 100.000, foren penyorats a homes del vescomte de Cardona.

Un cop reconegut pel rei que la penyora de 100.000 sous contra els Cardona per la retenció de la cisa era incorrecta, calia tornar-los aquesta quantitat i és per aquest motiu que el preu de la venda del feu i castlanies d'Òdena, 70.000 sous, fou aplicat a aquest deute i per tant el comte no n'hagué de pagar res. La resta del deute, 30.000 sous, el rei prometé pagar-los en dos pagaments de 15.000 sous en dos anys, un el juny de l'any següent, és a dir, el 1348, i l'altre el 1349.¹⁵⁸

Uns anys després, el vescomte participà en l'expedició a Sardenya de 1354, amb la qual el rei Pere intentà sotmetre la revolta dels senyors d'origen genovès del nord de l'illa; en tornà molt malalt perquè el setge de l'Alguer havia estat terrible des del punt de vista sanitari i hi morí molta gent de l'exèrcit de Pere el Cerimoniós.¹⁵⁹

Pel maig de 1357 el vescomte era al costat del rei, com també hi era el comte d'Osona, a Magallón, quan se signà la pau amb Castella negociada pel cardenal legat.¹⁶⁰

Poc després, però, el vescomte i el comte d'Osona eren enemics irreconciliables i es trobaven immersos en una d'aquelles lluites pel poder de l'estament nobiliari, que sovint acabaven en enfrontaments armats. Malgrat que primer els Cardona s'havien acostat als Cabrera amb el matrimoni de Poncet, el fill gran de Bernat de Cabrera amb una germana d'Hug, Beatriu, el casament d'aquest darrer amb una filla de l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries, determinà el seu pas al bà-

157. S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 93-95.

158. ACA, C, reg. 883, f. 76 v. - 77 r. i 81 v. - 82 r. (1347, maig, 24. Tarragona).

159. *Els castells catalans*, vol. v, p. 562. Sobre la participació en el setge de l'Alguer, on emmalaltí: PERE III, «Crònica», p. 1122; sobre la duresa del setge: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La guerra d'Arborea alla fine del XIV secolo», a *Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale*, Atti del I° Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997), ed. a cura de Giampaolo Mele, Oristany, ISTAR, 2000, p. 535-620, concretament p. 555-556.

160. Á. MASÍÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, vol. II, p. 409-411.

dol contrari, ja que la família reial, els oncles del rei, els seus fills i la mateixa reina sentien una gran rancúnia contra el privat. Participà, doncs, en la lluita nobiliària de 1357 contra Cabrera i els Rocabertí amb el seu sogre, l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries, i el comte d'Urgell.

El 1358, quan s'inicià la Cort de Barcelona, molts dels nobles del seu bàndol eren reunits a la Pobla de Claramunt: a més del vescomte de Cardona, hi havia l'infant Ramon Berenguer, Bernat de So, Arnau de Cervelló, Roger de Besora, Guillem Galceran de Rocabertí, que era senyor de Cabrenys, Bernat de Foix, com a vescomte de Castellbò, Dalmau de Queralt, Ramon Alemany de Cervelló, etc. Des d'aquell lloc enviaren cartes al rei per notificar-li que no es podien presentar a la Cort perquè el noble Bernat de Cabrera i altres consellers i oficials reials eren enemics capitals seus. Hug de Cardona precisà, a més, que el comte d'Osona i el vescomte de Rocabertí l'havien desafiat a ell i a l'infant Ramon Berenguer.¹⁶¹ Aquesta actitud molestà el monarca, que a la Cort retregué als nobles que cap d'ells no l'hagués ajudat en la guerra contra Castella, malgrat que els ho havia demanat.¹⁶²

El rei es referia, segurament, a les convocatòries enviades als membres de l'orde de cavalleria de Sant Jordi, instituït pel monarca l'any 1353, per tal de poder comptar amb un nucli militar de gent escollida, unit a la seva persona per llaços especials de fidelitat; els membres de l'orde l'havien de seguir amb les hosts de cadascú a qualsevol empresa militar, encara que fos fora de Catalunya, quan eren convocats; l'orde havia estat una bona solució per superar la negativa de la noblesa a combatre fora de Catalunya, quan era convocada en virtut dels Usatges, dels quals s'havia fet una interpretació restrictiva.¹⁶³ Convocat, doncs, com a membre de l'orde l'any 1359,¹⁶⁴ el vescomte participà activament en la guerra contra Castella, per terra i per mar, en el front que li fou indicat en cada ocasió. L'any 1359, intervingué en la defensa marítima de Barcelona, atacada per l'armada castellana i amb Bernat III de Cabrera comandà l'estol que perseguí el del rei de Castella.¹⁶⁵

161. *Cortes...*, vol. I-1, p. 522, 528, 530, 536, 538 i 540.

162. S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 183; J. M. PONS GURI, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», a *Recull d'estudis...*, vol. I, p. 277-279; J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón...*, p. 182.

163. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La organización militar en Cataluña en la Edad Media», *Revista de Historia Militar* (Instituto de Historia y Cultura Militar), núm. extra (2001), *Conquistar y defender. Los recursos militares en la Edad Media Hispánica*, p. 119-222, concretament p. 187.

164. R. SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *La orden de San Jorge de Alfama...*, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals, 1990, doc. 50 i 51.

165. PERE III, «Crònica», p. 1134-1136; «Crònica del racional...», p. 132; J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 378-381; S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 165; R. TASIS, *La vida del rei en Pere III*, p. 191-194.

Aquell mateix any, assistí a la Cort de Cervera,¹⁶⁶ on fou elegit diputat; llavors encara era qualificat de donzell, és a dir, no havia estat armat cavaller.¹⁶⁷

L'any 1362, potser aprofitant la pau amb Castella, Hug de Cardona es trobava combatent al costat de Roger Bernat de Castellbó i els Foix contra els Armanyac,¹⁶⁸ però tornà quan Pere el Cruel trencà la pau de Deza-Terrer, signada el 1361, i repregué la guerra contra Pere el Cerimoniós;¹⁶⁹ el vescomte ja era al costat del rei a la fi de gener de 1363, quan l'infant Joan, que només tenia dotze anys, fou nomenat lloctinent general a tots els regnes del seu pare.¹⁷⁰ Una nova pau, la de Morvedre, signada el 2 de juliol de 1363, encara durà menys, amb prou feines un mes. Mentrestant s'esdevingué l'assassinat de l'infant Ferran, germanastre del rei, per ordre d'aquest darrer.

El vescomte de Cardona havia mantingut bones relacions amb l'infant Ferran, aspirant a la Corona castellana i en altre temps cap de les unions nobiliàries que s'havien enfrontat al Cerimoniós els anys 1347 i 1348. Malgrat que el rei i el germanastre s'havien reconciliat aparentment, l'ombra d'una sospita fou suficient perquè l'infant, acusat de traïció, fos assassinat per ordre del rei, sense judici de cap mena, el 16 de juliol de 1363 a Castelló. L'havien acompanyat, fins a la casa on s'hostatjava el rei, el comte d'Urgell i el vescomte de Cardona, els quals s'espantaren tant de l'assassinat que, segons la crònica del rei, demanaren al monarca si havien de témer res per a les seves persones; malgrat que el rei els respongué que no, la crònica explica, amb una certa ironia, que el vescomte sortí de la casa, fugí amb els seus i no parà fins a Amposta, on havia de prendre la barca per travessar el riu Ebre, i després fins a Cardona, on finalment es degué sentir segur.¹⁷¹

El mes d'agost de 1363 Pere el Cruel havia iniciat un atac per Aragó, per això el vescomte fou citat, amb altres nobles catalans, perquè amb la màxima urgència

166. El seu nom apareix entre els signants del donatiu: *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. XVIII (1 i 2), p. 205 i 225. També apareix com a signant de la resolució d'un greuge presentat al rei en aquesta mateixa Cort: A. M. ARAGÓ i M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202.

167. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats eclesiàstics i nobles, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 255-263; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 3, p. 60-74.

168. Joaquín MIRET I SANS, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó: Con datos inéditos de los Condes de Urgell y los vizcondes de Ager*, Barcelona, Impremta La Catalana de J. Puigventós, 1900, p. 252; S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 183.

169. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels Dos Peres», a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 1989, p. 245-357, concretament p. 275 i 277.

170. R. TÀSIS, *Joan I, el rei caçador i músic*, p. 31.

171. PERE III, «Crònica», p. 1140.

anés a Aragó, cap a la banda de Tauste, per resistir l'entrada de Pere el Cruel;¹⁷² ignorem si el vescomte arribà a anar-hi perquè el rei de Castella, després de prendre Castellfabib, es retirà cap a Sevilla.¹⁷³ A la fi d'aquell mateix any, el perill d'atac castellà sorgí a València; per aquest motiu, el vescomte fou enviat, juntament amb el comte d'Urgell, cap a València, acompanyant l'infant Joan, posat al front de l'exèrcit que havia de socórrer València; l'infant necessitava persones experimentades al seu costat, ja que era un adolescent.¹⁷⁴ S'inicià en aquest període de guerra el lligam dels Cardona amb el càrrec d'almirall dels regnes. Anteriorment, havia estat ocupat per Pere de Montcada, després Bernat de Cabrera degué aspirar al càrrec i de fet capitanejà importants estols els anys 1353 i 1354, però la caiguda en desgràcia dels Cabrera donà una oportunitat a Hug de Cardona. Pel desembre de 1363, Hug de Cardona ja ocupava el càrrec i arribà a un acord amb Gilabert de Cruïlles, que havia estat nomenat capità general de la flota, perquè actués com a lloctinent seu.¹⁷⁵ L'any següent, el 1364, la Cort li confià el comandament de la flota que havia armat; fou lloctinent seu l'almirall de Catalunya Francesc d'Averçó;¹⁷⁶ però no es pot dir que Hug de Cardona tingués gaire èxit com a almirall durant la guerra contra Castella; la superioritat de la flota castellana l'obligà, el 1364, a fer entrar tot l'estol català al riu de Cullera, a la desembocadura del Xúquer, per tal de resguardar-lo. Afortunadament per a ell, una tempesta desbaratà les naus enemigues; això no obstant, vint galeres catalanes foren derrotades a Cartagena per l'almirall Martín Yáñez, auxiliat per Bernat de Cabrera, i se'n perderen cinc, la tripulació de les quals fou tota passada per les armes, llevat dels remolars.¹⁷⁷ Els catalans eren batuts no solament per terra sinó també en el mar, allà on sempre s'havien sentit més forts; de tota manera, la flota contribuï decisivament a salvar Barcelona, València i Mallorca, a guardar la costa dels atacs castellans i a assegurar el proveïment a les zones més castigades per l'enemic.

Durant la guerra, el rei li confià també alguna missió diplomàtica. El mateix any 1364, marxà amb algunes galeres cap a Portugal, juntament amb Olf de Pròixida, per tal de tractar de la infanta Maria, vídua de l'infant Ferran i filla del rei portuguès, que volia tornar al seu país i que havia estat detinguda quan intentava

172. Á. MASIÁ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, vol. II, p. 529.

173. M. T. FERRER, «La frontera meridional valenciana durant la guerra...», p. 288.

174. R. TASIS, *Joan I, el rei caçador i músic*, p. 34-35.

175. Rafael GALLOFRÉ i José TRENCHS, «Almirantes y vicealmirantes en la Corona de Aragón», *Miscel·lània de Textos Medievalls*, núm. 5 (1989), doc. 104, p. 168-170.

176. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. xx (2), p. 310 i 324. Els nomenaments de F. d'Averçó a R. GALLOFRÉ i J. TRENCHS, «Almirantes y vicealmirantes...», doc. 106-107, p. 170-171.

177. PERE III, «Crònica», p. 1144; J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 508-509 i 530. Cf. també el procés contra els Cabrera: CODOIN, XXXIV, p. 18.

fugir d'amagat;¹⁷⁸ els ambaixadors havien de procurar posar en guàrdia el rei portuguès contra Pere el Cruel i havien de dir que aspirava a desposseir tots els reis d'Espanya i proclamar-se'n emperador.¹⁷⁹

El 1367 fou un dels membres de l'ambaixada enviada a la frontera d'Aragó amb Castella per negociar la pau amb Castella amb els representants del príncep de Gal·les; altres membres de l'ambaixada foren el bisbe de Lleida Romeu Sescomes, el castellà d'Amposta Juan Fernández de Heredia i el comte d'Urgell.¹⁸⁰ Més endavant, l'any 1369, fou un dels àrbitres nomenats pel rei Pere el Cerimoniós, juntament amb el bisbe de Lleida i Ramon de Peguera, per negociar amb els de Bertrand Du Guesclin un acord per a la possessió de Molina, que, com ja he dit, s'havia lliurat al Cerimoniós d'acord amb els pactes establerts abans amb Enric de Trastàmara. Finalment, la comissió no es reuní.¹⁸¹ El mateix any fou convocat per resistir l'entrada de Du Guesclin des de Castella.¹⁸² En el tractat d'aliança amb Navarra signat l'any 1370 a Tortosa, un tractat dirigit contra Enric de Trastàmara, fou un dels que, juntament amb el bisbe de Lleida i Ramon de Peguera, el signaren i s'hi comprometeren.¹⁸³

Acabada del tot la guerra, el 4 de desembre de 1375, el rei Pere volgué agrair els serveis prestats a la Corona pel vescomte i pels seus avantpassats, amb la creació del comtat de Cardona, que situava la seva família en el rang més alt de la noblesa catalana, al costat dels detentors dels antics comtats d'Empúries, Urgell i Pallars i el nou, però destinat a un infant reial, de Prades; Bernat de Cabrera, comte d'Osona, l'havia precedit en un honor similar, però el seu comtat havia desaparegut, engolit com ell mateix per la tempesta de la guerra i de la desgràcia del gran privat. El nou comtat comprenia els extensos territoris que els Cardona posseïen a la Segarra, l'Anoia, el Bages i el Solsonès;¹⁸⁴ aquestes possessions encara van créixer quan el

178. Sobre la infanta Maria de Portugal: José M. MADURELL I MARIMON, «Una concordia entre Pedro el Ceremonioso y María de Portugal», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. xli (1971), p. 425-438; Elena CANTARELL BARELLA i Mireia COMAS VIA, «Maria de Portugal, una dona amagada per la història», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 23-24 (2002-2003), *Homenatge al Prof. J. Ramon Julià Viñamata*, p. 557-574.

179. Cf. el memorial de l'ambaixada a ACA, C, reg. 1199, f. 453 v.; J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 514.

180. Joaquín MIRET I SANS, «Négociations de Pierre IV d'Aragon avec la Cour de France (1366-1367)», *Revue Hispanique*, xiii (1905), p. 76-135, p. 46-47 de l'extret.

181. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 594-596. Cf. abans la biografia de Romeu Sescomes, bisbe de Lleida, on indiquem més bibliografia.

182. Á. MASÍÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa...*, vol. II, p. 571. Sobre els preparatius per aturar Du Guesclin: Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La convocatoria del "usatge" "Prínceps namque" en 1368 y sus repercusiones en la ciudad de Barcelona», *Barcelona. Quaderns d'Història* (Barcelona), núm. IV (2001), *El temps del Consell de Cent, I: L'emergència del municipi, segles XIII-XIV*, p. 79-107.

183. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 605. Cf. més amunt quan parlo del bisbe Romeu Sescomes.

184. J. SERRA VILARÓ, *Història de Cardona*, vol. I, p. 308-312; *Els castells catalans*, vol. V, p. 563 i 591-592, amb un fragment de la concessió.

comte heretà el vescomtat de Vilamur, que pertanyia al seu oncle Ramon d'Anglesola. Per aquesta causa, un dels seus fills s'intitulà Hug de Cardona-Anglesola i heretà les baronies de Bellpuig d'Urgell o d'Anglesola, Linyola, Utxafava i altres llocs.¹⁸⁵

Joan I arrodoní els honors dispensats a Hug de Cardona amb la concessió de l'almirallat a tots els seus regnes amb caràcter vitalici, el 24 de gener de 1387.¹⁸⁶ No obstant la rivalitat entre els Cabrera i els Cardona per l'almirallat, els Cabrera hagueren de conformar-se amb la capitania general. No exercí el càrrec amb gaire freqüència embarcant-se, generalment fou un capità general, sovint de la família Cruilles, qui s'embarcà. Potser tingué la intenció d'acompanyar el rei Joan I en l'expedició a Sardenya de 1393, que finalment no es portà a terme, perquè a Barcelona es varà una galera nova del comte de Cardona, el mes d'agost, i la vella del vicealmirall Galceran Marquet, que segurament els havia de portar.¹⁸⁷ L'any 1397, tres anys abans de la seva mort, el rei Martí volgué que el substituís el seu fill Joan, a fi que el pare, que ja era molt gran, pogués descansar i adduí que Joan es trobava en «la sua edat florida» i que, en el viatge que havia fet amb ell, de retorn de Sicília, havia pogut comprovar que era molt apte per a l'ofici.¹⁸⁸

Hug de Cardona sembla haver estat un home interessat per la vida parlamentària i per la discussió dels afers públics. A més d'exercir com a diputat per la Cort de 1359, fou designat conseller dels diputats de la Cort de Barcelona de 1365 i oïdor de comptes a la Cort de 1367 i participà activament en diverses reunions de corts.¹⁸⁹ A les de 1371, per exemple, manifestà el seu desacord amb les decisions preses per defensar Catalunya contra l'amenaça d'entrada de tropes estrangeres, i concretament s'oposà a la concessió d'un donatiu per substituir la convocatòria de l'usatge *Princeps namque*, corresponent a la lleva general. També dissentiren els seus aliats habituals, els comtes d'Empúries, d'Urgell i de Prades i el vescomte de Castellbò, de manera que quedaren obligats al *Princeps namque* i altres usatges, llevat que en els dos mesos següents canviessin de parer.¹⁹⁰

185. *Els castells catalans*, vol. vi, p. 996.

186. R. GALLOFRÉ i J. TRENCHS, «Almirantes y vicealmirantes...», doc. 131, p. 179-181.

187. Frederic SCHWARTZ Y LUNA i Francesc CARRERAS Y CANDI (ed.), *Manual de novells ardots, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. i, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1892, p. 38.

188. Daniel GIRONA i LLAGOSTERA, «Itinerari del rey en Martí (1396-1410)», a INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Anuari 1911-1912: Any IV*, Barcelona, 1913, p. 96. Cf. també ACA, C, reg. 2241, f. 16 (1397, agost, 30).

189. M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 915 i 937.

190. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. xxiv, p. 437.

Continuà mantenint una relació difícil amb la vila reial d'Igualada, veïna de les seves possessions. Els jurats d'Igualada es queixaren a les Corts de Montsó de 1388 perquè Hug de Cardona s'havia apoderat del castell de Castellolí després de la mort de Berenguer de Castellolí i el lloc passà a formar part de comtat de Cardona quan es creà, l'any 1375. L'any 1382 els igualadins s'havien queixat per la persecució de dos exvassalls, un de Claramunt i l'altre d'Òdena, que s'havien domiciliat a Igualada. El comte els havia amenaçat de penjar-los, si els trobava al seu territori.¹⁹¹ Com molts altres membres del seu estament, devia ésser un home força violent. Miret publicà una carta de denúncia al rei contra el vescomte, acusat d'homicidi d'un servent.¹⁹² Morí l'any 1400 i volgué ésser enterrat a l'església de Sant Vicenç de Cardona.¹⁹³

El primer comte de Cardona fou un home, en suma, de gran poder en el seu temps; conseller destacat del rei, prestà serveis a l'exèrcit, a la marina i a la diplomàcia i participà en la vida parlamentària i en les activitats de la Diputació del General.

Ponç d'Altarriba

Ponç d'Altarriba era un cavaller de la comarca d'Osona, fill de Pere d'Altarriba.¹⁹⁴ Ponç tenia el castell de Meda en feu per Pere de Malla i una part del delme de Roda, també en feu pel mateix personatge, almenys a l'entorn de l'any 1339; posseïa també la casa o domus d'Altarriba, situada a Sant Julià de Vilatorrada,¹⁹⁵ amb almenys set masos, algun molí, drets en una pedrera etc.;¹⁹⁶ tenia també una casa a Vic, on solia residir.¹⁹⁷

Es casà almenys tres vegades; el 1319 la seva esposa era Maria, filla i hereva de Guillem de Déu, ciutadà de Vic,¹⁹⁸ cosa que vol dir que ell devia haver nascut cap

191. *Els castells catalans*, vol. v, p. 231 i 333, amb més detall a Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, vol. 1, Igualada, Ateneu Igualadí, Serpac, 1978, p. 114 i 115 (reedició de l'edició de 1907).

192. El document es conserva actualment a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, amb els papers de Miret i Sans: Joaquim MIRET I SANS, «Documents per l'història de la llengua catalana», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VIII (1915-1916), p. 372-385, concretament p. 383-385.

193. J. SERRA VILARÓ, *Història de Cardona*, vol. 1, p. 326; *Els castells catalans*, vol. v, p. 564.

194. M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. 1, p. 52-53.

195. Aquest any prestà homenatge pel castell de Meda i per la part del delme de Roda a Pere de Malla: Josep GUDIOL I CUNILL, «Genealogia de la Casa d'Altarriba de Sant Julià de Vilatorrada», *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, núm. 1 (1912-1914), núm. XI (juliol-setembre 1914), p. 183-187, concretament p. 185, i núm. XII (octubre-desembre 1914), p. 196-200.

196. Carles PUIGFERRAT I OLIVA, *Sant Julià de Vilatorrada després de la Pesta Negra de 1348: Mortaldats, fams i altres tribulacions d'una parròquia osonenca*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 2004, p. 59-60, 72, 88-92, 94 i 138-140.

197. Hi residia, almenys, el 1367: AHPB, F. de Lavernosa, man. de 1367, f. 2 r. - 10 r. i f. s.

198. J. GUDIOL, «Genealogia de la Casa d'Altarriba...», p. 185.

al 1300. Aquesta primera muller degué morir i Ponç d'Altarriba es casà novament, l'any 1351, amb Gueraldona d'Oluja, que aportà al matrimoni el lloc de Benavent,¹⁹⁹ una petita localitat que només comptava amb cinc focs l'any 1358.²⁰⁰ No sembla que tingués fills d'aquests primers matrimonis. L'any 1361 es casà novament amb Blanca, filla de Guillem i Ermessèn de Foixà, de la qual tingué quatre fills: Ponç, Pere, Joan i Francesc.²⁰¹ Fou tutor de Guillalmes, filla de Bernat de Vilademany, que es casà amb Pere III Galceran de Pinós.²⁰²

Ponç d'Altarriba era nebot d'Arnau de Mont-rodon, bisbe de Girona, que el 1345 mirava de posar pau entre Altarriba i Marc de Vilanova, nebot de l'abat de Ripoll. El 1348, el bisbe Mont-rodon demanà al bisbe de Vic, que era canceller del rei, que sol·licités al monarca el càrrec de veguer de Girona per a Ponç d'Altarriba per tres anys.²⁰³ La petició tingué èxit i el rei li concedí, efectivament, el càrrec de veguer de Girona-Besalú el 1349.²⁰⁴ El bisbe Mont-rodon continuà protegint-lo i li cedí el seu dret en un deute de 2.000 sous, part d'un deute de 5.000 que li havia reconegut el comte d'Urgell el 1343.²⁰⁵ Potser gràcies a aquesta donació i als ingressos obtinguts en el càrrec de veguer, Ponç d'Altarriba pretenia, el 1349, comprar el castell d'Oló.²⁰⁶

El 1351, acabat el període de govern a la vegueria de Girona-Besalú, fou oïdor de la cúria reial a Vic.²⁰⁷ En relació amb aquest càrrec, el rei li encomanà que pagués 2.000 sous al seu metge, mestre Miró de Corçà, amb els diners que li pervinguessin de les condemnes, composicions i avinences.²⁰⁸ El 1356, el rei li encomanà que fixés els límits d'alguns castells de Vic.²⁰⁹ Posteriorment, el 1358, és esmentat

199. *Els castells catalans*, vol. VI, p. 906.

200. J. M. PONS GURI, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», a *Recull d'estudis...*, vol. 1, p. 389.

201. J. GUDIOL, «Genealogia de la Casa d'Altarriba...», p. 185-186.

202. Joan SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1930-1950, p. 175; *Els castells catalans*, vol. IV, p. 969 i 975.

203. J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, «Els primers documents del primer president de la Generalitat...», p. 334-335, n. 123.

204. Christian GUILLERÉ, *Llibre vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*, ed. a cura de Griselda Juliol, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, doc. 23.

205. El bisbe també afavorí la germana de Ponç, que era hereva de Guillem de Déu i que tenia alguna dificultat en aquesta successió: J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, «Els primers documents del primer president de la Generalitat...», p. 334-335, n. 123. Segons Gudiol, però, com ja hem vist, era la primera muller de Ponç d'Altarriba la que era hereva de Guillem de Déu.

206. *Els castells catalans*, vol. V, p. 787.

207. J. GUDIOL, «Genealogia de la Casa d'Altarriba...», p. 185.

208. ACA, C, reg. 1321, f. 145 r.-v. (1352, juny, 25. Lleida).

209. FRANCESC CARRERAS Y CANDI, *Lo castell de Bellpuig y la Casa d'Altarriba a Vilatorra*, Barcelona, 1892, p. 14.

com a conseller del rei.²¹⁰ A més, devia ésser persona propera als Cabrera, cosa gens estranya perquè el comte d'Osona, fill del conseller reial Bernat de Cabrera, era senyor de la meitat de Vic. De fet, assistí a la Cort de Cervera de 1359 no només en nom propi sinó també com a procurador del comte d'Osona.²¹¹ És possible, doncs, que la seva elecció com a diputat en aquella Cort²¹² reflectís una divisió entre els cavallers similar a la que hi havia entre l'alta noblesa i que s'hagués fet un repartiment de càrrecs entre tots dos bàndols.²¹³

Tenim notícia d'alguna de les missions que li foren encarregades com a diputat. Pel juny de 1361 fou enviat pels diputats dels braços eclesiàstic i militar al rei perquè protestés per una afirmació del monarca, que havia dit que els diputats no l'havien servit bé. El rei s'hagué de retractar i atribuï als nervis per la manca de diners per pagar els homes a cavall de Catalunya aquesta afirmació; els diputats volgueren fer constar que l'havien servit amb molta diligència.²¹⁴ Pel desembre del mateix any el rei demanà als diputats que venguessin la galera *Sant Joan Evangelista*, anomenada també *La galera blanca*, que ell havia fet lliurar a Ponç d'Altarriba, i que el producte de la venda fos destinat a pagar esmenes de cavalls als que els havien perdut a la frontera d'Aragó.²¹⁵ Juntament amb el canonge Arnau de Busquets, administrava els diners de la proferta dels braços eclesiàstic i militar de la Cort de Cervera de 1359.²¹⁶

Malgrat que era diputat, no sembla que donés gaire bon exemple de pagament puntual del que devia a la Diputació del General: el 20 de novembre de 1362, figurava entre els que devien diners a aquesta institució i als quals un porter del rei els havia de fer pagar per via executiva; no consta, però, si devia el fogatge o bé no

210. J. TRENCHS, *Documents de cancelleria i de mestre racional...*, doc. 1137.

211. El seu nom apareix, com a procurador del comte i en nom propi més avall, entre els signants del donatiu: *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. XVIII (1 i 2), p. 205 i 225. També apareix com a signant de la resolució d'un greuge presentat al rei en aquesta mateixa Cort: A. M. ARAGÓ i M. M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202.

212. M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 230, 235, 237 i 241.

213. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats eclesiàstics i nobles, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 255-263; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 3, p. 60-74.

214. ACA, C, reg. 1384, f. 29 v. (1361, juny, 26). Cit. a M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 890-891.

215. ACA, C, reg. 1384, f. 40 v. (1361, desembre, 11). Cit. a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 232, i «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 891.

216. J. de PUIG i J. M. MARQUÈS, «Els primers documents del primer president de la Generalitat...», p. 334-335, n. 123.

havia lliurat diners que tenia de la Generalitat; a la llista dels deutors hi figuraven també el comte d'Osona i altres personalitats.²¹⁷

El deute a la Generalitat seria la primera notícia de dificultats econòmiques a les quals s'enfrontà durant aquests anys. Les rendes de les seves propietats no devien ésser suficients per mantenir la família; molts dels seus masos d'Altarriba havien quedat despoblats a conseqüència de la Pesta Negra,²¹⁸ no devien produir-li rendes i Ponç d'Altarriba s'endeutà. Per tal de pagar els deutes, l'any 1367 vengué a Berenguer Bertran, senyor de Gelida, un censal sobre Benavent, que devia haver heretat de la seva segona muller.²¹⁹ Però les dificultats sembla que continuaren perquè el 31 de juliol de 1368 vengué Benavent al noble Guillem Ramon de Montcada.²²⁰ És possible que les seves dificultats provinguessin, en part, de la desgràcia dels Cabrera, als quals havia estat lligat.

Segons Carreras i Candi, Ponç d'Altarriba donà una casa i un hort que posseïa a la ciutat de Vic, prop de la porta de les Malloles, perquè s'hi construís el convent de l'orde de la Mercè,²²¹ però segons Regina Sáinz de la Maza no fou una donació sinó un préstec, ja que la casa i l'església que els mercedaris hi tenien prèviament havien quedat pràcticament destruïdes com a conseqüència del pas de les Companyies Blanques de Du Guesclin el 1365. El mateix Ponç d'Altarriba i el jurista Jaume Sa-Sala reberen l'encàrrec del rei de buscar un lloc idoni per a la construcció d'un nou convent, però el 1370 encara no ho havien solucionat.²²²

El 1377 mantenia un plet amb Francesc Bertran, hereu del canviador Berenguer Bertran, per un pagament fet per aquesta taula al llancer Francesc Julià per compte de Ponç; no quedava clar que el pagament hagués estat fet ja que el llancer esmentat o els seus hereus havien iniciat un plet contra Ponç per aquesta causa i aquest darrer hagué d'exigir que Francesc Bertran li mostrés els comptes de la taula per comprovar si el pagament havia estat fet o calia tornar-li 278 lliures 12 sous 11 diners barcelonesos, més els interessos des de 1363.²²³

Degué morir poc després, perquè la darrera menció que la documentació vigatana fa d'ell és del maig de 1378.²²⁴

217. ACA, C, reg. 1384, f. 143 r.-v. (1362, novembre, 20).

218. C. PUIGFERRAT, *Sant Julià de Vilatorrada...*, p. 105.

219. AHPB, F. de Lladernosa, man. de 1367, f. 2 r. - 10 r. i f. s.

220. *Els castells catalans*, vol. VI, p. 906.

221. F. CARRERAS Y CANDI, *Lo castell de Bellpuig y la Casa d'Altarriba...*, p. 14.

222. REGINA SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, «Los mercedarios en la Corona de Aragón durante la segunda mitad del siglo XIV», *Miscelánea de Textos Medievales*, núm. 4, *La frontera terrestre i marítima amb l'Islam*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 1988, p. 221-299, concretament p. 248-249. Podria ésser que tingués algun parentiu amb Pere d'Altarriba, que era comanador de l'orde de la Mercè a Lleida el 1381: *ibidem*, p. 253-254.

223. ACA, Processos de Cancelleria, processos en foli, lligall 126/6.

224. J. GUDIOL, «Genealogia de la Casa d'Altarriba...», p. 186.

Ramon de Peguera

Ramon de Peguera era un cavaller que posseïa extensos senyorijs al Berguedà, Bages i Osona.²²⁵ Era fill de Bernat de Peguera i de Blanca de Bell-lloc i es casà amb Alamanda de Cervelló. Tingué tres fills, el primogènit Ramon, Andreu i Guillem.²²⁶

Ignorem quan havia nascut, però l'any 1356 encara era sota la tutoria de Ramon de Merlès.²²⁷ Quan, tres anys després, assistí a la Cort de Cervera de 1359 era, doncs, molt jove i ho prova el fet que fos esmentat com a donzell, és a dir, no havia estat armat cavaller.²²⁸ No rebé la cavalleria fins al 1376.²²⁹ La joventut no fou obstacle perquè fos nomenat diputat a la primera Diputació del General, en plena guerra contra Castella.²³⁰ Probablement simpatitzava amb la facció nobiliària contrària a Bernat de Cabrera i equilibrà ambdues faccions dins de la Diputació: un noble i un cavaller de cada bàndol.

El nomenament com a diputat fou el primer pas en l'àmbit de les activitats públiques. Aviat se situà també a la cort reial; des del 1363, com a mínim, era majordom de la reina Elionor de Sicília, esposa del Cerimoniós.²³¹ A la Cort de Barcelona-Lleida-Barcelona-Tortosa de 1364-1365 formà part d'una comissió nomenada pel rei i la reina per tal de negociar el donatiu amb la Cort.²³² Potser per encàrrec de la reina, acompanyà l'infant Joan quan, l'any 1366, presidí el Parlament de Barcelona de ciutats i viles.²³³

Ocupà el càrrec de majordom fins a la mort de la reina i després en fou marmessor testamentari.²³⁴ El 1376 figurava com a conseller i uixer d'armes del rei.²³⁵

225. Segueixo la biografia que vaig publicar a M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. I, p. 53, amb alguna ampliació i les notes.

226. *Els castells catalans*, vol. V, p. 150: genealogia signada per Armand de Fluvià.

227. *Els castells catalans*, vol. V, p. 514.

228. El seu nom apareix entre els signants del donatiu: *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. XVIII (1 i 2), p. 205 i 225. També apareix com a signant de la resolució d'un greuge presentat al rei en aquesta mateixa Cort: A. M. ARAGÓ i M. M. COSTA, *Privilejos reals...*, doc. 202.

229. Amb aquest motiu, el rei li donà 3.000 sous de Barcelona: ACA, C, reg. 1256, f. 35 v. (1376, desembre, 23. Barcelona).

230. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats eclesiàstics i nobles, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 255-263; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 3, p. 60-74. Cf. també M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. I, p. 46, 53 i 55-56; M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 881.

231. ACA, C, reg. 908, f. 91 v. - 92 r. (1363, febrer, 3. Montsó).

232. *Corts...*, vol. II, p. 199. Els altres membres de la comissió eren: Bernat d'Olzinelles i Jaume Desfar.

233. *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. XX (2) i XXII, p. 329 i 408.

234. U. DEIBEL, «La reina Elionor de Sicília», p. 391.

235. ACA, C, reg. 1256, f. 35 v. (1376, desembre, 23. Barcelona).

Passà poc més tard a ocupar el càrrec de majordom del monarca; ho era ja el 1378, quan el rei ordenà que el tresorer li pagués 300 florins d'or perquè pogués comprar un rossí,²³⁶ però fou suspès de l'ofici, com altres consellers reials l'any 1383, a causa de l'enquesta que les Corts Generals reunides a Montsó volgueren menar contra oficials del rei i del primogènit, acusats de corrupció, abusos de poder etc.²³⁷ No sembla que hagués recuperat el càrrec encara l'any 1385, quan fou processat pel veguer de Berga i Berguedà a causa de l'atac que havia portat a terme contra Galceran de Castellet i Ramon Miquel Tord, donzells, ja que el rei l'esmentà sense cap títol en la carta adreçada al veguer perquè li remetés el procés.²³⁸

Sabem que, a més de participar a la guerra contra Castella, li fou confiada també alguna missió diplomàtica. Per exemple, l'any 1367, amb Jaume Desfar, fou enviat pel Cerimoniós en ambaixada prop del príncep de Gal·les a Burgos, acompanyant els ambaixadors anglesos Hug de Calvile, que havia format part de les Companyies Blanques i tenia bones relacions amb el rei Pere, i Guillem Eliman. Les circumstàncies eren difícils, després de la derrota a Nájera d'Enric de Trastàmara i del comte de Dénia, cosí del rei, i es temia l'atac del príncep anglès i de Pere el Cruel contra la Corona catalanoaragonesa. Els ambaixadors obtingueren la declaració del príncep que no volia fer la guerra al Cerimoniós i que les negociacions podien continuar per tal d'arribar a un tractat d'aliança, cosa que tranquil·litza la cort catalana. No obtingueren el lliurament de l'infant de Mallorca ni del comte d'Osona, que havien caigut presoners dels anglesos, però sí el compromís que Pere el Cruel hauria de pagar les despeses de guerra que havia ocasionat a la Corona catalanoaragonesa i el compromís de casament de la infanta Elionor, filla del rei Pere, amb el fill del Príncep Negre, el futur Ricard II.²³⁹ Les negociacions foren continuades pel bisbe Ramon Sescomes, Juan Fernández de Heredia, el comte d'Urgell i el vescomte de Cardona, com ja hem dit.

El 1369 fou un dels àrbitres nomenats pel rei Pere el Cerimoniós, juntament amb el bisbe de Lleida i el vescomte de Cardona, per negociar amb els de Bertrand Du Guesclin un acord per a la possessió de Molina, que, com ja he dit, s'havia lliurat al Cerimoniós d'acord amb els pactes establerts abans amb Enric de Tras-

236. ACA, C, reg. 1264, f. 19 r.-v. (1378, juny, 15. Barcelona). Un any després, el monarca li féu pagar 4.000 sous d'esmena per un cavall de pèl roig, perdut en el seu servei: reg. 1257, f. 156 v. (1379, octubre, 23. Barcelona).

237. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 690; Ignasi BAIGES I JARDÍ, Anna RUBIÓ I RODON i Elisa VARELA I RODRÍGUEZ, *Cort general de Montsó 1382-1384*, coord. de Josep M. Sans i Travé, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1992, p. 123.

238. ACA, C, reg. 1108, f. 7 r. (1385, octubre, 20. Girona).

239. J. MIRET I SANS, «Négociations de Pierre IV d'Aragon avec la Cour de France», p. 46-47; R. TÀSIS, *La vida del rei en Pere III*, p. 264.

tàmara. Finalment, la comissió no es reuní.²⁴⁰ En el tractat d'aliança amb Navarra signat l'any 1370 a Tortosa, un tractat dirigit contra Enric de Trastàmara, fou un dels que, juntament amb el bisbe de Lleida i el vescomte de Cardona, el signaren i s'hi comprometeren; com a majordom de la reina, seguia la cort.²⁴¹

El mateix any 1370 fou confiada a Ramon de Peguera una missió prop del papa a Avinyó per informar-lo de les injúries que Pere el Cerimoniós rebia del jutge d'Arborea. Pel setembre el rei també hi envià Francesc Roma. Era el moment en què els ambaixadors dels Arborea demanaven a la Santa Seu la concessió de tota l'illa en feu.²⁴²

La seva col·laboració amb la Diputació del General no fou ocasional. Repetí el càrrec de diputat per substituir Pere Desplà, nomenat a la Cort de 1377-1378, i participà, a més, en la comissió reorganitzadora de la Diputació de 1377.²⁴³ Fou present a diverses comissions durant la Cort de Barcelona de 1377-1378; amb Jaume Desfar i el comte d'Empúries representà la noblesa en una comissió que havia d'estudiar què faltava del donatiu concedit a les Corts de Montsó i d'on es podien aconseguir diners, representà el seu braç, juntament amb Jaume Marc, en una altra comissió que havia de redactar una ordinació sobre els compradors de les generalitats i tots dos, amb el comte d'Urgell, participaren encara en una altra comissió que s'havia d'ocupar del suplement del donatiu de Montsó i, el 22 d'octubre, fou nomenat membre d'una comissió que havia d'examinar els comptes entre la Generalitat i el canviador Pere Descaus i que havia d'obtenir diners de les generalitats i de les imposicions.²⁴⁴

Pel que fa al patrimoni, malgrat que no era un magnat, Ramon de Peguera posseïa un senyoriu notable. Peguera i Olost pertanyien des d'antic a la família. Olost, des de mitjan segle XIII, quan Ermessèn d'Olost es casà amb Guillem de Peguera.²⁴⁵ Situat al costat d'Olost, el castell de Tornamira interessava Ramon de Peguera, que el comprà al rei Pere el Cerimoniós quan el monarca, a causa de la guerra amb Castella, necessità diners per pagar tropes. El preu del castell fou de 11.000 sous barcelonesos i comprenia no solament la fortalesa sinó també les cases i masos, prats, boscos, molins, recs, etc., i també el mer i el mixt imperi i tota la jurisdicció alta i baixa. La forma de la venda fou perpètua, però amb carta de gràcia (és a dir, el rei el podia recuperar pagant-ne el preu), i en feu honorat, que significava que no havia

240. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 594-596. Cf. abans la biografia de Romeu Sescomes, bisbe de Lleida, on indiquem més bibliografia.

241. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 605. Cf. més amunt quan parlo del bisbe Romeu Sescomes.

242. Luisa D'ARIENZO, *Carte reali diplomatiche di Pietro IV il Cerimonioso, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Pàdua, Cedam, 1970, doc. 753 (CODOLIN, XLV); Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, vol. III, (1361-1387), Pàdua, Cedam, 1982, p. 89-90.

243. M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 248-249.

244. *Cortes...*, vol. IV, p. 18-19, 22-23 i 37-39.

245. *Els castells catalans*, vol. IV, p. 882-883.

de fer cap servei al rei pel castell, ni lliurar-li la potestat, ni el rei havia de firmar per les alienacions que Ramon de Peguera fes en el futur.²⁴⁶ El rei havia obtingut Tornamira en un canvi amb els comtes d'Osona, que tenien el lloc juntament amb la meitat de la ciutat de Vic com a dot de Margarida de Foix, casada amb Bernat de Cabrera. Després de l'execució del seu pare, Bernat de Cabrera, i del seu propi procés, el comte d'Osona perdé els seus senyorijs, confiscats pel rei. El germà de Margarida, Roger Bernat, comte de Foix, reclamà els béns dels Montcada, que havien constituït la garantia del dot de Margarida. Una sentència del mateix rei, del 20 de desembre de 1367, donà la raó al comte de Foix; el rei li hagué de tornar els béns dels Montcada, entre els quals figurava el castell de Tornamira, ja que el canvi fet entre el rei i els comtes d'Osona havia quedat anul·lat. Com que el rei havia de tornar 11.000 sous a Ramon de Peguera, pel febrer de 1368, canvià la venda anterior per la venda del mer i mixt imperi i tota la jurisdicció que pertangués al rei, ja que el comte de Foix només tindria la que hagués posseït abans; li vengué també tota la jurisdicció al castell d'Olost i els seus termes, amb la qual cosa Ramon de Peguera completava el senyoriu d'Olost; a més, el monarca li vengué la jurisdicció que tenia en una sèrie de masos que formaven la quadra anomenada de Sant Genís de Quereull i en dos masos més de la parròquia de Sant Salvador de Serradellops i de Sant Genís de la Devesa.²⁴⁷ El 22 de juliol de 1370, Ramon de Peguera prestà homenatge a l'infant Joan per una part de la parròquia d'Olost, situada al terme del castell de Lluçà, i l'infant Joan li lliurà possessió del feu lliurant-li una espasa desembeïnada; l'acte tingué lloc al palau episcopal de Barcelona, on s'allotjava l'infant, a la cambra dita *dels paraments*, davant de diversos testimonis.²⁴⁸

Ramon de Peguera posseïa igualment Balsarenys, que la seva família havia comprat, l'any 1281, als Vilallonga,²⁴⁹ Cornet i l'Espunyola, mentre que Santa Coloma de Vinyoles era l'aportació al patrimoni familiar de la seva mare, Blanca de Bell-lloc. Tenia, a més, Gósol, en feu per Pere Galceran de Pinós;²⁵⁰ s'ha dit que la seva baronia comptava en total amb una superfície d'uns cent vint quilòmetres quadrats, bé que no

246. ACA, C, reg. 993, f. 107 r. - 110 r. (1357, maig, 6. Magallón). La carta de gràcia a f. 124 v. - 126 r., feta a la mateixa data.

247. ACA, C, reg. 997, f. 1 r. - 4 r. (1368, febrer, 18. Barcelona); comunicació al porter reial Berenguer Puig, a f. 4 v. - 5 r., i a l'infant Joan, f. 5 r.-v. (1368, març, 10). Entre el 1396 i el 1397 la reina Maria de Luna, esposa del rei Martí l'Humà, tramità la redempció d'aquesta jurisdicció, que comportà alguns problemes durant els anys següents: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (1970-1971 [1973]), p. 351-491, concretament p. 390, 413, 421, 433-434, 443 i 464-465.

248. ACA, C, reg. 1800, f. 1 r. (1370, juliol, 22. Barcelona).

249. L'havia comprat Ramon de Peguera l'any 1281 a Mateu de Balsarenys. Comprénia Balsarenys, el Mujal, Argençola i Serrassans (vegueria de Manresa).

250. *Els castells catalans*, vol. v, p. 514.

formava un nucli compacte, una part era al Bages, prop del Berguedà, i una altra al Berguedà mateix.²⁵¹ L'any 1363, Pere el Cerimoniós concedí a Ramon de Peguera, en premi als serveis prestats, la condonació del lluïisme i del dret de terç que li pertorqués pel domini alodial del castell de Balsareny per l'alienació d'alguns delmes o feus, com per exemple la casa del Bosc, del terme del castell de Casserres, ja que Pere de Santa Eulàlia, que tenia aquesta casa, havia mort sense hereus; també li condonà el lluïisme i el terç en la venda que li havia de fer Mateu de Vilallonga, del feu i delmes que tenia.²⁵² Se sap que posseïa també el lloc d'Olopte, a la Cerdanya, cap al 1370.²⁵³ Sembla que Ramon de Peguera renuncià, l'any 1362, per 2.500 sous, a favor de Sibilla, muller de Pere de Montcada, al feu i la castlania que posseïa als castells d'Oló i Aguiló i al mas sa Rodoreda al terme d'Oló.²⁵⁴

Ramon de Peguera amplià els senyorijs heretats amb noves adquisicions. Especialment important fou la compra, el 1376, de la baronia de Lluçà a Pere Galceran (III) de Pinós. La baronia estava formada pels castells de Lluçà, Quer, Merlès, Sant Boi, Olost i Tornamira, i abans havia pertangut a Bernat de Portella i a Pere de Fenollet, vescomte d'Illa. Tres anys abans, Pere Galceran de Pinós havia venut a Ramon de Peguera un censal de 42.000 sous de capital i pensió anual de 3.000 sous, precisament amb la garantia del castell de Lluçà. Sembla que la necessitat de diners de Pere Galceran de Pinós no quedà satisfeta i hagué de vendre, finalment, la baronia; com que es tractava d'un feu de l'infant Joan, aquest hagué d'aprovar la càrrega que des de llavors gravava la baronia.²⁵⁵ Immediatament després, Ramon de Peguera prestà homenatge a l'infant Joan pels castells de Lluçà i de Merlès i la baronia de Lluçà i l'infant l'investí del feu mitjançant el lliurament d'una espasa.²⁵⁶

251. Segons el fogatjament de 1365-1370 la casa de Peguera, casa taxada, era formada per Balsareny, l'Espunyola, Peguera, Fréixens, Vallcebre i Cercs, i a part posseïa el lloc de Mujals: José IGLÉSIES FORT, *El fogaje de 1365-1370: Contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV*, Barcelona, 1962, col. I. «Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», núm. XXXIV/11, p. 41. Segons el fogatge de 1358, Ramon de Peguera havia de pagar 45 lliures, per mig cavall alforrat, pels béns que tenia a la vegueria de Berga i Berguedà: J. M. PONS GURI, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», a *Recull d'estudis...*, vol. I, p. 396.

252. ACA, C, reg. 908, f. 91 v. - 92 r. (1363, febrer, 3. Montsó).

253. *Els castells catalans*, vol. IV, p. 735.

254. *Els castells catalans*, vol. V, p. 788.

255. Tenim constància de la venda pel decret posat per l'infant a totes dues vendes, el 4 de gener de 1373 a la del censal i el 20 de juny de 1376 a la de la baronia de Lluçà, ja que era feu del rei: ACA, reg. 1800, f. 8 r. - 9 r. i f. 13 v. - 14 r. La compra de la baronia havia estat signada pels interessats a Gironella el primer d'abril de 1376. Joaquim LLOVET, «Sobre la data de l'anomenat primer cens de Catalunya», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. III, p. 25-26. El mateix 20 de juny de 1376, Ramon de Peguera prestà homenatge a l'infant Joan pels castells de Lluçà i de Merlès i la baronia de Lluçà: reg. 1800, f. 16 v. - 17 r.

256. ACA, C, reg. 1800, f. 16 v. - 17 r. (1366, juny, 20. Barcelona).

Potser la despesa feta per Ramon de Peguera per aquesta compra impedí que pogués complir amb altres compromisos, el cas és que el 18 de març de 1378 demanà un guiatge al rei, precisament a causa dels seus deutes.²⁵⁷ Aquesta situació ja havia estat superada l'any 1389, puix que pogué deixar 1.600 florins d'or al rei Joan I. Aquests diners foren afegits al preu pel qual el rei podia redimir la baronia de Lluçà amb carta de gràcia.²⁵⁸

Ramon de Peguera morí l'any 1388, com ho demostra el fet que el seu fill Ramon prestés homenatge al bisbe de Vic pels feus que els Peguera tenien per ell. El succeí almenys en la baronia de Lluçà, Olost i Tornamira,²⁵⁹ mentre que el fill segon, Andreu, heretà el castell de Balsareny; Andreu s'havia casat amb una filla del noble Guillem de Rajadell. El 1392 Andreu rebé, a Balsareny, a sopar el rei Joan I, el qual trobà que el castell era molt bell.²⁶⁰ Tant Andreu com Guillem heretaren el censal que Bernat Galceran de Pinós prestava al seu pare.²⁶¹

En resum, podem dir que fou l'exemple del cavaller que mirava d'aconseguir càrrecs a la cort per tal de millorar la posició social i econòmica de la seva família i exercir influència en els afers públics. Devia tenir qualitats personals remarcables, intel·ligència, dots d'orador i capacitat de negociació, altrament no hauria estat enviat com a ambaixador en missions difícils.

ELS DIPUTATS DEL BRAÇ DE LES CIUTATS I VILES REIALS

Pere Desplà

Pere Desplà era un ciutadà honrat de Barcelona que canvià d'estament i passà a ésser cavaller.²⁶² Alguns historiadors el fan fill de Ramon Desplà i Margarida Ros.²⁶³ És difícil, però, destriar els membres d'aquesta família perquè l'any 1389, quan es

257. ACA, C, reg. 1262, f. 42 r. (1378, març, 18).

258. ACA, C, reg. 1930, f. 93.

259. *Els castells catalans*, vol. iv, p. 813, i n. 49 de la p. 818.

260. Daniel GIRONA, «Itinerari del rei en Joan I», *Estudis Universitaris Catalans*, núm. XIII-XV (1928-1930), p. 151.

261. *Els castells catalans*, vol. v, p. 892, n. 892.

262. Segueixo la biografia que vaig publicar a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Altres famílies i membres de l'oligarquia barcelonina», a *El «Llibre del Consell» de la ciutat de Barcelona: Segle XIV. Les eleccions municipals*, ed. a cura de Carme Batlle, Maria Teresa Ferrer, Maria Cinta Mañé, Josefina Mutgé, Sebastià Riera i Manuel Rovira, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 2007, p. 279-284. Cf. també M. T. FERRER, «Els diputats del braç de les ciutats i viles reials...», p. 516-520, bé que algunes afirmacions han estat esmenades al capítol acabat d'esmentar.

263. Pere ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 2000, p. 471. També Lluís CIFUENTES I COMAMALA, «Els Desplà als segles XIV i XV», quadre genealògic publicat a *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, p. 269.

féu un cens a Barcelona, amb finalitat militar, hi havia vuit persones diferents que es deien Pere Desplà.

Sembla que es casà dues vegades, de la primera muller, Valençona, no degué tenir fills,²⁶⁴ mentre que de la segona, anomenada Blanca, vivent encara l'any 1399, tingué una filla, Violant, que es casà amb el donzell Bartomeu de Vilafranca, domiciliat a Barcelona.²⁶⁵ Aquest matrimoni tingué un fill, que adoptà el nom de Pericó Desplà, en ésser designat hereu pel seu avi Pere Desplà.

La branca Desplà de la qual parlem era un llinatge originari d'Alella, que s'havia establert a la ciutat comtal, però sense abandonar els interessos del lloc d'origen. Posseïa terres i masos al terme d'Alella. Amplià les seves possessions a Alella amb la compra, l'any 1353, de la jurisdicció del lloc al rei Pere el Cerimoniós, amb pacte de retrovenda, per 3.000 florins;²⁶⁶ aquesta clàusula de redempció fou usada l'any 1366 pel rei, que recuperà la jurisdicció, després que els habitants del lloc en paguessin el preu.²⁶⁷ Els Desplà continuaren, però, com a senyors alodials d'Alella.²⁶⁸ Més o menys en aquesta època, sembla que l'any 1364, Pere Desplà comprà el terçó o tercera part dels delmes de la parròquia d'Alella, que, juntament amb la possessió de diverses propietats en alou al terme, equivalia al lloc a una mena de senyoria.²⁶⁹ L'any 1367 aconseguí la concessió de construir a Alella una taula de carnisseria, en regim de monopoli, on podria fer vendre carn fresca i salada; per la concessió en establiment emfitèutic, pagà una entrada de 20 sous barcelonesos i es comprometé a pagar un cens de 2 sous barcelonesos anuals per Nadal. La conces-

264. Valençona, muller de Pere Desplà, havia instituït un benefici a l'església de Sant Jaume de Barcelona, en el patronat del qual figurava el rei; l'any 1406, Joan Desplà, doctor en lleis i tresorer del rei el representà en aquest patronat: AHPB, Bartomeu Gras, 86-3, f. 22 v. (1406, febrer, 15).

265. AHPB, Tomàs de Bellmunt, 79-83 (1399, agost, 14).

266. Segons Lluís GALERA ISERN i Salvador ARTÉS LLOVET, *Notes històriques de la parròquia de Sant Feliu d'Alella segons dades de l'Arxiu parroquial i altres fonts, amb un estudi sobre els orígens de la població*, Alella, Publicacions de la Parròquia d'Alella, 1959, p. 94, la compra de la jurisdicció seria del 1344, però segons el document de redempció d'aquesta jurisdicció, la compra era del 1353 i també segons la confirmació pel rei de la venda feta pel batlle general de Catalunya, Pere Sacosta. La venda era del 15 de juliol de 1353 i la confirmació del rei del 29 de juliol. Aquesta confirmació assenyala un preu de 1.000 sous barcelonins que potser era el preu de la confirmació reial i l'aposiició del segell. La venda fou comunicada al procurador de Catalunya, al veguer i al batlle de Barcelona: *ibidem*, f. 36 v. - 37 r.

267. ACA, C, reg. 913, f. 78 r. - 80 v.

268. *Els castells catalans*, vol. I, p. 735.

269. L'època d'adquisició d'aquest terçó és controvertida; per una banda, es diu que Pere de Gualbes vengué un terçó del delme de la parròquia a Pere Desplà, el 6 d'abril de l'any 1373; segons una altra notícia, escrita en un llibre del mateix Desplà, consta que l'havia comprat l'any 1364 a Guillem de Rubí; però segons una altra notícia de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'1 de juliol de 1372, la tercera part de la dècima d'Alella, que havia estat de Pericó de Rubí, pertanyia a Pericó de Montornès, senyor del castell del mateix lloc: L. GALERA ISERN i S. ARTÉS LLOVET, *Notes històriques de la parròquia de Sant Feliu d'Alella...*, p. 94.

sió li fou confirmada l'any 1374.²⁷⁰ Hi ha la possibilitat que posseís també una part de la lleuda de Mediona, un impost que es pagava a l'entrada i a la sortida de Barcelona i que, malgrat que els partícips eren molts, devia proporcionar rendes importants, però sembla més aviat, per la identificació que fa Pere Ortí, que aquest Pere Desplà devia pertànyer a una altra branca dels Desplà.²⁷¹ L'any 1347 amplià el seu patrimoni amb l'herència de Francesc Agustí, fill de Pere Agustí, de la casa del rei, que tenia una casa i una heretat important a Sants, al districte de Barcelona, que fou venuda, per voluntat del difunt, a Artal de Cabrera, àlies de Foces.²⁷²

A la ciutat de Barcelona ocupà un gran nombre de càrrecs, que culminaren en el de conseller en cap, per al qual fou escollit l'any 1364, novament el 1368 i encara el 1371; abans, havia estat conseller cinquè el 1356, i segon l'any 1362.²⁷³ A més, havia estat jurat del Consell de Cent l'any 1345, jurat i membre del Consell de Vint-i-cinc els anys 1365, 1366, 1367 i 1373.²⁷⁴

Representà la ciutat a les corts diverses vegades. Fou un dels síndics de Barcelona a les corts de 1358, 1359, 1365 i 1373.²⁷⁵ A la Cort de Cervera de 1359, hi tingué una presència molt activa ja que, juntament amb Romeu Sescomes, del braç eclesiàstic, establí com haurien de contribuir els llocs que havien canviat d'estament per alienació de la jurisdicció per part del rei o per la conversió de ciutadans en cavallers o generosos; l'acord que redactaren fou ratificat encara per les Corts de 1363; a la Cort de Barcelona de 1365 fou membre de la comissió de tractadors, que negociaven entre els braços i el rei, fins i tot de la comissió restringida, mentre que, a la Cort de Barcelona de 1372-1373, respongué a la proposició del rei en nom del braç de les ciutats i viles.²⁷⁶

Aquesta presència tan sovintejada a les corts explica que fos designat diputat més d'una vegada, ja que el nomenament requeia en algun dels síndics: l'any 1359,²⁷⁷ novament a la Cort de Barcelona de 1365 com a diputat adjunt i procurador del

270. ACA, C, reg. 925, f. 91 v. - 92 v. (1367, novembre, 10. 1374, gener, 10).

271. P. ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat...*, p. 471.

272. ACA, Generalitat, pergamins núm. 52, 53 i 59.

273. Joan Francesc Boschà, *Memorial històric*, ed. a cura de Jaume Sobrequès i Callicó, Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona, 1977, p. 64, 66, 67 i 131, i la relació dels consellers de Barcelona d'aquest mateix llibre.

274. *El «Llibre del Consell»...*, doc. 170, 324, 339, 349, 358, 367, 376 i 377.

275. *Cortes...*, vol. I-2, p. 576, vol. II, p. 223, 342-343, vol. III, p. 181.

276. A. M. ARAGÓ i M. M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202; *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya...*, intr. i ed. a cura de M. Sánchez i P. Ortí, doc. XVIII i XX, p. 227 i 245; *Cortes...*, vol. II, p. 345 i 349, vol. III, p. 179.

277. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats del braç reial, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 264-269; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 2, p. 47-60.

donatiu nou, amb importants tasques econòmiques a realitzar, i a la Cort de Barcelona de 1377-1378, bé que en aquesta ocasió fou elegit diputat del braç militar, després que els diputats elegits a les Corts de Montsó de 1376-1377 fossin cessats en una sessió molt poc concorreguda del mes d'agost, cosa que provocà grans tensions. No sabem per quina raó exercí el càrrec molt poc temps i fou substituït per Ramon de Peguera.²⁷⁸

El canvi d'estament, que el féu figurar com a diputat militar i no com del braç reial, s'havia produït aquell mateix any 1377 perquè l'infant Joan l'havia armat cavaller i, a petició de l'interessat, havia demanat al rei que concedís el títol i les prerrogatives de castell, amb terme atermenat, a la seva casa d'Alella, al Maresme, terme que hauria estat el de la parròquia d'Alella. Pere Desplà era llavors conseller de l'infant primogènit.²⁷⁹ La concessió a Pere Desplà comprenia el dret de construir un castell a Alella i de tenir-hi mesures d'ús obligatori i vinyòvols, és a dir, guardians de vinya. La població d'Alella es mobilitzà contra aquestes concessions i demanà autorització al rei per reunir-se, per crear síndics i exigir talles per tal de recórrer contra aquesta concessió reial a Pere Desplà. El rei concedí aquesta autorització, però precisà que només els que firmessin l'acord de nomenar síndics haurien de pagar talles, l'altra gent que no hi estigués d'acord no podria ésser obligada a contribuir. Aclarí també que la concessió no podia interpretar-se com una autorització per poder constituir «universitat», és a dir, municipi.²⁸⁰

El 1363 havia estat un dels quatre barcelonins consultats pel rei Pere el Cerimoniós per portar a terme una ambaixada a Gènova, però sembla que cap d'ells no acceptà aquesta missió.²⁸¹ En canvi, portà a terme una altra ambaixada, prop del rei de França, l'any 1371, amb la missió delicada de cobrar un deute del monarca francès. Degué ésser en aquesta ocasió que el rei de França donà a la reina Elionor, esposa de Pere el Cerimoniós, diverses relíquies,²⁸² entre elles una santa espina que més endavant l'infant Martí donà a la catedral de Barcelona, en una cerimònia celebrada el 4 de desembre de 1390, en la qual fou present Pere Desplà, segons el *Manual de novells ardots*, fill, malgrat que sembla que era nét, de Pere Desplà, que l'havia portada de França: «mossenyor Pere Desplà, cavaller, fill del

278. M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 230, 240 i 246-248. M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 880-891, on segueixo l'actuació dels diputats.

279. ACA, C, reg. 1655, f. 109 (1377, abril), cit. per Josep M. ROCA, *Johan I d'Aragó*, Barcelona, Institució Patxot, 1929, col·l. «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», núm. XI, p. 175 i 193.

280. ACA, C, reg. 930, f. 195 r. i 215 r.-v. (1377, juny, 3. Barcelona).

281. G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, vol. III, p. 35.

282. Les relíquies i llurs estoigs preciosos donades pel rei de França són descrites en el testament de la reina Elionor comentat per U. DEIBEL, «La reina Elionor de Sicília», p. 391.

honrat en Pere Desplà, ciutadà de Barchinona, qui per la dita raó anà al dit rey de França com a missatger de la dita senyora».²⁸³

La designació d'hereu a favor del seu nét Pericó Desplà fou discutida per Joan Desplà, doctor en lleis, potser un germà del difunt Pere. Bartomeu de Vilafranca, pare de Pericó, i Joan Desplà confiaren les seves desavinences a l'arbitratge de Ramon Ballester, llicenciat en lleis, i a Bernat Lunes, jurisperit de Barcelona. La sentència arbitral fou pronunciada el 14 d'agost de 1381, de manera que la mort de Pere Desplà ha d'ésser anterior a aquesta data. Probablement l'herència es dividí, ja que, segons altres fonts, l'any 1392 era senyor d'Alella Joan Desplà, que devia ésser el doctor en lleis.²⁸⁴ La sentència arbitral s'ha perdut i només es conserva el trasllat d'un dels capítols perquè l'any 1419 hi havia dubtes sobre els drets dels hereus de Pericó Desplà sobre les rendes de les escriptories públiques de Perpinyà i els forns i altres rendes del lloc d'Argelers, atribuïdes en principi a Joan Desplà, però sobre les quals Pericó tenia algun dret perquè havia lliurat a Joan 25.300 sous barcelonesos dels seus diners.²⁸⁵

Pere Desplà fou, doncs, un ciutadà de l'estament rendista barceloní, que no havia trencat amb els seus orígens terratinents al Maresme; aquests orígens li permeteren de fer el pas a l'estament nobiliari sense haver de comprar senyorijs, com altres famílies barcelonines que també volgueren ennoblir-se. Fou un home interessat, sens dubte, pel govern en diversos àmbits, en el municipal, en el parlamentari i en el reial.

Pere de Carcassona

Pere de Carcassona era un ciutadà de Lleida, que pertanyia a una de les famílies més destacades de la ciutat;²⁸⁶ formava part d'una oligarquia municipal d'unes disset famílies que acaparaven el poder municipal i l'exercien en profit propi, segons les protestes dels membres de la mà menor de la ciutat.²⁸⁷ Estava casat amb Cons-

283. *Manual de novells ardots...*, vol. I, p. 7; S. PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la sede barcinonense*, p. 171.

284. LL. GALERA ISERN i S. ARTÉS LLOVET, *Notes històriques de la parròquia de Sant Feliu d'Alella...*, p. 95, que remet a fons documentals, concretament establiments de terres, de l'Arxiu Parroquial d'Alella.

285. ACA, C, pergamins de Pere III, carpeta 297, núm. 3072 (1381, agost, 14. Trasllat del 8 d'abril de 1419).

286. Segueixo la biografia que vaig publicar a M. T. FERRER, «Els diputats del braç de les ciutats i viles reials...», p. 520-521.

287. MARIA TERESA FERRER I MALLOL, «Un memorial de greuges de la mà menor de Lleida contra la mà major (s. xv)», a *Miscel·lània: Homenatge a Josep Lladonosa*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1992, p. 293-314; cf. la llista de membres de l'oligarquia a les p. 305 i 312.

tança. Com altres ciutadans adinerats, els Carcassona havien adquirit alguns senyorijs.²⁸⁸ El 30 d'agost de 1350 Pere de Carcassona havia comprat el castell i el lloc de l'Espluga Calba al monestir de Vallbona per 115.000 sous barcelonesos, i l'any 1359 comprà la jurisdicció i el mer imperi del lloc al rei; consta que alliberà els veïns de l'obligació de portar-li el raïm a casa o de pagar una quantitat per aquest concepte;²⁸⁹ deu correspondre a aquesta població el pagament de 22 lliures i 10 sous per 42 focs que registra el fogatge de 1358 a la vegueria de Montblanc a compte de Pere de Carcassona.²⁹⁰ Més tard, l'any 1368, ell i la seva muller Constança vengueren el lloc a Jaume Conesa, conseller i protonotari del rei.²⁹¹ Potser la venda serví per acabar de pagar el lloc d'Almenar, que sabem que els pertanyia, almenys, des de 1367, ja que figura en el fogatge d'aquest any, amb 317 focs, cosa que indica que era un lloc important, força més que l'Espluga Calba.²⁹² En el fogatjament de 1378 figura encara a nom de Pere de Carcassona, però només amb 113 focs ciutadans.²⁹³ La sèquia d'Almenar provocà nombroses dissensions entre els Carcassona i la paeria de Lleida, especialment des de 1418. Sembla que, com tants altres propietaris de senyorijs, també els Carcassona s'endeutaren i vengueren censal sobre la senyoria d'Almenar entre 1380 i 1399.²⁹⁴

Pel que fa a la seva activitat parlamentària, sabem que fou síndic de la ciutat de Lleida al Parlament de Barcelona de 1355²⁹⁵ i a la Cort de Cervera de 1359, cosa que explica que formés part de la primera diputació.²⁹⁶ En nom del braç reial, s'encarregà de lliurar a Bernat de Cabrera 30.000 florins per contribuir a l'alliberament de la ciutat de Tarassona, mitjançant el pagament d'un suborn a l'alcaid de Tarassona per Pere el Cruel.²⁹⁷ A la Cort de Barcelona-Lleida-Barcelona-Tortosa, hi fou també síndic de Lleida i fou escollit membre de la comissió de tractadors

288. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, p. 479.

289. *Els castells catalans*, vol. VI, p. 167-169.

290. J. M. PONS GURI, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», a *Recull d'estudis...*, vol. I, p. 394.

291. *Els castells catalans*, vol. I, p. 206, i vol. VI, p. 169.

292. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, p. 492.

293. Esther REDONDO GARCÍA, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals, 2002, p. 427.

294. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, p. 504; *Els castells catalans*, vol. VI, p. 824 i 827.

295. *Cortes...*, vol. I-I, p. 467.

296. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats del braç reial, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 264-269; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 2, p. 47-60.

297. M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 230; M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. I, p. 54 i 56; M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 880-891, on segueixo l'actuació dels diputats. Cf. també A. M. ARAGÓ i M. M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202.

del donatiu. També formà part d'una comissió per buscar gent hàbil per a les tropes a cavall de Catalunya, mentre que l'any 1365 fou designat un dels consellers dels diputats, pel braç reial, a la Cort de Barcelona.²⁹⁸ L'any 1367 fou enviat per la ciutat de Lleida a Barcelona, amb cinc ciutadans més, per concretar la contribució acordada al Parlament de Barcelona de 1366.²⁹⁹

Francesc Pabia

Francesc Pabia era ciutadà de Girona i pertanyia a una de les famílies de mercaders més importants de la ciutat i amb rendes més elevades;³⁰⁰ des que aparegué el deute públic, a mitjan segle XIV, els Pabia començaren a esmerçar importants quantitats de diners en la compra de censals i violaris. Consta que l'any 1360 Francesc formava societat amb els mercaders Pere Ferrer, Bernat Preses i Ramon Freixes, amb un capital de 3.000 lliures barcelonines;³⁰¹ sembla que es dedicaven especialment al comerç de blat. Pertanyien a la mà mitjana, però enllaçaren amb una família de la mà major, els Sunyer,³⁰² bé que també s'emparentaren amb els Santmartí, que eren cavallers. Després de la seva mort, fou concertat el casament de la seva filla Blanca amb Francesc de Santmartí, fill del cavaller del mateix nom, llavors difunt; totes dues famílies ja estaven emparentades perquè ambdós promesos tenien consanguinitat en quart grau, motiu pel qual el rei Pere el Cerimoniós demanà al papa, l'any 1380, dispensa per a aquest matrimoni tractat pels amics d'ambdues bandes.³⁰³ Per tant, havia mort abans de desembre de 1380.

Com en el cas dels altres diputats o administradors del braç reial, la seva participació a la Cort de Cervera de 1359, com un dels dos síndics de la ciutat de

298. *Cortes...*, vol. II, p. 182 i 206-207, 233 i 235-236; M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 239.

299. J. LLADONOSA, *Història de Lleida*, vol. I, p. 479.

300. Segueixo la biografia que vaig publicar a M. T. FERRER, «Els diputats del braç de les ciutats i viles reials...», p. 521-522; M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. I, p. 54. Cal advertir que el nom apareix en aquest darrer treball com a *Pavia*, contra la meua voluntat, perquè als correctors de l'*Enciclopèdia* els semblà més correcte. El poso amb *b*, segons com és esmentat a la documentació sobre la Generalitat i com és esmentat a la bibliografia històrica sobre Girona, com per exemple als treballs de Ch. Guilleré que després citaré. Potser aquest cognom és una alteració de *Paba*, un llinatge dels volts de Sant Hilari Sacalm a l'edat mitjana. Aquest llinatge *Paba* es troba documentat per Joaquim MIRET I SANS, «Petita adició a la Història de Sant Hilari Sacalm», *L'Estiuada* (Sant Hilari Sacalm), núm. 68 (agost 1913), p. 1, núm. 69, p. 2-3, i núm. 71, p. 2. El cognom ha estat llegit, freqüentment, com Pabre, començant per J. F. BOSCA, *Memorial històric*, p. 131.

301. Ch. GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, vol. I, p. 253, 261 i 387.

302. Christian GUILLERÉ, *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Girona, Ajuntament de Girona, 1984, p. 81-83.

303. ACA, C, reg. 1266, f. 57 v. (1380, desembre, 18).

Girona,³⁰⁴ féu possible la seva elecció com a diputat de la primera Diputació del General.³⁰⁵

Pere Borró

Pere Borró era un burgès de Perpinyà.³⁰⁶ Tingué dos fills: Joan, que el succeí, Jaume, abat de la Real, i una filla, Francesca, que es casà amb el donzell Jausbert Desfont.

Havia tingut càrrecs polítics importants en el regne de Mallorca, concretament havia estat mestre racional de Jaume II de Mallorca.³⁰⁷ El 1343 figurava entre els presoners rossellonesos que havien estat portats a Mallorca per Jaume III de Mallorca —que els considerava poc segurs— i que foren alliberats per ordre del rei Pere el Cerimoniós. Passà al partit d'aquest rei des del moment que la guerra re-integrà aquell regne a la Corona catalanoaragonesa;³⁰⁸ el mateix any, amb altres rossellonesos que havien passat al partit del rei, fou enviat amb unes galeres a la costa del Rosselló perquè negociés amb diversos llocs a fi que es declarassin pel rei Pere el Cerimoniós.³⁰⁹ El 1347 Pere el Cerimoniós li confià una enquesta contra els oficials reials que havien exercit en els anys anteriors a la vegueria de Rosselló i Cerdanya.³¹⁰ També ocupà càrrecs municipals: el 1358 era un dels dotze consellers dels cònsols de Perpinyà.³¹¹ Fou un dels tres síndics de Perpinyà a la Cort que se celebrà en aquesta vila l'any 1356; ho tornà a ésser novament a la Cort de Cervera de 1359,³¹² cosa que facilità la seva elecció com a diputat.³¹³ Indubtablement, era una persona amb una preparació excel·lent per a la tasca de recollir

304. A. M. ARAGÓ i M. M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202.

305. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats del braç reial, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 264-269; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 2, p. 47-60. Cf. també M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. 1, p. 54 i 56; M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 880-891, on segueixo l'actuació dels diputats.

306. Segueixo la biografia que vaig publicar a M. T. FERRER, «Els diputats del braç de les ciutats i viles reials...», p. 522-523. Cf. també M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. 1, p. 54.

307. J. CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*, s. v. Borro, Pierre.

308. PERE III, «Crònica», p. 1053 i 1186.

309. J. ZURITA, *Anales...*, vol. 3, p. 552 i 558.

310. J. CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*, s. v. Borro, Pierre.

311. *Cortes...*, vol. I-1, p. 583.

312. *Cortes...*, vol. I-1, p. 491; A. M. ARAGÓ i M. M. COSTA, *Privilegios reales...*, doc. 202.

313. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats del braç reial, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 264-269; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 2, p. 47-60. Cf. també M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. 1,

i administrar el donatiu de corts. Encara participà a la Cort de Vilafranca-Barcelona de 1367-1368 com un dels síndics de Perpinyà; fou escollit membre de la comissió de tractadors, fins i tot de la restringida i formà part també de la comissió encarregada d'analitzar els greuges i el trobem encara com a síndic de Perpinyà a la Cort de Tarragona-Montblanc-Tortosa de 1370-1371, en la qual formà part de la comissió que havia de revisar la defensa de Catalunya i les generalitats.³¹⁴

* * *

Per no allargar-me excessivament, no m'he ocupat dels diputats nomenats consellers, que havien d'ésser cridats com a consultors pels altres si es presentaven afers greus, però faré una excepció pel que fa a un dels diputats del braç reial perquè era de Cervera, es tracta d'Arnau de Messina.³¹⁵

Arnau de Messina

Arnau de Messina o Mecina era notari de professió. Segons Max Turull, que ha estudiat el perfil social, polític i institucional dels síndics a corts originaris de Cervera,³¹⁶ cal distingir tres generacions en els Arnau de Messina que apareixen a les corts entre 1333 i 1384; el que participà a la Cort de Cervera devia ésser el pare, que encara vivia el 1363, però que havia mort abans del 1369.³¹⁷ Podria ésser ell qui participà novament a la Cort de Tortosa de 1364, en la qual fou designat membre d'una comissió que s'havien d'ocupar de la remuneració dels escrivans, porters i altre personal que hagués treballat per als diputats que cessaven llavors, però més enllà d'aquesta data degué ésser el seu fill el que fou síndic de Cervera. Havia ocu-

p. 54 i 56; M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 880-891, on segueixo l'actuació dels diputats.

314. *Cortes...*, vol. II, p. 484, 504-505, 506-507 i 510-511; vol. II, p. 60.

315. Cf. el nomenament de diputat, juntament amb el dels altres diputats del braç reial, a M. T. FERRER, «Els primers diputats de la Generalitat...», p. 264-269; el mateix document, amb la part llatina traduïda al català i la resta adaptada al català modern, a M. T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya...*, doc. 2, p. 47-60. Cf. també M. T. FERRER, «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», vol. I, p. 54 i 56; M. T. FERRER, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General...», p. 880-891, on segueixo l'actuació dels diputats.

316. MAX TURULL RUBINAT, «Síndicos a cortes, perfil social, político e institucional de los representantes ciudadanos a cortes y parlamentos en Cataluña (1333-1393)», a *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: (Barcelona-Lleida, 7-12 de setembre de 2000): Actes*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Publicacions, 2003, vol. III, p. 989-1012.

317. M. TURULL RUBINAT, «Síndicos a cortes...», p. 991-993.

pat set vegades el càrrec de paer de Cervera, comptant de 1333 a 1360.³¹⁸ Sembla que pertanyia a una família ben situada econòmicament; el seu nét tenia una de les fortunes més considerables de Cervera.³¹⁹

* * *

Tots els diputats elegits a la Cort de Cervera de 1359 foren persones molt notables, tant els diputats dels quals he presentat una semblança com els diputats consellers o consultors, que no he pogut estudiar per tal de no allargar-me més, amb l'excepció d'Arnau de Messina. D'alguns ha estat més difícil trobar notícies que d'altres, però almenys és un primer pas per conèixer aquests personatges que han passat a la història com els primers diputats de la Generalitat de Catalunya.

318. Max TURULL RUBINAT, «Relació nominal per ordre alfabètic i cronològic de paers, consellers i electors de la Paeria de Cervera entre 1331 i 1395», *Miscel·lània Cerverina*, núm. 8 (1992), p. 155-193, concretament p. 158.

319. M. TURULL RUBINAT, «Síndicos a cortes...», p. 1001.

La Diputació del General del segle XVI al XVIII. Balanç historiogràfic i línia interpretativa

EVA SERRA I PUIG
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Barcelona

La història de la Diputació del General, pel que fa al seu recorregut des del segle XVI fins a 1714, ha fet un considerable avenç en els darrers vint anys.

En alguns casos el seu coneixement ha vingut determinat per interessos historiogràfics indirectes. Així, per exemple, l'interès per la protoindustrialització o el comerç catalans ha portat a determinats historiadors a fer recerques entorn dels impostos de la Diputació del General per tal de conèixer la capacitat productiva i de consum de la societat catalana en els segles moderns o per tal de disposar de dades sobre la circulació comercial i el comerç d'importació i exportació catalans. A diferència de l'etapa medieval els impostos del General a l'època moderna han interessat potser més des d'una perspectiva d'anàlisi de la producció i del comerç del país i menys potser des d'una perspectiva de la capacitat fiscal de la institució, tot i que en aquest sentit tant Elliott com Víctor Ferro i Núria Sales¹ hi feren les seves aportacions.

Des de la perspectiva productiva comercial s'ha fet ús de la documentació sobre la bolla i de la documentació sobre les entrades i exides. Entre aquests estudis voldria assenyalar els de Montserrat Duran, Albert Garcia Espuche, Antoni Jordà, Eva Serra i Xavier Torres especialment.² Montserrat Duran s'ha preocupat

1. En el cas de Núria Sales, feia una observació prou interessant, sense negar la importància de la Diputació, que procedia del doble poder fiscal i de vigilància constitucional, observa tot i així, i seguint una informació del visitador francès de la Guerra dels Segadors Pere de Marca, que les rendes de la Diputació (unes 170.000 lliures anuals) superaven en poc les rendes catalanes dels ducs de Cardona (167.000 lliures el 1620 i 120.000 lliures el 1640), esdevinguts ja aristocràcia hispànica. *Història de Catalunya*, vol. IV, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 143.

2. Montserrat DURAN, «Els arrendaments dels drets de bolla: un indicador vàlid per mesurar la producció i el consum de teixits?», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XIV (2003), p. 9-39; Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña (1550-1640)*, Barcelona, Alianza, 1998; Antoni JORDÀ, «Els ingressos fiscals de la Generalitat de Catalunya a la segona meitat del

d'observar fins a quint punt la fiscalitat de la bolla és representativa de dos aspectes econòmics de Catalunya: la producció i el consum. També s'han fet estudis de circulació comercial a través de les entrades i eixides, de caràcter local o general: M. Àngels Sanllehy, Eva Serra, Jaume Dantí i Josep Fons i Bardají.³

En els darrers anys immediats hem vist emergir un altre vessant historiogràfic, el qual indica l'aparició d'un interès directe per la institució com a objecte d'estudi. Val a dir que durant els anys seixanta la història institucional o política es va trobar afectada per dos fets: el seu abandó per la història econòmica i l'assimilació del creixement institucional i de la història política a l'actuació reial i a les seves institucions, tot deixant de banda allò que no era monarquia.

A Catalunya, els segles moderns, durant anys han estat ocupats per la historiografia de Joan Reglà, que, tal vegada, per raons historicopolítiques del moment, va centrar l'estudi de la Catalunya dels segles xvi a 1714 als avatars de la política dels virreis i les seves relacions amb el país.⁴ Si el centre dels estudis de Reglà foren els virreis, pel que fa a J. H. Elliott cal recordar que, inicialment, tingué com a objectiu d'estudi els *validos*, en concret l'actuació política del comte duc d'Olivares. Només per raons documentals va centrar-se en la revolta catalana. Tanmateix el seu imprescindible i brillant estudi sobre la revolta catalana de 1640⁵ amaga la soterrada o potser no tan soterrada interpretació d'una visió moderna i ordenada de la política monàrquica en positiu i una visió desordenada i arcaïtzant de l'ordre

segle xvii», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, núm. x (1982), p. 163-203; Eva SERRA i PUIG, «Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1570-1638). Una mostra i una reflexió», *Pedralbes*, núm. 13/1 (1993), p. 259-274, i núm. 14 (1994), p. 199-206; Xavier TORRES, «Manufactura urbana i indústria rural», a *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. iv, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 106-121. També Emiliano FERNÁNDEZ DE PINEDO, «Ingresos y gastos de la hacienda catalana en el siglo xvii», a *Haciendas forales y Hacienda real: Homenaje a Don Miguel Artola y Don Felipe Ruiz Martín*, Bilbao, Universidad del País Vasco, Servicio Editorial / Argitarapen Zerbitzua Euskal Herriko Unibersitatea, 1987, p. 207-224; Emiliano FERNÁNDEZ DE PINEDO, «La participación fiscal catalana en la monarquía hispánica (1599-1640)», *Manuscripts*, núm. 15 (1997), p. 65-96.

3. M. Àngels SANLLEHY i SABÍ i Eva SERRA i PUIG, «Comerç transpirinenc a Catalunya segons la documentació de la Generalitat de Catalunya (segles xvi-xvii)», a Jean-Michel MINOVEZ i Patrice POUJADE (ed.), *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (xiii-xix siècles) = Circulació de mercaderies i xarxes comercials als Pirineus (segles xiii-xix): 7è Curs d'història d'Andorra, Col·loqui d'Andorra, octubre 2003*, CNRS-UMR 5136, FRAMESPA, Université de Toulouse - Le Mirail, 2005, p. 472-522; Jaume DANTÍ, «Barcelona i la xarxa urbana catalana als segles xvi-xvii», a Jaume DANTÍ (coord.), *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2005, p. 9-39; Josep FONTS i BARDAJÍ, *Economia, política, conflictivitat i elits locals a la Catalunya occidental: Almenar (Segrià) i la seva àrea: Segles xv-xix*, Lleida, Universitat de Lleida, novembre 1997 (lectura: 29 de gener del 1998). Aquest darrer treball permet observar el comerç catalano-aragonès a través de la fiscalitat de la Diputació catalana.

4. Joan REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, Teide, 1961.

5. John Huxtable ELLIOTT, *La revolta catalana (1598-1640)*, Barcelona, Vicens Vives, 1966.

institucional català amb la Diputació del General al capdavant. D'aquesta visió de les institucions no reials com a organismes anacrònics sovint se n'havia escapat el Consell de Cent perquè s'ha tingut de la ciutat una percepció històrica molt superior a la de la Diputació. La ciutat ha estat vista més en termes de modernitat i a més se l'ha considerat com una aliada natural de la monarquia. Actualment sabem que el braç reial i la monarquia no eren, però, de la mateixa naturalesa i les seves relacions van conèixer una creixent conflictivitat.

Aquesta visió que per als segles moderns negligia les institucions que no fossin la monarquia i els seus oficials va començar a canviar entorn dels anys vuitanta. Un estudi decisiu d'aquest canvi, tant en relació amb els estudis institucionals propiament dits com en relació amb llur valoració històrica i des d'una observació de la seva trajectòria en termes propis i separats de la institució reial, va ser el llibre de Víctor Ferro.⁶ Abans, en el Reglà com a professor de la Universitat de València, ja s'havia produït un cert canvi. A Reglà se li deu no sols les edicions facsímils dels furs de valència sinó també la vocació d'Ernest Belenguer per les institucions nacionals. De la mateixa manera que el brillant estudi de Jaume Bartrolí sobre la Cort General de 1701-1702, que conté informació valuosa sobre la Diputació del General en el primer regnat de Felip V, pot ser vinculada a l'activitat docent del mateix Belenguer.⁷

Potser la primera institució que despertà els historiadors del somni de la institució monàrquica, entesa com a institució de modernitat en exclusiva, fou la Cort General. En qualsevol cas, Víctor Ferro ja subratlla que la nostra institució històrica cabdal fou la Cort General i no la Diputació del General. Amb tot, si la Cort General era l'actuació parlamentària (justícia i procés legislatiu), la Diputació del General era el govern (aplicació i observança de la llei i capacitat fiscal). En els segles moderns l'espaiament en la convocatòria de Corts va provocar, com a mínim, dues coses importants: atorgà un paper clau substitutori a la jurisprudència en matèria de lleis⁸ i convertí la Generalitat en la institució dipositària de la legalitat constitucional que disposava d'erari públic propi amb dret a emissió de deute públic, cosa que garantia la continuïtat d'un regiment polític propi i extern al rei. La Diputació tenia a la seva mà els impostos i l'estalvi del país.

Víctor Ferro, des de la seva anàlisi global de les institucions que funcionaven a Catalunya, també les reials, com l'Audiència, fa una descripció detallada de la Di-

6. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, pel que fa a la Diputació del General, p. 243-288.

7. JAUME BARTROLÍ, «La cort de 1701-1702: un camí truncat», *Recerques*, núm. 9 (1979), p. 57-75.

8. JOAN EGEA FERNÁNDEZ i JOSEP M. GAY ESCODA, «Eficàcia de les normes a la tradició jurídica catalana des de la baixa edat mitjana fins al Decret de Nova Planta», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. LXXVIII, núm. 2 (abril-juny 1979), p. 7-52, i vol. LXXVIII, núm. 3 (juliol-setembre 1979), p. 7-88.

putació del General pel que fa als seus orígens i al seu funcionament, sense entrar, però, en la seva actuació històrica, tot basant-se en la legislació general, en el Llibre dels quatre senyals⁹ en els capítols del redreç¹⁰ i en la seva mecànica interna a través de la visita triennal (inspecció de final de mandat).¹¹ A partir d'aquesta anàlisi, hom pot copsar la institució en termes estàtics combinats, al mateix temps, amb les novetats que l'actuació legislativa li atorgava. La competència més important de la Generalitat, deixant de banda la seva funció fiscal ja del tot consolidada en l'etapa medieval, és la del control de l'observança de les lleis. Víctor Ferro lògicament no considera, pel que fa a aquesta atribució, només l'Observança de 1481, sinó l'Observança de 1413, i en relació amb aquest tema reforça la data de 1413 de Soldevila enfront de la de 1422 de Vicens. I potser encara podríem anar més enre en els orígens d'aquesta competència. El 1409,¹² en plena interinitat dinàstica, s'havia reforçat el plantejament que l'única legislació vàlida com a font de dret públic i judicial era la legislació de Corts, fruit de l'acord parlamentari entre el rei i els estaments. Aquest posicionament, sense indicar encara un ens específic, ja implicava un control institucional de l'observança que limitava la potestat reial. La introducció de la insaculació de Ferran II, més fruit del decisionisme del nou patriciat urbà que del mateix rei, no modificà les atribucions del consistori. Amb la mort del rei, la insaculació va quedar instal·lada però recuperada per la institució.¹³

9. Aquests han gaudit d'una edició facsímil recent amb un estudi introductori de Tomàs de Montagut: *Llibre dels quatre senyals*, Barcelona, Base, 2006, 2 v.

10. També caldria que es fes una edició facsímil d'aquesta normativa destinada al funcionament de la Diputació del General. Els capítols del redreç han estat objecte d'estudis com, des del punt de vista jurídic, el d'Oriol OLEART, «La creació del dret: els anomenats capítols del redreç del General de Catalunya», *Pedralbes*, núm. 13/1 (1993), p. 245-258, o, des del punt de vista històric, d'Eva SERRA I PUIG, pel que fa al segle XVI: «Constitucions i redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)», a *Felipe II y el Mediterráneo*, vol. IV, Madrid, SECC, 1999, p. 159-189.

11. Sobre la visita, Pedro LLINÀS ALMADANA, «La visita del General: el procedimiento de control de los funcionarios dependientes de la Diputación del General de Catalunya (1653-1701)», *Pedralbes*, núm. 10 (1990), p. 177-193; Eva SERRA I PUIG, «Le Roussillon et la "Generalitat" de Catalogne aux XVIIe et XVIIIe siècles: les visites de la "Diputación del General", 1590-1626», a *Le Roussillon: de la Marca Hispanica aux Pyrénées-Orientales (VIIIe-XXe siècles): Actes du LXVIIe Congrès de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon: Archives Départementales des Pyrénées-Orientales (Perpinyà, 7 i 8 d'octubre de 1995)*, Perpinyà, 1995, col·l. «Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales», núm. CIII, p. 39-61.

12. Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, «Pactisme o absolutisme a Catalunya: les grans institucions de govern, segles XV-XVI» a *Anuario de estudios medievales*, Barcelona, CSIC, 1989; Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, «La Justicia en la Corona de Aragón», a *La Administración de justicia en la historia de España: Actas de las III Jornadas de Castilla-La Mancha sobre investigación en archivos: Archivo histórico provincial de Guadalajara* (Guadalajara, 11-14 de novembre de 1997), vol. 2, Guadalajara, Junta de Comunidades Castilla-La Mancha, 1999, p. 672-683.

13. Eva SERRA I PUIG, «L'enllaç del segle XV i el canvi de dinastia 1518-1714» a *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents, 1518-1714*, vol. II, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Enciclopèdia Catalana, 2003, p. 13-42.

En l'intervencionisme reial no hi hagué diferències entre la intervenció sobre Barcelona i la intervenció sobre la Diputació.¹⁴ Millor dit, si hi cal veure un cop d'estat, això és més clar pel que fa a la Diputació que no pel que fa a la ciutat, per tal com els drets polítics de la Diputació no havien nascut pas en termes de privilegis reials sinó en el si dels acords parlamentaris. Però, de fet, cal veure l'actuació reial de Ferran II sobre el Consell de Cent i la Diputació com un tot i, al meu entendre, sota l'arbitratge de famílies de prohoms cabdals i de nou encuny, com els Destorrent, els Conomines, els Gualbes o els Sarriera, entre d'altres, i l'actuació reial centrada en l'ambició de controlar les institucions amb una finalitat fiscal. Per part del nou patriciat, la finalitat era la de millorar les seves posicions en el regiment de la ciutat i sobretot entrar en ple dret en la governació de la Diputació, la qual havia resistit els embats buscaires de l'anterior generació. Ara bé, el nou patriciat ja no tenia gaire a veure amb els interessos socials i els interessos econòmics de la Busca de mitjan segle xv.

El tema de les atribucions de la Diputació del General sempre va ser molt controvertit durant la seva existència i igualment actualment entre els historiadors. Cal dir que aquestes controvèrsies tenen la mateixa naturalesa avui que ahir, és a dir, tenen caràcter ideologicopolític, perquè la interpretació i aplicació del dret no és mai unívoca, ni en els segles xvi i xvii ni en els segles xx i xxi. Hom pot posar l'accent en la lluita del consistori contra els intents de poder absolut del rei però també hom pot posar l'accent en la idea de l'abús contra el rei en matèria de regalies.¹⁵

Sovint la Diputació ha estat historiogràficament valorada com una institució anacrònica i clientelista. Ho féu Elliott i, també, Joan Lluís Palos.¹⁶ Amb tot, l'estudi de Palos té el mèrit d'haver posat l'atenció als procediments de convocatòria de braços i de divuitenes (comissions de treball) que la Diputació del General feia en moments polítics crítics per tal de trobar assessorament en la seva tasca de

14. Després de Vicens Vives pràcticament no s'ha treballat sobre la Diputació durant els anys de Ferran II. Hi ha el breu estudi d'Àngel CASALS, «Vicens Vives i el redreç de Ferran II a Catalunya cinquanta anys després», *Revista de Catalunya*, núm. 35 (novembre 1989), p. 50-61, i actualment en aspectes del segle xv hi estan treballant Josep Fernández Trabal i Imma Muxella i per a l'etapa concreta de Ferran II Silvia Jurado i Mònica González. Per a l'etapa anterior existeix l'estudi recent d'Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Institut d'Estudis Catalans, 2004.

15. Des d'una visió rígida i estàtica de la història institucional, des de la qual el dret públic català és considerat espanyol des de, com qui diu, Indíbil i Mandoni, algun historiador del dret pot tipificar com a usurpació de regalies allò que, des d'un sentit més historicodinàmic, Miquel Pérez Latre interpreta com un creixement institucional de la Diputació. Miquel PÉREZ LATRE, «Les torbacions de Catalunya (1585-1593). De les Corts a la suspensió del nou redreç de la Diputació del General», *Afers*, núm. 23-24 (1996), p. 59-98.

16. Joan LLUÍS PALOS, *Catalunya a l'imperi dels Àustria*, Lleida, Pagès Editors, 1994, p. 329-380.

govern. Es tracta d'un procediment que solia dotar-la d'un mecanisme parlamentari *ad hoc* i que la monarquia no veié mai amb bons ulls per tal com l'ús d'aquest sistema empenyia la institució cap a adoptar actituds sedicioses.

Això ens porta a un fet clau. L'espaiament de Corts va donar lloc en els segles moderns a l'aparició de molts conflictes sobre les atribucions i les competències de la Diputació. Ha estat estudiada la conflictivitat entorn de les atribucions de la Diputació sobre insaculacions, en temps de corts obertes, la qual tingué lloc entre 1626 i 1632.¹⁷ Però el tema és anterior¹⁸ i, a més, el podríem prolongar fins al debat de Grases i Gralla de 1711.¹⁹ L'espaiament de Corts, de fet, va contribuir decisivament al protagonisme de la Diputació com a representació del país i bona part de la seva història del segle XVI i XVII està lligada a la qüestió de les competències i a la voluntat de la Diputació a desenvolupar-se, fins i tot amb atribucions militars.

El seguiment cronològic de la història de la Diputació en els segles moderns actualment és possible, en part, fer-lo a través dels Dietaris de la Generalitat. Fins fa ben poc només disposàvem de l'edició dels dietaris de la ciutat de Barcelona (l'edició del *Manual dels novells ardits* feta entre 1892 i 1975) però, ara, també disposem de l'edició dels *Dietaris de la Generalitat* (edició feta entre 1994 i 2007), cosa que ens en permet una visió no completa però sí prou directa. No és una casualitat que el dietari de la ciutat hagués gaudit d'una edició molt abans que el de la Diputació del General. La Nova Planta havia canviat la naturalesa de la institució municipal però no l'havia pogut fer desaparèixer. En canvi sí que va liquidar del tot la institució nacional de govern. Aquesta abolició política d'inicis del XVIII ha suposat, durant molts anys, la negligència historiogràfica de la Diputació. Ara, amb el *Dietari de la Diputació del General* a mà, podem observar el protagonisme de la institució en el trajecte polític de la Catalunya dels segles moderns, compartit o no amb el del Consell de Cent, i evitar la reducció de Catalunya a la ciutat de Barcelona sense negar el pes territorial de la ciutat. Uns altres estudis que han contribuït a revalorar la història de la Diputació del General han estat l'edició de la llista de diputats des dels orígens de la institució fins a la seva abolició, és a dir, l'edició

17. Jaume RIBALTA HARO, «De natura Deputationis Generalis Cathaloniae. Una aproximación a través de la literatura polemista del seiscientos: las alegaciones jurídicas sobre el pleito de las insaculaciones de la Diputación del General de Cataluña (1632)», *Historia. Instituciones. Documentos* (Universidad de Sevilla), núm. 20 (1993), p. 403-471; Jesús VILLANUEVA, «El debat de la Constitució de l'observança a les Corts Catalanes de 1626-1632», *Manuscrits*, núm. 13 (1995), p. 247-272.

18. S'observa que aquesta mena de polèmiques és anterior a Eva SERRA i PUIG, «Introducció», a *Cort General de Montsó (1585): Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2001, col·l. «Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», núm. II/5, p. 1-11, en què s'apel·la a un privilegi de Martí l'Humà de 1410.

19. Rosa Maria ALABRÚS i Ricardo GARCÍA CÁRCEL, «L'afer Grases i la problemàtica constitucional catalana abans de la Guerra de Successió», *Pedralbes*, núm. 13/2 (1993), p. 557-564.

de l'obra de l'erudit Serra Postius (1671-1748)²⁰ i la recent història dels diputats de la Diputació del General.²¹

La Diputació del General, a més, recentment, ha servit de guia per a l'estudi de les conjuntures polítiques dels segles moderns en diversos treballs, els quals han deixat de basar-se només amb els papers del Consell d'Aragó (és a dir, amb els papers del rei), com havia estat fet fins fa ben poc. Per a l'etapa de l'emperador Carles fins a 1543 l'estudi d'Àngel Casals²² ha permès situar l'existència de les reunions de braços, convocades per la Diputació per fer consultes en moments políticament crítics, en etapes anteriors a l'analitzada per Palos i/o observar l'actuació de la Diputació en l'etapa de les Germanies. Pel que fa a aquest moment, l'estudi d'Eulàlia Duran permet veure la por institucional al contagi de la revolta valenciana.²³ El treball de Casals també permet seguir els anys de reactivació inquisitorial de l'inquisidor d'origen valencià Ferran Lloaces (1525-1533), l'etapa de persecució de bàndols del virrei Francesc de Borja (1539-1543) o, amb els Habsburg, la conversió de Catalunya en frontera imperial per terra i per mar. Els anys quaranta i seixanta del segle XVI han estat coberts pel treball de Jordi Buyreu,²⁴ que ha situat l'absentisme reial i l'augment del pes de la Diputació en el Govern català. Simultàniament Oriol Junqueras ha observat l'emergència d'uns nous interessos catalans propis, segons un model econòmic, també propi i ben allunyats dels interessos de la monarquia, on el binomi institucional Barcelona-Diputació representant d'aquests interessos té un paper fonamental.²⁵ En aquest context cal situar, també, la renovada i conflictiva relació dialèctica entre braços i Diputació. Tot plegat, al meu entendre, respon a una dinàmica de creixement que donà lloc a l'increment

20. Josep M. SANS TRAVÉ i Concepció BALLART i MARSOI, «El catàleg de diputats i oïdors de comptes de la Generalitat de Catalunya (1359-1710) de Pere Serra i Postius», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, núm. VIII (1980), p. 63-118. Sobre fonts d'insaculació: Jaume RIERA i SANS, «Documentació sobre insaculacions al fons de la Diputació del General de Catalunya, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó», *Paratge*, núm. 1 (1990), p. 7-10; Eva SERRA i PUIG, «Informe sobre els llibres de matrícula de les insaculacions de la Diputació del General o Llibres de l'Ànima», *Paratge*, núm. 11 (2000), p. 53-56. Actualment un equip de recerca de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) format per Jordi Buyreu, Núria Florensa, Silvia Jurado, Eduard Martí, Miquel Pérez Latre, Eduard Puig i Eva Serra té en procés d'edició per l'IEC la transcripció de tots els insaculats de la Diputació del General de 1493 a 1714.

21. Josep M. SOLÉ i SABATÉ, *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents (1359-2003)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Enciclopèdia Catalana, 2003, 3 v.

22. Àngel CASALS, *L'emperador i els catalans: Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*, Granollers, Granollers, 2000.

23. Eulàlia DURAN, *Les germanies als Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1982.

24. Jordi BOYRES, *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna: Entre el greuge i la pragmàtica (1542-1564)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2005.

25. Oriol JUNQUERAS, *Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna*, Sant Vicenç de Castellet, Farell, 2005; Oriol JUNQUERAS, *Economia i pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna (1520-1630)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2006.

dels ingressos de la Diputació a través de la seva fiscalitat, fet que al seu torn reforçà el paper i la voluntat política de la Generalitat.²⁶ Penso que, fins i tot, la Diputació del General va arribar a tenir voluntat de poder militar (etapa 1587-1592) i va aspirar a un projecte mercantilista (1599-1623). Considero que les galeres del General de 1607-1623 van respondre, en certa manera, a aquest desig i no només a la visió d'una petita flota defensiva. De fet, també era molt clar que, sense la implicació d'una actuació comercial simultània, la petita flota era insostenible. Però la visió de la monarquia fou del tot contrària a qualsevol desig comercial des de l'organisme públic català.²⁷

Miquel Pérez Latre és autor d'un estudi important de la Diputació en els anys de Felip II,²⁸ el qual destaca al costat d'altres treballs d'investigació més breus o sectorials també valuosos.²⁹ El treball de Pérez Latre verifica que la Diputació, en la Cort General de Montsó de 1585, aconseguia la legalització de la convocatòria de braços i de divuitenes (comissions de treball) per a la resolució de qüestions de govern, així com assolia una certa liberalització en l'ús dels seus recursos fiscals. Simultàniament, la Diputació aconseguia forjar un grup patriòtic contrari a la política bel·licista i a l'aliança genovesa de la monarquia. Amb bones raons, guerres imperials i aliances genoveses eren considerades perjudicials als interessos productius, comercials i fiscals catalans. La Diputació del darrer terç del segle XVI havia incrementat el seu pes fiscal i polític. Les finances del General assolien els nivells més elevats entre 1570 i 1610. Aquest increment coincidí amb un canvi en la composició dels arrendataris dels drets del general i els seus fermancers.

26. Eva SERRA I PUIG, «Diputats locals...»; Eva SERRA I PUIG, «Constitucions i redreç...».

27. Eva SERRA I PUIG, «Les galeres de la Generalitat: només una política defensiva?», a *III Congrés d'Història Marítima de Catalunya: La gent de mar* (Museu Marítim de Barcelona, 22, 23 i 24 de novembre de 2006), 2008 (CD). Des de la perspectiva d'una política estrictament defensiva les galeres del General del segle XVII han estat estudiades per Jordi GILBERT TOMÀS, *La defensa contra el cors marítim a la Catalunya dels Àustries*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Lleida (setembre 2007).

28. Miquel PÉREZ LATRE, *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II: Política, administració i territori*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2004. Treball imprescindible per al coneixement del consistori de la Diputació de la segona meitat del segle XVI. L'autor hi estudia l'acció política de la Diputació del General, els àmbits d'actuació, els seus protagonistes, el desenvolupament i creixement de la Diputació com a Administració fiscal pública, la seva organització territorial, els oficials del General locals, tipologia, base social i llurs funcions.

29. Per a aquesta etapa, també Ernest BELENGUER, «Pròleg», a *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. III, *Anys 1578 a 1611*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1996, p. IX-XLVI. Sobre el territori de la Generalitat també: Maria Mercè GRAS I CASANOVAS, «Territori i fiscalitat a la Catalunya moderna. Col·lectes i veredes», a *Actes del V Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya: L'estructuració territorial de Catalunya: Els eixos cohesionadors de l'espai*, Barcelona, L'Avenç, 2000, p. 399-409. Sobre la hisenda catalana al segle XVI, Bernardo HERNÁNDEZ, «Política fiscal de Felipe II sobre Catalunya a fines del siglo XVI», a José MARTÍNEZ MILLÁN, *Felipe II (1527-1598): Europa y la monarquía católica*, vol. 2, Madrid, Parteluz, 1998, p. 379-400; Bernat HERNÁNDEZ, «La fiscalidad en Cataluña de la segunda mitad del siglo XVI», a *Felipe II y el Mediterráneo*, vol. I, p. 529-554.

Cada vegada hi participava menys aristocràcia o cavallers i més comerciants, mestres i professions liberals.³⁰ No tenim dades completes però des de la primera meitat del segle XVI, els ingressos de la Diputació podien haver augmentat un 30 %, fet que transcendia en el seu creixement mobiliari (inversió en pintura, escultura i tapisseria), immobiliari (compres de locals arreu de Catalunya i construcció de la casa de la plaça de Sant Jaume)³¹ i institucional amb voluntat política d'ampliar competències. No és estrany, doncs, que el rei, temerós de les pretensions de la Diputació, volgués controlar el procés de construcció de la seva Casa, la nova seu que ara coneixem com a Palau de la Generalitat, per por que diputats i oïdors no hi fessin una construcció de valor militar on fortificar-se.

Les relacions entre la Diputació i els interessos reials sempre foren conflictives. Entre 1568 i 1570 la conflictivitat va passar per la interpretació anticonstitucional de la Inquisició en matèria de jurament de les lleis de la terra i de respecte a la fiscalitat de la Generalitat. La negativa de pagar l'*excusado*, mesura fiscal reial atorgada per Roma, la qual afectava els delmes a Catalunya, aquests considerats sempre profans, va ser interpretada per la Inquisició en termes d'heterodoxia religiosa. El conflicte desembocà en l'empresonament de diputats pels oficials reials i, com a contrapartida, donà lloc a unes argumentacions politicojudicialistes o constitucionals força eloqüents de la Diputació.³² Però més importants foren els conflictes de l'etapa 1587-1593. Entre aquestes dues dates, la Diputació convocava viles, s'aliava amb el Consell de Cent i s'enfrontava a la Tercera Sala de l'Audiència i al lloctinent en un xoc de competències en el qual la Generalitat va qüestionar la potestat reial. Simultàniament l'actuació de la Generalitat era perseguida per l'aparell reial sota l'acusació d'«usurpació de regalies» enfront de l'acusació institucional catalana d'«ús de poder absolut» de la monarquia. La Diputació, doncs, entre 1588 i 1592 protagonitzà la primera crisi política important de la Catalunya moderna, coincidint amb les turbacions d'Aragó.³³ Una primera represàlia fou l'eventual trasllat de l'Audiència de Barcelona a Perpinyà. «Toda la ciudad viene a

30. Eva SERRA I PUIG, «Diputats locals...», p. 263 i 266-267.

31. Joaquim MIRET I SANS i Josep PUIG I CADAFAELCH, «El Palau de la Diputació del General de Catalunya», a INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Anuari 1909-1912*, p. 385-480; Rodolfo GALDEANO CARRETERO, «La sèrie iconogràfica dels comtes i comtes-reis de Catalunya-Aragó, del pintor Filippo Ariosto, per al Palau de la Generalitat de Catalunya (1587-1588). Art, pactisme i historiografia», *Butlletí MNAC*, núm. 7 (2003), p. 51-70, en especial p. 53; Rodolfo GALDEANO CARRETERO, «Historiografia i iconografia: la sèrie icònica dels comtes de Barcelona del Palau de la Generalitat de Catalunya (1587-1588)», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 25 (2006) p. 375-409, en especial p. 396-397.

32. Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, «El conflicto de la Inquisición y la Generalitat de Cataluña en 1568», a *Homenatge al Dr. Sebastià García Martínez*, vol. 1, València, Generalitat Valenciana, 1988, p. 263-273.

33. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el Rei i la Terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Barcelona, Eumo, 2004, p. 181-222.

ser Diputación»³⁴ denunciava esverat el virrei. Fins fa poc, la historiografia havia parlat molt de manca de solidaritat catalana a les turbacions d'Aragó. Ara sabem que la Diputació emparà fugitius del regne d'Aragó, entre ells Willem Stäes, el criad flamenc d'Antonio Pérez, i fent ús de la legalitat constitucional intentà evitar les extradicions cap a Aragó dels aragonesos empresonats pel virrei. Només l'entrada de l'exèrcit castellà de Los Vargas a Aragó, i l'execució del justícia Lanuça, trencà, per por, l'aliança del Consell de Cent amb la Diputació rebel. Només aleshores, els menestrals, els quals, armats, havien estat protegint la Diputació durant onze mesos, es retiraren de la casa del General i van deixar-la a l'arbitri del virrei. Tanmateix el diputat militar de la resistència Joan Granollacs va tenir temps de fugir. Les turbacions de Catalunya de 1587-1593, les quals van comptar amb un important suport popular,³⁵ van ser reprimides a través del control de les insaculacions i de l'extracció del personal polític per evitar persones desafectes al rei, també a través de processos judicials, desterrament i exilis de nobles, d'empresonaments de cavallers i eclesiàstics i de galeres als menestrals implicats. El 1593 la monarquia fora de corts i unilateralment anul·lava els capítols del redreç del General que havien servit a la Diputació per fer convocatòries de braços i divuitenes i per utilitzar els seus recursos en el pagament dels dictàmens d'advocats a favor de les seves competències. L'amnistia completa d'aquesta repressió no s'obtingué fins a la Cort General de Barcelona de 1599.³⁶ Entretant, l'actuació de la Diputació quedà soterrada. Entre 1593 i 1634 el síndic del General —explica Víctor Ferro— va deixar de sostenir judicialment la impugnació de les contrafaccions i només ho féu amb ambaixades i/o extrajudicialment, la qual cosa implicà un augment de la indefensió jurídica general a causa de l'actuació restrictiva de l'Audiència en matèria de contrafaccions.³⁷ Víctor Ferro va observar el fet sense, però, conèixer-ne la causa, que ara podem atribuir a la repressió de 1592-1593.

El paper que havia tingut i podia seguir tenint la Diputació explica la voluntat reial de dividir-la, tot aprofitant els conflictes fiscals entre Barcelona i Perpinyà (1627),³⁸ i de voler evitar de totes totes qualsevol aliança entre la Diputació i el Consell de Cent, cosa que la monarquia sempre va témer. L'aliança entre la Generalitat i el Consell de Cent havia estat important en els fets de 1588-1592.

34. Miquel PÉREZ LATRE, «Les torbacions...», p. 78.

35. Per exemple, l'avalot menestral per evitar la detenció del diputat militar Joan Granollacs, Miquel PÉREZ LATRE, «Les torbacions...», p. 75, i la incidència dels fets polítics al carrer, Lluís R. CORTEGUERA, *Per al bé comú: La política popular a Catalunya 1580-1640*, Vic, Eumo, 2004, p. 119-121.

36. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el Rei i la Terra...*, p. 223-258.

37. Víctor FERRO, *El dret públic...*, p. 278.

38. Ramon SALA, *Dieu, le roi, les hommes: Perpignan et le Roussillon (1580-1830)*, Perpinyà, El Trabucaire, 1996, p. 28-30; René BES, *Les relations entre la ville de Perpignan et la cité de Barcelonne, 1573-1644: Un cas de divorce sans consentement mutuel*, tesi doctoral, Tolosa, Université de Toulouse - Le Mirail, 1980-1981.

J. H. Elliott, el 1963, sense conèixer tampoc aquests contratemps finiseculars del segle XVI titulava el capítol 12 de la seva revolta catalana: «La Diputació resuscitada». Efectivament, la Diputació del General torna a ocupar l'escenari polític els anys trenta del segle XVII. No era el començament d'aquesta resurrecció. El conflicte de l'edició de les Constitucions de les Corts de 1599 ja revela que un nucli patriòtic persistia en la dinamització política de la Diputació. Les Constitucions no sortien editades fins al 1603. La Diputació tenia l'obligació de fer estampar les noves lleis després de cada legislatura. En aquest moment s'hi resistí per desacords amb el rei entorn d'algunes constitucions en les quals els diputats entenien que no hi havia hagut consens.³⁹ J. H. Elliott, i ara Jesús Villanueva i Antoni Simon, han estudiat aquesta etapa fins al 1640-1641:⁴⁰ la Diputació va començar a usar la via de torb⁴¹ i l'Audiència pel seu cantó a intentar fer processos de regalia (regaliar) als juristes assessors de la Diputació, com l'actiu Joan Pere Fontanella.⁴² La Diputació torna a coadjuvar judicialment en defensa de les Constitucions: defensa els pagesos contra els allotjaments i les lleves, defensa la titularitat de Barcelona sobre les drassanes, defensa el català com a llengua oficial, defensa els eclesiàstics i particulars contra els nous vectigals. Rep al seu torn extorsions i violència, com la violació dels seus magatzems de Mataró, Arenys, Sitges, Salses. La Diputació torna a fer ús sovintejat de les Juntes de Braços i Divuitenes. Tot plegat comportarà la presó del diputat militar Francesc de Tamarit, entre d'altres, i l'intent de procés contra Pau Claris pel Breu Apostòlic. L'edició per Basili de Rubí de la Junta de Braços de 1641 amb el títol de *Les Corts de Pau Claris* ha posat llum al paper de la Diputació en els preliminars de la Guerra dels Segadors.⁴³ Durant un temps historiogràficament hi hagué una vacil·lació sobre

39. El tema és llarg d'explicar. Enfrontaven el rei i la terra capítols relatius a portar armes els cavallers i els seus criats, relatius als salaris dels jutges de l'Audiència, que eren pagats amb diners de la Diputació, però, també, capítols sense consens entre els braços sobre qüestions de caràcter senyorial: qualitat dels delmes a pagar, forma de pagar-los, jurisdicció senyorial, etc. L'estampació no va ser activada per la Diputació fins que no va aconseguir una concòrdia parcial amb el virrei, que suspenia les lleis conflictives fins a la Cort General següent. El conflicte és explicat per Jeroni Pujades al seu *Dietari*, vol. I, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975, p. 83-89, 91, 155-159, 174-182, 190-191 i 281.

40. John Huxtable ELLIOTT, *La revolta catalana...*, p. 314-340; Jesús VILLANUEVA, «Felip Vinyes (1583-1643): su trayectoria política y la gestión de la revuelta catalana de 1640», *Manuscrits*, núm. 17 (1999), p. 207-235; Antoni SIMON, *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

41. Víctor FERRO, *El dret públic...*, p. 282.

42. Joan LLUÍS PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic, Eumo, 1997; Josep CAPDEFERRO I PLA, «Joan Pere Fontanella (1575-1649?). El dret al servei de la pàtria», a *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, p. 51-70.

43. *Les Corts Generals de Pau Claris*, ed., intr. i notes del pare Basili de Rubí, pròleg del pare Ramon Vidal, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976. Pel que fa a l'actuació de la Diputació als

la naturalesa de la ruptura dels catalans amb la monarquia hispànica. Elliott l'anomena *revolta*, per part meua sempre he estat partidària de tipificar-la com a *revolució* i així es va decidir el títol del llibre col·lectiu de 1991 *La revolució catalana de 1640*,⁴⁴ com una rèplica soterrada al títol de l'obra d'Elliott. No es tractà només d'una revolta antifiscal popular contra els tercios. Les queixes catalanes contra els greuges polítics acumulats al costat de l'impuls contra els allotjaments i contra les lleves de la Diputació i després la reconducció política dels fets per la mateixa Generalitat demostren que el seu paper fou decisiu i revela el projecte polític d'un bloc social amb Pau Claris al capdavant. Antoni Simon, que ha estudiat recentment els fets, no ha dubtat a qualificar Claris i el seu entorn de *generació revolucionària*.⁴⁵ La condició de frontera militar de Catalunya féu abortar el projecte de república sota protecció de França. Contra un rei només pot un altre rei, afirmava l'assaonador i dietarista de l'època Miquel Parets, amb raó.⁴⁶ Tanmateix, Miquel Crusafont ha observat que, deixant de banda els aspectes militars, la Catalunya de la Guerra dels Segadors actuà en tota la resta d'afers com una autèntica república.⁴⁷ La Diputació rebutjà l'oferta reial d'unes corts amb presència militar tot afirmant la incompatibilitat entre presència militar i llibertat de vots i convocà al seu compte i risc un parlament (Junta de Braços o Corts de Pau Claris) fora de les pautes legals restrictives de representació, promogué l'aliança amb el Consell de Cent,⁴⁸ va emetre deute públic per fer la guerra contra el rei⁴⁹ i organitzà els consells de guerra, d'hisenda i de justícia. La nova Audiència central, desapareguda la reial per l'hostigació popular, s'organitzà sota la presidència dels diputats en lloc de la lloctinència i la justícia local quedà en mans de les magistratures municipals. Entre els assistents a la Junta de Braços, s'instituí un jurament de fidelitat a la pàtria i als diputats per a la defensa natural i la conservació de les Constitucions. En dos mesos més de vuit-cents síndics ja havien fet aquest jurament i encara continuava. La Trenta-sisena, sortida de les Corts de Pau Claris,

inícis de la Guerra, Vicenç ESTANYOL BARDERA, *El pactisme en guerra (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-1642)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1999.

44. EVA SERRA I PUIG et al., *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991.

45. ANTONI SIMON, *Pau Claris...*

46. *Les Corts Generals de Pau Claris*, p. 101, n. 77.

47. MIQUEL CRUSAFONT, *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001. Per la meua banda, també m'havia manifestat en aquest sentit a «Entre la ruptura i la continuïtat. Algunes consideracions a propòsit de la capacitat institucional de Catalunya durant la Guerra dels Segadors», a *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional (28, 29 i 30 d'abril de 1988)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1991, p. 160-167.

48. NÚRIA FLORENSA, *El Consell de Cent: Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona, Universitat Rovira Virgili, 1996.

49. EVA SERRA I PUIG, «L'inici formal de la guerra contra el rei: un censal de tres-centes mil lliures. Nota a un aspecte de la Guerra dels Segadors», a Albert ROSSICH i August RAFANELL, *El Barroc català*, Barcelona, Quaderns Crema, 1989, p. 89-136.

embargava les drassanes i la hisenda reial (Racional), organitzava els terços de vegueria i els almogàvers (o soldats voluntaris, més endavant dits *miquelets*) i Barcelona, que tenia les competències de la Taula de Canvi, regia la política monetària. Mentre que per a la monarquia hispànica els dirigents, especialment els diputats, havien caigut en crim de lesa majestat, les institucions catalanes confisquaven les rendes dels malefectes en termes, diríem, de crim de lesa pàtria. La cort de Madrid comparava Catalunya amb Holanda⁵⁰ i el lloctinent Gil Manrique assimilava la situació a la del segle xv contra Joan II.⁵¹ Des d'aquesta perspectiva, es comprèn l'inici d'una política exterior catalana pròpia, la qual començà amb un intent d'auxili militar, seguí amb una aliança militar contra l'exèrcit hispànic invasor i hagué d'acabar amb el reconeixement d'un altre sobirà. Ara bé, tot això segons els principis rupturistes de l'època (és a dir, dret de ruptura envers la tirania i una visió del sobirà en termes electorals i sobre la base del caràcter i la condició de poble franc dels catalans). Segons aquests principis, en els seus orígens els catalans eren francs perquè no havien rebut cap ajuda en la seva lluita contra el sarraí i només voluntàriament havien optat per la sobirania imperial de Carlemany.⁵² Des d'aquesta perspectiva, de fet, per als catalans el rei de França era més el successor de Carlemany i el seu imperi que no un Borbó de França. Ideològicament la Diputació potenciava conscientment aquesta visió i impulsava una política de propaganda i d'opinió pública.⁵³ Aquesta ideologia i l'estructura de funcionament polític que he esmentat més amunt fou la base institucional del pacte amb França (pacte de la Péronne, 19 de setembre de 1641), i això fou així, malgrat la Junta de Guerra d'hegemonia francesa dels anys bèl·lics. El 28 de desembre de 1641 es reforçava el funcionament institucional català amb la consolidació d'una Junta de Conferències formada per dos membres de la Diputació, dos membres del Consell de Cent més dues persones qualificades⁵⁴ de nomenament consistorial però externes als dos consistoris. Aquesta Junta de Conferències, que

50. John Huxtable ELLIOTT, *La revolta catalana...*, p. 488.

51. Antoni SIMON, *Pau Claris...*, p. 319.

52. Núria SALES, *Història de Catalunya...*, p. 263, 339; Jesús VILLANUEVA, «Francisco Calça y el mito de la libertad originaria de Cataluña», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, núm. 69-70 (1994), p. 75-87; Antoni SIMON, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 41-43, 85, 126, 174, 190, 195 i 271.

53. Introducció a *Les Corts Generals de Pau Claris*, p. 61; Xavier TORRES (ed.), *Escrips polítics del segle XVII*, tom I, Barcelona i Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives i Eumo, 1995; Eva SERRA I PUIG (ed.), *Escrips polítics del segle XVII*, tom II, Barcelona i Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives i Eumo, 1995; Henry ETTINGHAUSEN (ed.), *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, Barcelona, Curial, 1993, 4 v.; Núria FLORENSA, *El Consell de Cent...*, p. 563-582; Antoni SIMON, *Els orígens...*, p. 163-257; Xavier TORRES, *La Guerra dels Segadors*, Lleida i Vic, Pagès Editors i Eumo, 2006, p. 153-196.

54. No dubtem que es tractaven de membres del braç militar.

desplaçava la Trenta-sisena, va actuar durant tota la guerra amb més o menys intensitat, segons les circumstàncies polítiques i militars.⁵⁵ A més a més, el pacte de la Péronne reconeixia, almenys virtualment, la reforma de l'Observança, que implicava el tribunal mixt (Diputació i Audiència) proposat en les frustrades Corts de 1626-1632 i destinat a les causes de contrafacció, el qual fou un precedent del Tribunal de Contrafaccions de les Corts de 1702-1706.⁵⁶

Al final de la guerra existiren almenys dues diputacions per raons militars i potser també polítiques: la de Manresa i la de Barcelona i, un cop caiguda Barcelona,⁵⁷ França promové la reorganització d'una Diputació a Perpinyà que visqué entre 1653 i 1660. El 1660 aquesta Generalitat o Diputació perpinyanesa, per imperatius de Lluís XIV, desapareixia amb la creació del Consell Sobirà del Rosselló (CSR),⁵⁸ organisme reial de caràcter governamental i judicial. Cal advertir que la Generalitat, des de Barcelona, va intentar impedir les pèrdues territorials del Tractat dels Pirineus i defensar les vegueries nord-catalanes, sense èxit. També s'alçaren protestes des de Perpinyà per tal d'evitar, si més no, l'abolició de l'eventual Diputació nord-catalana però la seva reorganització (1653) no superà la creació del CSR (1660) i la protesta de 1660 no fou escoltada.⁵⁹

La situació política catalana posterior a 1652-1659 havia estat qualificada de *neoforalisme* per Reglà pel fet que les institucions i les lleis s'havien mantingut en peu a Catalunya, però ara és un concepte que ja ningú no admet, almenys en els termes positius que ho feia Reglà. En tot cas, si l'acceptéssim seria per donar-li una connotació de continuïtat vigilada. La Diputació, encara està per estudiar en aquesta etapa de 1652-1705, però els sondejos que s'han fet demostren l'existència d'un rigorós control de les insaculacions, és a dir, el control del personal consistorial, el qual distingia entre *buenos* i *malos*, és a dir, entre els que havien

55. EVA SERRA I PUIG, «El regiment municipal al segle XVII», a *Història de l'Ajuntament de Barcelona: Dels orígens a 1808*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 2007, p. 187-229, en concret p. 207 i 208. Aquest nou funcionament es dedueix de les consideracions i acords expressats en el dietari de *Les Corts Generals de Pau Claris*, p. 302. També queda reflectit en l'estudi de Núria FLORENSA, *El Consell de Cent...* p. 519-563.

56. VÍCTOR FERRO, *El dret públic...*, p. 418, n. 568.

57. AGUSTÍ ALCOVERRO, «Pròleg», a *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. VI, 1644 a 1656, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2000, p. IX-XXXIII, especialment p. XXIV-XXX. Encara que pugui semblar que era per discrepància política (ser o no ser al costat de la Barcelona assetjada i acorralada per la pesta) cal pensar que també hi havia raons militars i fiscals de pes que obligaven la Diputació a actuar fora de les muralles de Barcelona.

58. OSCAR JANÉ, *Catalunya i França al segle XVII: Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2006, p. 198-199.

59. JOSEP SANABRE, *La acció de França en Catalunya*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1956, p. 597-598 i 701-705; OSCAR JANÉ, *Catalunya i França...*, p. 198.

estat afectes a la monarquia hispànica i els patriotes o desafectes a Felip IV.⁶⁰ Els escassos estudis fets sobre aquesta etapa també demostren la pèrdua de pes fiscal de la Generalitat enfront de la monarquia per motius diversos: per la ruïna de les seves finances a causa dels costos de la guerra passada, per la pèrdua de part del seu territori fiscal: vegueria del Rosselló amb la sotsvegueria del Vallespir, vegueria del Conflent amb la sotsvegueria del Capcir i part de la vegueria de la Cerdanya, per la competència de la fiscalitat reial a través de la política de la capitania general i per la manca de vida parlamentària que posessin al dia les pautes de funcionament dels impostos de la Generalitat. A la fiscalitat de la Diputació se li escapaven els ingressos derivats de les novetats protoindustrials, però, debilitada políticament, estava mancada d'eines coercitives i de noves lleis per fer complir en el terreny dels impostos les noves classes emergents.⁶¹ Al meu entendre, en aquesta etapa, la Diputació no deixà d'actuar extrajudicialment, però movent-se sobretot com un organisme fonamentalment paternalista tot fent seves les queixes pageses contra els allotjaments. Cal tenir present que, d'ençà del Parlament de 1653, a la Diputació se l'havia exclòs del paper que havia tingut en el període anterior en matèria d'allotjaments i és per aquesta mateixa raó que la Generalitat va tornar a ser objecte de represàlies arran de la seva implicació en les queixes de la Revolta dels Barretines de 1687-1689.⁶² Tot i així, en unes poques circumstàncies va impulsar processos de dubte: en defensa de les càtedres de filosofia com a competència de Barcelona i no dels jesuïtes i en defensa de la seva fiscalitat o hisenda pública de la Generalitat.⁶³

A la segona meitat del segle XVII tot fa pensar que la monarquia volia convertir la Generalitat en un organisme clientelar i obsolet, tot intentant desactivar la seva potencialitat d'ariet contra el rei tal com havia tingut el 1462, el 1591 i el 1640.

60. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1983, p. 103-116. Josep Maria Torras Ribé ha estudiat el cas de Barcelona: «El control polític de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona (1652-1700)», a *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. 1, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1993, p. 457-468. Per la meua banda, he tractat el tema de la Diputació a «Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió», *Pedralbes*, núm. 17 (1997), p. 191-216, i a «El pas de rosca en el camí de l'austracisme», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, p. 71-103.

61. Eva SERRA I PUIG, «El pas de rosca en el camí de l'austracisme», p. 71-103.

62. Jaume DANTÍ, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, Curial, 1990, p. 119-158; Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V: De la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, Vicens Vives, 1993, p. 31-36; Eduard PUIG, *Les insaculacions de la Diputació del General de Catalunya (1654-1700)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2009 (treball d'iniciació a la recerca); Eduard PUIG, «Les insaculacions de la Diputació del General de Catalunya: el cas dels germans Saiol i Josep Ciges (1687-1688)», presentat al VI Congrés d'Història Moderna de Catalunya: La Catalunya Diversa (Barcelona, 15-19 de desembre de 2008).

63. Eva SERRA I PUIG, «El pas de rosca en el camí de l'austracisme», p. 93-96.

Aquestes dates eren prou recordades sovint per la cort de Madrid. Ara es tractava de convertir-la en un organisme clientelar a través del control reial de les insaculacions. Actualment Eduard Puig⁶⁴ està estudiant la Diputació del General després de la Guerra dels Segadors i aviat sabrem potser el grau d'èxit o de fracàs de la política reial en aquesta política. Per altra banda, estudis d'Elisa Badosa ens indiquen que els homes de negocis tendien més a aproximar-se a la capitania que no a la Diputació.⁶⁵ Sense anar més lluny, les connexions del dinàmic Feliu de la Peña són amb els organismes reials i no sent la més mínima simpatia per la Generalitat tot i que en les seves iniciatives econòmiques la té més o menys en compte.

L'etapa de 1705-1714 ha gaudit del magnífic estudi d'Eduard Martí sobre els Tres Comuns o Conferència dels Tres Comuns, organisme de govern *ad hoc* que contribuï a dinamitzar la vida institucional catalana, especialment en el darrer terç del segle XVII, a través del paper decisiu del braç militar, un braç que tenia poc a veure amb l'estament de Corts del mateix nom. Era, sobretot, un nucli humà interclassista o transversal, que en diríem ara, econòmicament actiu i políticament dinàmic que reactualitzava les velles formes institucionals d'actuació (divuitenes i formes de treball consultiu) tot reactivant la representativitat conjunta i unificada de la Diputació, el Consell de Cent i el mateix braç militar. D'aquesta manera la societat catalana suplia la manca de convocatòria de Corts de la monarquia, així com resolva els dèficits o buits legislatius a través de la jurisprudència i agilitzava les decisions polítiques.⁶⁶ La Conferència dels Tres Comuns, molt mal vista per Felip V, fou il·legalitzada i perseguida en el curs del primer regnat de Felip d'Anjou i fou decisiva en l'opció de política catalana a favor de l'aliança de la Haia. La seva existència, en canvi, va ser reconeguda i legalitzada per la Cort General de l'arxiduc Cartes III de 1705-1706. Aquesta Cort General, la darrera actuació parlamentària dels catalans anterior al Decret de Nova Planta, significativament, per primera vegada en la història de Catalunya, no se celebrà en cap edifici eclesiàstic sinó, i no és un detall poc important, en la casa de la Diputació del General i les lleis que s'hi van aprovar revelen la modernitat política d'un país en transformació.

L'entrada de les tropes borbòniques l'Onze de Setembre de 1714 va suposar l'abolició de totes les institucions, però, mentre que el Consell de Cent es convertia en Ajuntament borbònic, la Diputació del General desapareixia del tot.

64. Comunicació al VI Congrés d'Història de Catalunya de la Universitat de Barcelona.

65. ELISA BADOSA I COLL, *La Barcelona del Barroc a través d'una família de comerciants: Els Amat* (treball encara inèdit).

66. EDUARD MARTÍ, *La Conferència dels Tres Comuns (1697-1714): Una institució decisiva en la política catalana*, Vilassar de Mar i Lleida, Fundació Ernest Lluch i Pagès Editors, 2008.

La idea d'un sistema de govern consolar o assembleari de notables no desaparegué del tot de l'imaginari i la pràctica política catalana del XVIII, ho han verificat Ernest Lluch, Ramon Grau, Marina López, Jordi Llimargues o Josep M. Torras,⁶⁷ que expliquen l'existència d'un coixí polític entre el poble i l'exèrcit en circumstàncies greus com la revolta de les quintes o els rebomboris del pa.

67. Ernest LLUCH, «La Catalunya del segle XVIII i la lluita contra l'absolutisme centralista. "El proyecto del abogado general del público" de Francesc Romà i Rossell», *Recerques*, núm. 1 (1970), p. 33-50; Ramon GRAU, «Ajuntament de Barcelona i estat liberal: els límits de l'empresa centralista espanyola», a *2n Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, 1985, vol. II, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1989-1990, p. 593-512; Ramon GRAU, *Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2006, col·l. «Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona», núm. 8; Ramon GRAU i Marina LÓPEZ i GUALLAR, «L'Ajuntament de Barcelona sota Carles III (1759-1788), un esquema històric», *Pedralbes*, núm. 8/II (1988), p. 27-45; Jordi LLIMARGAS, *Guerra i revolució: La crisi de l'antic règim: 1788-1833*, Barcelona, Barcanova, 1992; Josep M. TORRAS, «Protesta popular i associacionisme gremial com a precedents de la reforma municipal de Carles III a Catalunya, 1728-1771», *Pedralbes*, núm. 8/II (1988), p. 13-25; Marina LÓPEZ i GUALLAR, «L'Ajuntament del segle borbònic (1714-1808)», a *Història de l'Ajuntament de Barcelona: Dels orígens al 1808*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, 2007, p. 231-283.

L'ornament de la Casa de la Diputació del General al segle XVI

JOAQUIM GARRIGA I RIERA
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Girona

Més de tres quartes parts de la Casa de la Diputació del General —l'edifici que avui se sol designar Palau de la Generalitat— és obra del període modern, construïda entre 1526 i 1640. La qualitat tan alta de l'obra anterior, el nucli gòtic fundacional bastit sota la direcció de Marc Safont a partir de 1410 —el pati s'acabà el 1425 i la capella el 1434—, que també integrà les exquisides escultures de Pere Joan —la façana de l'hort, badada al carrer del Bisbe el 1418-1419—, s'ha projectat, comprensiblement, sobre la resta de l'edifici històric. S'hi ha projectat fins al punt de desdibuixar-ne l'entitat, si no de fagocitar-la, o almenys de predisposar-nos a veure els sectors que corresponen als segles XVI-XVII com un mer apèndix irrellevant del sector quatrecentista. Aquesta percepció és comprensible, com diem, però també és inexacta i distorsionada —greument distorsionada—; per això, d'entrada convindria no perdre de vista la realitat constructiva de l'edifici i la seva seqüència cronològica, més enllà dels valors estètics que cada sector pugui acreditar i de la interpretació o recepció que a nosaltres ens sembli bé de fer-ne.

En tot cas, el formidable complex arquitectònic actual és el resultat de successives etapes d'ampliació de la Casa de la Diputació del General quatrecentista —en origen limitada a les estances i patis existents entre les antigues façanes del carrer de Sant Honorat (davant) i del carrer del Bisbe (darrere)—, que van estendre-la tant en direcció nord, fins a l'actual carrer de Sant Sever, com per la banda de migdia fins a l'àrea de Sant Jaume. La primera expansió postmedieval començà pel Pati dels Tarongers amb les seves llotges de ponent i de llevant, però també va incloure la renovació de la Cambra Daurada i el desmuntatge i trasllat de la capella gòtica des del primer pati fins a la planta noble (1526-1560). El responsable principal de les obres va ser el mestre fuster i arquitecte Antoni Carbonell. L'etapa d'ampliació següent, que afegí un nou tram de pati i la construcció del consistori

nou o Saló Daurat, va dirigir-la Pere Ferrer major (1569-1599). Noves adquisicions de cases van permetre guanyar dues noves estances —les avui anomenades Sala de Premsa, o dels Mapes, i Sala Torres-Garcia— i allargar encara el Pati dels Tarongers amb un altre tram, l'últim (1596-1598). S'ocupà de les obres el seu fill homònim, Pere Ferrer menor, el mateix que tot seguit, a mesura que els diputats compraven més cases, construí la nova ala que tanca l'edifici a tramuntana, amb façana sobre el carrer de Sant Sever (1610-1640). Mentrestant, el seu fill Pere Pau Ferrer completà el conjunt amb el cos de llevant que obre façana sobre el carrer del Bisbe (1632-1638). L'expansió cap a migdia, centrada per una capella nova també dedicada a Sant Jordi —avui Saló de Sant Jordi— i que rebé una gran façana renaixentista abocada a l'àrea de l'antiga església gòtica de Sant Jaume —l'actual plaça de Sant Jaume, obtinguda a partir de 1824—, va respondre a un projecte unitari presentat i executat per l'arquitecte Pere Blai entre 1597 i 1619.

Aquí no és possible de presentar, ni tan sols enumerar esquemàticament, els variats aspectes de l'ornamentació que va rebre l'edifici en les nombroses etapes d'obres dels segles XVI-XVII, però la selecció d'un parell d'exemples podria servir per il·lustrar a grans trets tant la diversitat dels tipus d'abillament decoratiu aplicats, com l'actitud i les intencionalitats amb què s'aplicaven. Extraurem el primer exemple de les decoracions materialment integrades a l'arquitectura, i l'altre de l'equipament mòbil que s'hi superposava per qualificar-ne les superfícies i ambients construïts.

La primera il·lustració voldria remarcar el tractament peculiar que van rebre certes façanes significatives de la Casa, en concret els diguem-ne *frontis interiors* que delimiten l'allargassat Pati dels Tarongers —sense considerar ara les façanes exteriors de l'edifici, encarades a la ciutat: a la plaça de Sant Jaume i als carrers de Sant Honorat, del Bisbe i de Sant Sever. Convindria remarcar aquest tractament no tant per les seves aplicacions escultòriques, d'altra banda imaginatives i riques, ni pels seus motlluratges arquitectònics —és a dir, pels ornaments en si mateixos—, com pel fet que el seu disseny és manifestament unitari, d'una unitat que cal qualificar d'intencionada i quasi predeterminada de bon principi. Una unitat volguda i programada no obstant la diversitat i la distància cronològica de les etapes constructives, no obstant la pluralitat de mestres que van dirigir-les, no obstant l'heterogeneïtat funcional de les diverses edificacions, i no obstant la manca sistemàtica d'espais per obrar —i fins i tot d'una decisió formal prèvia d'adquirir-los dels diputats.

No hi hagué mai cap projecte general de base, sinó com a màxim una traça per a cada etapa o sector d'edificació immediatament executable, i de fet les successives ampliacions es decidien i es realitzaven a la bona de Déu, aprofitant l'oportunitat d'adquirir cases veïnes, quan se'n donava el cas. Per això sembla prevista i buscada expressament, i per tant significativa, la unificació ornamental del pati interior

resolt entre 1526 i 1640, una opció que es projectava sobre espais molt irregulars i de construcció molt discontinua i fragmentada. La compaginació general de l'ornament del Pati dels Tarongers, amb independència d'atenir-se a les exigències funcionals específiques de cada sector —volumetria i alçades variables de les estances, tipus d'obertures i accessos, i de llotges o escales—, i fins i tot amb independència de mantenir trets estilístics particulars propis de cada etapa o de l'execució material de cada mestre o escultor, sembla respondre escrupolosament a una determinació globalitzadora, a la voluntat de reconduir el disseny del conjunt a un aspecte homogeni determinat. Així, tots els paraments variats del pati resulten perimetralment cenyits per una corona de finestres idèntiques, d'arc escarser i d'ampit modelat amb arqueria ogival cega, compassades pel ritme constant d'una sèrie de pinacles crestats de frondes i pinçats per gàrgoles.

La persistència d'aquest disseny en una obra institucional de realització tan sincopada i construïda al llarg de tants anys per tants mestres diferents —i promoguda i tutelada per diputats també molt diferents—, no sembla que puguem explicar-la en termes merament estètics, com una simple qüestió de gust, o com una opció estilística —segons el tòpic recurrent: «tradició gòtica» contra «modernitat renaixentista»—, o ni tan sols com una decisió pròpiament artística, arquitectònica —per resoldre un problema compositiu de les superfícies afectades. Més aviat, sembla respondre a una voluntat o necessitat diguem-ne *simbòlica*, a una decisió explícita dels diputats i dels mestres constructors d'enllaçar, a través de l'ornament de les façanes interiors, l'obra nova —les successives etapes de nova construcció, dels segles XVI-XVII— amb l'obra antiga, o sigui amb el nucli quatrecentista de Marc Safont. Aquesta continuïtat formal —ornamental— dels espais arquitectònics visualitzaria amb eficàcia la identitat de la institució que allotjaven: la Casa de la Diputació del General. Només cal confrontar la solució de coronament del Pati Gòtic amb la dels diversos sectors del Pati dels Tarongers —en tots els períodes i constructors, des d'Antoni Carbonell a la dinastia dels Ferrer—, perquè aparegui nítidament la identitat del model, però també el sentit i la intenció subjacents de l'homogeneïtat ornamental d'aquesta arquitectura.

De tota manera, la decoració integrada físicament a l'arquitectura és una porció relativament menuda de l'ornament que, en aquest mateix període, els diputats van aplicar a les estances interiors de la Casa. Els elements i objectes més sumptuosos, i també els més actualitzats en el sentit de l'estètica renaixentista d'ascendència italiana aleshores en voga, es van dedicar a l'agençament dels nous espais edificats —a més d'algun d'antic, com la capella de Marc Safont, que Antoni Carbonell traslladà pedra a pedra des de la planta baixa i recompongué a la planta noble (1545). Al capdavant, la Casa de la Diputació acumulà en el cinc-cents i els primers decennis del sis-cents un repertori extremament ric i variat d'objectes d'abillament: sostres enteixinats, paviments ceràmics, peces d'argenteria, ornaments brodats,

pintures murals o sobre tela, catifes, cortines de brocat, cobretaules de vellut amb fils d'or i de seda, etc.

Las seva mateixa copiositat faria impracticable —a més de feixuc—, referir-ne aquí el complex elenc, ni tan sols limitant-lo als objectes conservats, o als més coneguts i ben documentats. En canvi, podríem il·lustrar aquest nou equipament de la Casa amb un exemple rellevant: el d'un tipus d'obra sumptuària, alhora pràctica i ornamental, que presenta un interès especial per diversos conceptes. Es tracta de les tapisseries, quasi sempre una manufactura d'importació, que els diputats van adquirir en un nombre considerable. Les obres provenien de Flandes, el país que pràcticament en monopolitzava tant la producció com el comerç per tot Europa: els telers es concentraven a Brussel·les i la distribució i venda a la Llotja d'Anvers.

En concret, l'octubre de 1557 els diputats van comprar quatre tapisos d'una sèrie dels *Triomfs de Petrarca*, el febrer de 1578 vuit tapisos d'una sèrie amb els *Amors de Mercuri i Herse*, i el 1583 deu peces més amb la *Història de Noè*. Actualment, quatre d'aquestes tapisseries es conserven a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans —a la Sala Prat de la Riba; tres pertanyen a la sèrie dels *Amors de Mercuri i Herse*, i una als *Triomfs de Petrarca*. Precisament per raó —o amb l'excusa— de l'emplaçament actual d'alguns tapisos de la Generalitat cinccentista a l'Institut, podríem proposar-los com a exemple de la decoració de l'obra nova de la Casa de la Diputació i comentar-ne algunes dades i peripècies —molt succintament, sense ni tan sols encetar cap exploració iconogràfica ni artística de les peces, que haurem de deixar per a una altra ocasió. I encara, com que convé limitar-nos a un sol exemplar, assenyalarem el tapís de la sèrie petrarquesca, potser la més destacable del grup de l'Institut. És una manufactura de llana i seda, d'uns 500 × 626 cm, habitualment adscrita al taller de Frans Geubels de Brussel·les (c. 1550), però la marca de teixidor que ha subsistit en un exemplar de la sèrie, identificable més aviat amb el monograma de Willem Dermoyen, ens decanta a atribuir l'obra a Dermoyen i a datar-la entorn de 1530-1540. El tapís figura el *Triomf de la mort sobre la castedat*, el tercer dels sis *Triomfs* del poema al·legòric de Francesco Petrarca. La sèrie original constava de sis tapisos, dedicats a cada un dels sis *Triomfs*: 1) *Triomf de l'amor sobre l'home*, 2) *Triomf de la castedat sobre l'amor*, 3) *Triomf de la mort sobre la castedat*, 4) *Triomf de la fama sobre la mort*, 5) *Triomf del temps sobre la fama* i 6) *Triomf de la divinitat sobre el temps*.

Des de l'encara fonamental treball documental de Josep Puig i Cadafalch i Joaquim Miret i Sans sobre el Palau de la Generalitat, publicat a l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans de 1909-1910,¹ sabem que el 30 d'octubre de 1557 els di-

1. Cf. JOSEP PUIG I CADAFALCH i JOAQUIM MIRET I SANS, «El Palau de la Diputació General de Catalunya», a INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Anuari 1909-1910: Any III*, Barcelona, 1911, p. 385-480.

putats van comprar per 654 lliures al cavaller Jaume Terça de la ciutat de Tortosa «quatre draps de ras [d'Arras] molt bons fins y commodos y adeptats per lo dit consistori [el Consistori nou de la Casa de la Diputació], ab la historia vulgarment dita la historia de los triumphos de Petrarca». Es destinaven al Consistori nou perquè «en lo temps de yvern [...] no sta adornat de la tapiseria de la manera qual conve per a la desencia y reputacio de la dita casa y de llurs officis».² Ja d'entrada, per tant, s'adquirí la sèrie incompleta: mancaven els dos primers tapissos —*Triomf de l'amor sobre l'home* i *Triomf de la castedat sobre l'amor*—, però els quatre que l'any 1557 van entrar a la Generalitat s'han conservat fins avui, afortunadament, bé que en un estat de conservació desigual i en general poc satisfactori.

Tanmateix, van patir unes quantes peripècies, compilades per Fèlix Duran i Canyameras.³ Convé recordar que el 1718, com a conseqüència de la Guerra de Successió, la «Real Audiencia» s'apropià del Palau de la Generalitat amb tot el seu contingut, i per tant també dels quatre tapissos dels *Triomfs*, els quals van restar propietat de l'Audiència, fins i tot quan, a partir de 1822, una part de l'edifici històric i del seu mobiliari foren cedits a la Diputació Provincial de Barcelona, de nova creació. Els tapissos es van desar en unes golfes de la part de la Casa ocupada per l'Audiència, fins poc abans que totes les institucions judicials es traslladessin al nou Palau de Justícia, inaugurat el juny de 1908. Aleshores el president de l'Audiència, senyor Ventura Muñoz, disposà que tots els tapissos —tant els quatre dels *Triomfs de Petrarca* com els vuit dels *Amors de Mercuri i Herse*, ja reduïts a sis, més dos fragments d'un setè— fossin instal·lats en el nou edifici judicial. Però, prèviament, es van reparar amb criteris de l'època els diversos danys i mutilacions que presentaven les peces, s'hi van afegir parts de teixit mancant i s'hi van mimetitzar amb pintures adients alguns temes de fauna i flora —a càrrec de l'artista Enric Simonet.

La Diputació Provincial reclamà els tapissos diverses vegades (1918, 1920), però el Ministerio de Gracia y Justicia els denegà (1923), fins que un conveni entre els presidents de la Diputació i de l'Audiència d'abril de 1926 va acordar el retorn de dos tapissos de la sèrie de Petrarca. Eren els *Triomf de la fama sobre la mort* i *Triomf del temps sobre la fama*, que des d'aleshores van tornar a decorar la Sala de Sessions de la Diputació —o sigui, el Consistori nou o Saló Daurat. El 1937, seguint criteris manifestats per la Junta de Museus, l'aleshores president de l'Audiència, senyor Josep Andreu Abelló, va acordar amb el conseller de Cultura de la Generalitat An-

L'adquisició de les sèries dels *Triomfs de Petrarca* i *Amors de Mercuri i Herse* es documenta a les p. 468-470. Per a la *Història de Noè*, cf. Josep PUIG I CADAFAELCH, «Els draps d'Arras del Palau de la Generalitat i la sèrie anàloga del Palau Reial», a INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Anuari 1915-1920: Vol. VI*, Barcelona, 1923, p. 795-802.

2. J. PUIG I CADAFAELCH i J. MIRET I SANS, cit., p. 468-469, n. 90.

3. Cf. Fèlix DURAN I CANYAMERAS, «Els tapissos de l'Audiència al nostre Museu», *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, vol. VII, núm. 79 (1937), p. 367-384.

toni M. Sbert i amb el seu successor Carles Pi i Sunyer el trasllat de tots els tapissos als museus de Barcelona. Van començar a ingressar-hi el setembre de 1937.

Després vingué la Guerra Civil espanyola, i la postguerra, i el llarg franquisme, i la transició, i la recuperació de la Generalitat... Els dos tapissos que ornaven l'antic Consistori nou o Saló Daurat de la Casa de la Diputació del General s'hi van mantenir fins a l'època de la presidència de Pasqual Maragall. El projecte de remodelació profunda de l'edifici històric que ell va promoure, iniciat el 2004 i encarregat a l'arquitecte Elies Torres, afortunadament fou aturat en la presidència de José Montilla, però començà la transformació d'alguns espais, i en concret del Saló Daurat, ara sala de reunió del Govern de la Generalitat —l'execució de la reforma del Saló Daurat, plantejada de primer antuvi com a provisional, ha persistit inalterada fins avui. Els dos tapissos de *Triomf de la fama sobre la mort* i *Triomf del temps sobre la fama* s'han tornat a treure, substituïts per un quadre d'Antoni Tàpies —traslladat de l'anterior sala de reunió del Govern—, mentre que les parets i el sumptuós enteixinat daurat del segle XVI, que donà nom al saló, s'han emmascarat amb una mena de mosquiteira daurada, composta d'abundants arestes i replecs d'una estètica recentíssima —el 2004—, però d'una provisionalitat inquietant que no sé pas si cobricela gaire satisfactòriament les decisions del nostre Govern.

Els dos *Triomfs* expulsats un altre cop del Saló Daurat, després de sotmetre's a una restauració adient als prestigiosos tallers de l'Institut Royal du Patrimoine Artistique (IRPA) de Brussel·les (2000-2002), van restar embalat i emmagatzemats a la Casa dels Canonges fins al desembre de 2006, i successivament foren dipositats a les sales de reserva del Museu Nacional d'Art de Catalunya. El tapís *Triomf de la divinitat sobre el temps*, de dimensions més grans (419 × 891 cm) i en un estat de conservació delicat, fou restaurat a Barcelona entre 1990 i 1997 i ha restat quasi sempre embalat, primer al Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya a Sant Cugat i a Valldoreix des del 1997 fins al desembre de 2006, i després es diposità junt amb els altres dos al magatzem del Museu Nacional d'Art de Catalunya. El tapís restant, el *Triomf de la mort sobre la castedat*, el tenim a l'Institut, a la Sala Prat de la Riba, en una situació agredolça, perquè d'una banda és a la vista de tothom i en aquest sentit cobreix una funció fonamental dels objectes artístics —i més tractant-se d'una peça de l'entitat d'aquesta manufactura brussel·lesa de Willem Dermoyen de c. 1530-1540, que acredita un valor històric i patrimonial enorme per al nostre país, al marge que li sigui poc reconegut—, però d'altra banda les seves condicions de conservació no són gens satisfactòries i convindria sotmetre'l a un procés d'estudi i de restauració adequats per tècnics especialitzats —per exemple, els de la mateixa institució que va restaurar els altres tapissos de la sèrie petrarquesca de la Generalitat: *Triomf de la fama sobre la mort* i *Triomf del temps sobre la fama*.

La Generalitat de Catalunya (1931-1939) i la política cultural

JORDI CASTELLANOS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat Autònoma de Barcelona

LA GENERALITAT REPUBLICANA

La Generalitat de Catalunya, sorgida del 14 d'abril del 1931 i, doncs, dins de la II República Espanyola, representava la recuperació de determinats àmbits del poder polític, d'entre els quals aquells que permetien d'endegar una política cultural pròpia. Es comptava, i no era poca cosa, amb un antecedent: la política cultural de la Mancomunitat de Catalunya i, més concretament, les bases establertes per Enric Prat de la Riba, que havia sabut treure pans de les pedres. Vull dir que, amb uns mitjans més aviat relatius, havia establert una primera institucionalització de la vida cultural i uns objectius que, ara, en arribar la República, s'hauran d'actualitzar i d'aprofundir perquè el marc polític és un altre i les relacions entre la intel·lectualitat i el poder s'han fet més complexes. Però allò que havia fet Prat de la Riba era dotar la societat catalana de les estructures bàsiques de tota cultura moderna i és justament aquest entramat, part del qual havia sobreviscut amb més o menys bones condicions al període dictatorial, el que permet que la Generalitat republicana no comenci de zero: des de l'Institut d'Estudis Catalans fins a l'ensenyament primari i professional, des les institucions de recerca fins a la mateixa universitat Autònoma, que sorgirà ara de les antigues aspiracions de comptar amb una universitat catalana i de primer ordre que s'havien manifestat en el II Congrés Universitari del 1918 i que no havien arribat a concretar-se.

Cal dir, tanmateix, que les circumstàncies polítiques o, potser millor, l'evolució política de la República i, amb ella, de l'autonomia catalana, van condicionar moltes coses i, entre el 1931 i el 1936, la política cultural de la Generalitat (com totes les altres actuacions del Govern català) no va tenir la continuïtat que hauria estat desitjable: el procés que porta a l'aprovació de l'Estatut d'autonomia va ser llarg, l'Estatut no va ser el que s'havia aprovat a Catalunya i la seva aplicació va ser lenta i, a més, interrompuda entre l'octubre del 1934 i el febrer del 1936. No diguem, ja, a partir del

juliol del 1936, amb l'esclat de la guerra, els problemes que van afegir-s'hi i, encara, dins del període bèl·lic, els canvis que van derivar-se del maig del 1937.

Malgrat tot, l'autonomia era rebuda com la gran oportunitat per cohesionar la societat catalana entorn de la seva pròpia cultura, una cultura que, d'ençà del tombant del segle XIX, ja des del Modernisme i, posteriorment, dins del Noucentisme, havia estat concebuda com el motor de la modernització de la vida social, com el mitjà per a la creació d'una societat avançada i més igualitària, en la qual els ciutadans se sentissin implicats i copartípics del comú. L'ensenyament, l'educació i la cultura, doncs, se situen a la base mateixa de la vida política. I, particularment, de la vida política catalana: per primera vegada el català, tot i les restriccions que li imposava la Constitució republicana, adquiria un estatus d'oficialitat des de l'ensenyament primari fins a les més elevades instàncies socials. I, per primera vegada, ja en el preàmbul de l'Estatut de Núria, es definia una línia d'actuació en l'ensenyament:

El nostre poble vol que l'escola sigui profundament transformada segons els mètodes emprats per les nacions més avançades, en la qual l'infant aprengues a ésser un bon ciutadà i l'amor purifiqués en ell el sentiment de solidaritat humana del róssec que hi deixen les diferències socials.¹

Aquest punt de fe en la cultura i d'optimisme sobre la capacitat i l'eficàcia de la intervenció política i cultural em semblen d'una gran importància: la vida cultural catalana arribava a la maduresa i tot aquell voluntarisme, aquell remar a contracorrent dels períodes anteriors entrava ara en la normalitat i en les realitzacions. Tot i l'esmussament que representava el marc constitucional i estatutari, que no responia a tot allò a què Catalunya havia aspirat d'ençà del Pacte de Sant Sebastià, als homes de cultura, als ensenyants, als escriptors i artistes, se'ls ofería una oportunitat que fins aleshores amb prou feines si havien pogut somniar.

L'ACCIÓ DE VENTURA GASSOL

En una primera etapa, entre el 1931 i el 1936, amb el parèntesi del 1934-1935, aquesta política ve marcada per la personalitat del conseller de Cultura, el poeta i home de confiança de Francesc Macià, Ventura Gassol, que va anar sobrevivint a tots els canvis de govern i, en certa manera, encarnava aquests objectius. I allò que se li va presentar amb més urgència va ser l'organització de l'ensenyament: el decret de Marcel·lí Domingo, ministre d'Instrucció Pública del Govern Republicà, va

1. Citat per Mercè ROSSELL, «Estudi introductori», a *La Generalitat de Catalunya*, vol. II, *La política cultural. El bilingüisme. L'ensenyament. El patrimoni. La cultura popular*, Barcelona, Undarius, 1977, p. 6.

reconèixer l'obligatorietat de l'ensenyament en català dins d'un règim de bilingüisme. Per tal d'aplicar-ho, Ventura Gassol va crear el Comitè de la Llengua (amb personalitats com Pompeu Fabra, Alexandre Galí, Manuel Ainaud, Rosa Sensat i Joaquim Xirau, que n'era el president), que planifiquen tota una sèrie de publicacions, la formació dels mestres, l'organització de l'Escola d'Estiu, etc. De fet, aquesta política va portar a la creació, per part de la Generalitat, d'una Escola Normal pròpia, que feia costat a les que l'Estat tenia a cada «província» (i que, al seu torn, també van transformar-se), que va convertir-se, la de la Generalitat, segons González-Agàpito, en «fornal d'un magisteri renovador [...] revulsiu en el camp de la formació del magisteri català».²

Aquesta ràpida iniciativa s'emmarca, a partir del 9 de juny, dins d'un organisme destinat a «estructurar i regir» l'obra cultural de la Generalitat: és el Consell de Cultura, que tenia poder decisor sobre arxius, biblioteques i belles arts. I amplia la política d'ensenyament ja iniciada, incidint en l'ensenyament secundari amb la creació de l'Institut-Escola, que va començar a funcionar el 1932 i tingué tres centres: el del Parc de la Ciutadella, l'Ausiàs March i el Pi i Margall. Aspirava, escriu Manent, «a la formació integral dels alumnes d'ambdós sexes»,³ és a dir, en règim de coeducació i amb la supressió dels exàmens. Comptava amb un professorat triat, jove i renovador. Esmentaré, per exemple, les classes de literatura de Ramon Esquerra, que Maria Aurèlia Capmany recordava com a bàsiques en la seva formació.⁴

La Generalitat, doncs, ja des de l'abril del 1931, havia anat posant les bases d'allò que, finalment, li reconeixia l'Estatut tal com sortia aprovat de Madrid, que atorgava a la Generalitat el dret «a crear i sostenir els Centres d'ensenyament en tots els graus i ordres que siguin oportuns [...] amb independència de les institucions docents i culturals de l'Estat, i amb els recursos de la Hisenda de la Generalitat». A més, «la Generalitat s'encarregarà dels serveis de Belles Arts, Museus, Biblioteques, Conservació de monuments i Arxius, exceptuat el de la Corona d'Aragó.» I, encara,

[...] si la Generalitat ho proposa, el Govern de la República podrà atorgar a la Universitat de Barcelona, un règim d'autonomia. En aquest cas s'organitzarà com a Universitat única, regida per un Patronat que ofereixi a les llengües i a les cultures

2. Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO, Salomó MARQUÈS, Alejandro MAYORDOMO i Bernat SUREDA, *Tradició i renovació pedagògica, 1898-1939: Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 552. Vegeu també, entre l'amplíssima bibliografia sobre el tema, Ramon NAVARRO, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1979.

3. Albert MANENT, *Obra cultural de la Generalitat*, Barcelona, La Gaia Ciència i Edicions 62, 1977, col·l. «Documents», núm. 8.

4. Maria Aurèlia CAPMANY, *Pedra de toc*, Barcelona, Nova Terra, 1970, p. 20-21.

castellana i catalana les garanties recíproques de convivència amb igualtat de drets per a Professors i alumnes.

L'Estat, però, s'havia assegurat, amb la Constitució, l'ensenyament del castellà en tots els nivells, el manteniment a Catalunya dels seus propis organismes docents i, en darrer terme, la inspecció general i l'atorgament dels títols acadèmics i professionals. Aquest era el marc legal, prou ambigu com per donar peu a nombrosos conflictes. Comenta Mercè Rossell que, com a conseqüència de la retallada de l'Estatut,

[...] la Generalitat es trobava incapacitada per a intervenir —i no diguem ja per a legislar!— l'ensenyament a Catalunya, controlat en la major part per l'Estat central. Ultra això, i tal com preveia l'Associació de Mestres Nacionals, anaven a coexistir a Catalunya dues escoles públiques, amb mètodes diferents, amb mestres de procedència diferent (Escalafó del Magisteri de l'Estat i mestres de la Generalitat), amb concepcions pedagògiques diferents, les quals emprarien així mateix de forma predominant llengües diferents. Si bé és cert que l'article 7è. deixava a la Generalitat la facultat de crear els seus propis centres, cal tenir en compte que la migradesa dels recursos econòmics que, pel mateix Estatut, li foren assignats reduí aquesta facultat a una possibilitat més teòrica que real.⁵

De fet, van ser les escoles d'ensenyament tècnic i professional les que en resultaren més afavorides, des de la Universitat Industrial fins a l'Escola del Treball, les Escoles d'Arts i Oficis, l'Escola d'Agricultura, l'Escola d'Administració Pública, l'Escola de Bibliotecàries i moltes més, creades, la majoria, per la Mancomunitat de Catalunya.

La situació, doncs, obligava a establir ponts de col·laboració, uns ponts que, per la resistència de l'Estat a cedir en matèria d'ensenyament, tingueren una eficàcia molt limitada. Em refereixo, per exemple, als Consells Regionals de Primer i Segon Ensenyament, creats justament per evitar els conflictes: segons Antoni Maria Sbert,

[...] aquest hauria estat el camí, perfectament constitucional, per a arribar a meixurar la confiança del Poder central, que s'hauria reservat les facultats legislatives per a dictar les normes generals de la Instrucció Pública, delegant [...] les funcions executives a la Generalitat i aquesta hauria regulat els ensenyaments, dintre els límits fixats pel poder central, i hauria nomenat el personal i administrat el centres docents.⁶

5. M. ROSSELL, *op. cit.*, p. 17.

6. «Antoni M. Sbert, conseller de Cultura, exposa l'organització de l'obra cultural de la Generalitat a partir del juliol del 1936», a M. ROSSELL, *op. cit.*, p. 194-195.

Fou, però, una esperança frustrada. L'únic espai en el qual s'establí, tot i els nombrosos problemes, una col·laboració eficaç va ser en l'ensenyament superior: la constitució de la Universitat Autònoma i del seu patronat.⁷ L'autonomia universitària va iniciar-se, encara el 1931, a la Facultat de Filosofia i Lletres, i el 1933 s'estengué a la resta de la universitat. Tot i les polèmiques que va generar la major o menor catalanitat en la formació dels alumnes (amplis sectors de la intel·lectualitat catalana consideraven que era una via de castellanització de les elits culturals catalanes), cal esmentar que la Universitat Autònoma va representar un canvi radical en la concepció i en la modernització de l'ensenyament superior i que, com a exponent de la voluntat política de servei, va incorporar el nucli de professorat dels Estudis Universitaris Catalans, amb noms com Pompeu Fabra, Carles Riba, Jordi Rubió, entre d'altres, que no cal dir ni què eren ni què representaven. «El Patronat —escrivia J. Navarro Costabella— no va fer miracles, però posà els fonaments per convertir la Universitat Autònoma de Barcelona en una universitat modesta, petita, però no esquifida i sí autèntica.»⁸ Va ser, també per als alumnes, un centre d'inquietuds i d'activitats culturals. Ho demostra a bastament el fet que, de la Facultat de Lletres, en sortís un grup d'escriptors de gran importància per a la història cultural del país: en formaven part, entre d'altres, noms com Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Salvador Espriu o Joan Teixidor. Cal destacar, finalment, que dins de la Universitat hi van tenir una gran importància els cursos destinats a la formació d'obers, que es van portar a terme «d'acord amb els ateneus populars». A més, es va crear l'Institut d'Acció Social Universitària, que va dirigir Antoni Maria Sbert, que fundà dues residència per a estudiants, que arribaren a publicar llibres, com, per exemple, *Imitació del foc* (1938), de Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

La política cultural tenia els temes d'ensenyament i patrimoni com a eixos bàsics i, per tant, quedava lluny de les polítiques de subvencions que es realitzen actualment. Tot i això, en el camp específicament literari, cal destacar, d'una banda, la incorporació del Premi Crexells, de novel·la, nascut per iniciativa particular el 1928, que passa a ser l'eix central dels premis literaris que atorgava la Generalitat: així, a partir del 1932, es convoca conjuntament amb el Joaquim Folguera, de poesia, i l'Ignasi Iglesias, de teatre; i, a partir del 1936, el Joan Maragall d'assaig, el Narcís Oller de contes, i el Valentí Almirall d'articles. A més, després d'uns anys de silenci, reapareix, patrocinada per la Generalitat i dirigida per J. V. Foix, la *Revista*

7. Vegeu, sobre la Universitat Autònoma, Pere BOSCH GIMPERA, *La universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971, especialment p. 52-62; Albert RIBAS MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976; Ramon NAVARRO, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*, op. cit.

8. J. NAVARRO COSTABELLA, *La universitat de Catalunya*, Barcelona, Comissariat de Propaganda, 1937, p. 47.

de Catalunya, que havia esdevingut una peça emblemàtica de la vida cultural catalana.

El teatre és un altre camp d'actuació; un camp, però, en el qual hi ha més voluntats que realitats. Ventura Gassol s'havia proposat la nacionalització de tres teatres:

[...] un de drama, un d'opereta i un de gran òpera, com els països de cultura perfectament organitzada. Sense aquesta nacionalització fóra gairebé impossible que el teatre de casa nostra deixés de viure aquesta vida migrada que ens avergonyeix. (*Obra de cultura*, 1932.)

La vida migrada va continuar perquè aquest programa no es va poder portar a terme. Com tampoc la creació d'un Teatre Oficial de Catalunya que havia proposat Adrià Gual el 1931; ni el Teatre del Poble que Joaquim Montaner i Joan Puig i Ferrer van proposar el 1933.⁹

I és que, si ho mirem bé, la Generalitat de Catalunya tingué un temps limitadíssim d'actuació. Quan semblava que podia anar-se concretant la seva actuació, arriben els Fets d'Octubre de 1934, amb l'empresonament del Govern de la Generalitat i, amb ell, de Ventura Gassol. El Govern de la República, en mans d'Alejandro Lerroux, aprofita les circumstàncies per recentralitzar la política cultural i l'ensenyament. El coronel Francisco Jiménez Arenas és nomenat governador general de Catalunya i president accidental de la Generalitat, càrrecs que passen, el gener de 1935, al polític gallec Manuel Portela Valladares. Des de l'abril, la presidència d'una Generalitat perfectament inutilitzada passa d'unes mans a unes altres: des del lerrouxista Pich i Pon fins a polítics afins a la Lliga, com Ignasi Villalonga i Fèlix Escalas. Els organismes Estat i Generalitat havien estat dissolts i tot l'ensenyament havia estat posat en mans d'un comissari general nomenat per Madrid. També es dissol el Patronat de la Universitat Autònoma i alguns dels seus membres són detinguts (Pompeu Fabra, Antoni Trias i Pujol, Josep Xirau i el rector Pere Bosch Gimpera). La universitat sofreix una frenada en el procés de renovació. A més, els Estudis Universitaris per a Obrers han de refugiar-se a l'Ateneu Polytechnicum. Fins que, el mes de febrer de 1936, el Front d'Esquerres guanya les eleccions i el Govern de la Generalitat és restituit.

LA GUERRA

L'aixecament feixista del 1936 i la revolució que el segueix, situa el món cultural davant d'un debat sobre el sentit i la funció de la cultura i de la literatura en la nova

9. Vegeu sobre el teatre d'aquests anys Jordi COCA, Enric GALLÉN i Anna VÀZQUEZ, *La Generalitat Republicana i el teatre (1931-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Institut del Teatre i Edicions 62, 1982.

situació, bèl·lica o revolucionària.¹⁰ Tanmateix, tant o més que el debat ideològic, la situació desfermada en els primers moments, amb les persecucions, cremes d'esglésies, etc., obliguen a realitzar unes operacions d'urgència, sobretot en relació amb la salvaguarda del patrimoni artístic i cultural, que, com hem vist, era competència exclusiva de la Generalitat.

La Generalitat de Catalunya, doncs, ha de fer front amb urgència al nou repte que se li presenta: amb un decret del 4 d'agost, «s'incauta de tots els materials i objectes d'interès pedagògic, científic, artístic, històric, arqueològic, bibliogràfic i documental» de les institucions públiques del territori. Es creen els comissariats de Museus i de Museus Arqueològics, el Servei del Patrimoni Artístic, Històric i Científic de Catalunya, en el qual intervingué, entre d'altres, Agustí Duran i Sanpere, i que comportà l'apropiació d'edificis i fons patrimonials justament amb l'objectiu de salvaguardar-los.

La situació de guerra, la necessitat de salvaguardar el patrimoni artístic i, alhora, la necessitat de fer propaganda a favor de la democràcia i en contra de la barbàrie feixista (i, fins i tot, la necessitat de netejar la imatge dels primers moments de la revolució) van propiciar algunes actuacions com, per exemple, la gran exposició d'Art Català, d'entre el segle x i el xv, que es va fer al Jeu de Pomme, a París el 1937. A propòsit d'aquesta exposició i per la necessitat de coordinar els diferents organismes que intervenien en operacions com aquesta, es va crear la Junta de Relacions Culturals.

Un altre camp en el qual era important l'actuació de la Generalitat va ser l'ensenyament: la desaparició, el juliol del 1936, de l'ensenyament confessional (que havia estat ja un cavall de batalla durant els anys de la República) obliga a una actuació general i immediata. Així, el 27 de juliol es crea el CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada): «La voluntat revolucionària del poble —afirma el decret— ha suprimit l'escola de tendència confessional. És l'hora d'una nova escola, inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat humana.»¹¹ Si us plau per força, doncs, calia intervenir en els edificis i en l'organització interna de l'ensenyament, primari, secundari, professional, tècnic, artístic i, òbviament, en l'ensenyament superior. O des de l'ensenyament superior, perquè el model Universitat Autònoma que passa a dependre de la Conselleria de Cultura (el Patronat, que havia pres aquest acord, no es restablirà fins al setembre de 1937) i, amb Pere Bosch Gimpera com a rector comissari, passa a ser el centre ordenador de tot el

10. Extrec les dades sobre la cultura i la literatura en el període bèl·lic de Maria CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

11. Vegeu el decret a R. NAVARRO, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat (1931-1939)*, op. cit., 1979, p. 263-265.

conjunt, en una situació carregada de tensions, com les que representen les propostes populistes del doctor Fèlix Martí Ibàñez i el Comitè Pro Cultura Popular.

Igualment, les emissores de ràdio (Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya) passen a mans de la Generalitat, es nacionalitza el Liceu (que passa a ser el Teatre Nacional de Catalunya) i el Teatre Poliorama es converteix en el Teatre Català de la Comèdia. S'intenta, amb un èxit més aviat relatiu, portar a terme una renovació teatral: es fa venir Edwin Piscator, amb la idea (que no va arribar a concretar-se) que dirigís *Terra baixa*, i es crea el premi del Teatre Català de la Comèdia, que només donarà una obra d'una certa entitat, *La fam*, de Joan Oliver. De fet, els teatres col·lectivitzats, contràriament al que es podia preveure, no van arriscar-se a perdre públic intentant renovar l'escena. Al contrari: es van moure per camins ben fressats, aquells que sabien que asseguraven l'assistència del públic.

També es produeix la incautació de la Fundació Bernat Metge, amb Carles Riba com a comissari, amb l'objectiu, ho diu ell mateix, de «continuar, simplement» perquè

[...] res, en efecte, de tan útil per al nostre poble, avui en la cruïlla suprema de la seva renaixença, com assegurar-li, per a qualsevol camí que es decideixi a prendre, el bagatge de bellesa i de saviesa, de tradició essencial, d'exemples de dignitat i de fortitud d'anhel sempre insatisfet de justícia, el tresor de veritat i d'experiència humanes, en suma, que són els llibres d'on ha fluït originàriament tota la cultura europea.¹²

A més, el 1937, la Biblioteca de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans es traslladen a la Casa de la Convalescència, l'edifici que ocupen actualment.

COMISSARIAT DE PROPAGANDA

Un element importantíssim dins de la política cultural de la Generalitat va ser la creació, el 5 d'octubre de 1936, del Comissariat de Propaganda, que va ser posat en mans de Jaume Miravittles, un personatge que procedia del Bloc Obrer i Camperol, integrat a les files d'Esquerra Republicana des del 1934. Miravittles coneixia perfectament, pel seu pas (més aviat crític) per l'avantguarda artística, les tècniques de l'Agit-Prop i, dins d'elles, la utilització, al servei de la causa republicana, dels nous mitjans d'influència social i propaganda: fotografia, ràdio, cinema, premsa, cartells, exposicions i, òbviament, revistes i llibres. Sense oblidar que van fer-se passos per iniciar la televisió, aleshores una realitat que començava tot just a apuntar. La seva feina era la política de comunicació, interna i externa. Així, va obrir delegacions a París, Londres, Brussel·les, Oslo i Copenhaguen, i va publicar uns

12. Citat per M. CAMPILLO, *op. cit.*, p. 29.

butlletins per donar a la premsa mundial «elements per afavorir el poble espanyol i català en la seva lluita contra el feixisme». A més, en el camp de la il·lustració, va promoure tots la sèrie de cartells dels millors artistes del moment, uns cartells que han donat la imatge de la Guerra Civil. I va publicar, en versions catalana, castellana, francesa i anglesa, la revista *Nova Ibèria*, una revista de disseny innovador, amb textos de bons escriptors, fotografies i collages, que és una peça modèlica de la modernitat.

Una altra de les peces importants va ser la potenciació de Laya Films, una productora cinematogràfica que havia estat creada el 1934 pel Servei Cinematogràfic de la Conselleria de Cultura, i que promovia un noticiari setmanal en català i castellà, i un documental cada mes en francès i anglès. A més, Laya Films distribuïa doblades al català i al castellà pel·lícules d'avantguarda estrangeres i tenia l'exclusiva i el doblatge dels films russos, que, no cal dir, estaven de moda. A més, van organitzar un camió per portar el «Cinema al front».

El Comissariat, al costat de Nova Ibèria, va fer moltes altres publicacions: opuscles divulgatius en francès i anglès, però també, de cara a l'interior, l'edició d'algunes peces emblemàtiques, en fulls solts o plecils il·lustrats. Així, cal destacar peces com *No passareu!*, d'Apel·les Mestres; *Oda a Barcelona*, de Pere Quart (un dels poemes més representatius del moment revolucionari, imprès en un full vermell); *Defensa de Madrid* i *Defensa de Catalunya*, de Rafael Alberti, i *El més petit de tots*, la cançó il·lustrada per Lola Anglada (que va ser una referència emblemàtica del període). Va editar, també, el recull de J. Carner Ribalta, *Poetes russos de la revolució* (1937) i, en català i castellà, el *Cançonier revolucionari internacional*, recopilat i comentat per Otto Mayer. Són, també, ben conegudes les auques del Comissariat, moltes de les quals afegien un punt d'humor a la situació bèl·lica, la més famosa de les quals és l'*Auca del noi català antifeixista i humà*, il·lustrada per Josep Obiols.

Alguns llibres resulten, també, molt representatius: *En dono fe. Un any d'actuació en l'Espanya nacionalista*, del secretari judicial de Burgos Antonio Ruiz Vilaplana (l'èxit del qual va promoure altres testimoniatges semblants); *Catalana a Madrid*, del mateix Miravittles (Editorial Forja) i una selecció i traducció del llibre de Bernanos, *El testimoniatge de G. Bernanos: Les cimetières sous la Lune*, i el llibre d'Upton Sinclair, *No passaran! Una història del setge de Madrid*.

Cal destacar, finalment, la sèrie d'opuscles encarregats a escriptors sobre diferents aspectes de la vida del moment i algunes publicacions divulgatives com *La literatura catalana moderna*, de Rafael Tasis i Marca, i *La pintura catalana contemporània*, de Sebastià Gasch, i *La literatura catalana a l'estranger*, de Lluís Bertran. També, entre tants d'altres, el de Navarro Costabella, *La universitat de Catalunya*, que hem citat més amunt.

L'activitat de Jaume Miravittles va ser immensa i un punt pintoresca. L'*Esquella de la Torratxa*, que era en mans del Sindicat de Dibuixants (dominat pel PSUC), tenia una secció dedicada a ell que portava el títol de «Retaule de les Miravittles». Era una manera de definir-lo i de definir la seva tasca, sempre imaginativa. Amb humor, és clar. Perquè algunes de les seves activitats, com la publicació del cartell de Martí Bas adreçat a la rereguarda amb la llegenda «Feu tancs... tancs... tancs... que són els vehicles de la victòria», potser se'l mereixien.

Una de les actuacions específiques del Comissariat va ser la creació del Casal de la Cultura. L'Estat n'havia creat un a València amb la intenció d'acollir intel·lectuals i escriptors desplaçats de Madrid. El de Barcelona, però, obeïa inicialment a la necessitat de coordinar les diferents entitats de cultura (Institut d'Estudis Catalans, Universitat, Institució del Teatre, Conservatori del Liceu, etc.) per tal d'assolir una major incidència sobre la societat. Un factor cercat era la voluntat de crear un espai de trobada entre els homes de ciència i els artistes. La persona que inicialment va dirigir l'entitat va ser Gabriel Alomar, abans no es va concretar el seu nomenament com a ambaixador al Caire. El Casal, i no m'hi estenc, va organitzar activitats molt diverses, des d'exposicions (com el «Saló de tardor») fins a la intervenció en l'organització de les Fires del Llibre, del 1937 i del 1938. A més, va fer algunes publicacions, com el volum *Al marge de la revolució i de la guerra*, de Josep Pous i Pagès, o els *Cants*, de Leopardi, en commemoració del centenari de la seva mort.

AGRUPACIÓ D'EScriptors CATALANS

Com és sabut, els escriptors s'organitzen en dues grans associacions sindicals: l'Agrupació d'Escriptors Catalans (AEC), adherida a la UGT, i el Grup Sindical d'Escriptors Catalans, adherida a la CNT. Els motius pels quals uns escriptors anaren a un grup o a un altre són ideològics, però no únicament. De fet, la CNT controlava el món dels espectacles, especialment el món teatral, i, per tant, tots aquells que tenien interessos en aquest camp (Ramon Vinyes, Carme Montoriol, bé que també Diego Ruiz o Xavier Viura, entre d'altres) anaren a parar al Grup de la CNT. Caldria afegir-hi, encara, l'Associació d'Escriptors i Artistes Socials, afiliats al POUM (Julià G. Gorkin, Salvador Roca i Roca, Jordi Arquer, entre d'altres). La immensa majoria, però, va sindicar-se dins de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, que era, al seu torn, una transformació d'una primera associació, impulsada per Francesc Trabal: el Club dels Novel·listes.

De fet, de la mà de Francesc Trabal i d'un grup de col·laboradors molt pròxim a ell (com C. A. Jordana o Joan Oliver, que van presidir successivament l'entitat, i Mercè Rodoreda, Xavier Benguerel i Lluís Montanyà), l'Agrupació es va convertir en una peça clau per a l'ordenació de la vida literària a Catalunya en el perío-

de bèl·lic. Van actuar sempre en estreta col·laboració amb la Conselleria de Cultura, que els va encarregar, a finals d'agost (i, doncs, sent conseller de cultura, encara, Ventura Gassol), l'organització de la política d'edicions de la Conselleria. Paral·lelament, recullen llibres destinats al front, als hospitals i a les biblioteques populars, es fan càrrec de la recepció de periodistes i escriptors estrangers, col·laboren en la recuperació de patrimoni artístic amenaçat, intervenen en funcions de propaganda cultural a través de la premsa, la ràdio i revistes (en col·laboració amb el Comissariat de Propaganda, amb les revistes *Nova Iberia* o *Moments*), organitzen tot un cicle de conferències radiofòniques sobre temes convinguts amb la Direcció General de Radiodifusió. Hi intervenen C. A. Jordana, Pous i Pagès, Trabal, Ramon Xuriguera, Mercè Rodoreda, Rafael Tasis, Palau i Fabre o Maria Teresa Vernet, al costat d'escriptors de l'altra associació, com la Carme Montoriol. Aquestes emissions, més endavant i organitzades sota l'empara de la Institució de les Lletres Catalanes, portaran el títol de *La vida literària a Catalunya*. Perquè, al capdavant, la Institució de les Lletres Catalanes, que és l'entitat més important que sorgeix durant el període, és el resultat de l'entesa entre l'Agrupació i la Conselleria, o, si es vol amb noms concrets, entre Francesc Trabal i Carles Pi i Sunyer.

Anem, però, a pams: anteriorment, en el període d'Antoni Maria Sbert com a conseller de Cultura, substituït de Ventura Gassol, quan aquest va haver d'abandonar Catalunya perquè la seva vida estava en perill, es va crear la Comissió de les Lletres Catalanes, amb l'objectiu d'«enquadrar els escriptors catalans en la nova organització social, i organitzar l'ajut als treballadors de les Lletres Catalanes» i «expandir la literatura catalana dintre i fora de Catalunya». Aquesta entitat es fa càrrec del Comitè d'Edicions Catalanes, creat dins de la Conselleria, i oficialitza el Servei de Biblioteques del Front, que havia començat l'AEC en col·laboració amb l'Escola de Bibliotecàries.

Aquesta comissió, com ha escrit Maria Campillo, «representà l'assumpció institucional d'iniciatives prèvies d'intervenció, una mostra incipient de gestació d'un front cultural diversificat, i un antecedent formal [...] d'un projecte que convergirà, en temps, de Pi i Sunyer, en la Institució de les Lletres Catalanes».¹³ En efecte, el paper de Carles Pi i Sunyer com a conseller de Cultura va representar un salt endavant de primer ordre. Nomenat el 29 de juny del 1937, va crear els dos organismes que canalitzen la política cultural de la Generalitat fins al final de la Guerra: els Serveis de Cultura al Front i la Institució de les Lletres Catalanes. Aquesta, creada el setembre de 1937, era, de fet, iniciativa de l'Agrupació d'Escriptors Catalans i responia a la necessitat d'institucionalitzar la vida literària a Catalunya, no només perquè s'estava travessant un període bèl·lic sinó perquè justament una

13. *Ibidem*, p. 91.

de les necessitats bàsiques de la literatura catalana era la seva institucionalització. Es feia, doncs, responnent a una necessitat global i amb la mirada posada en el futur. Però, a més a més —i torno als estudis de Maria Campillo—, l'entitat responia al «desig de capitalització més majoritària dels intel·lectuals [...] fins i tot d'aquells que es mostren refractaris a intervenir des d'organismes vinculats a una política de partit concreta, o d'alguns, com Joaquim Ruyra o J. M. Capdevila, difícils d'enquadrar dins de qualsevol tipus d'estructura en funcionament»¹⁴ pel seu caràcter d'escriptors catòlics.

El decret de creació designa com a membres Pompeu Fabra, Pere Coromines, Josep Pous i Pagès, Josep Carner, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Riba, Antoni Rovira i Virgili i Jordi Rubió i Balaguer. Més tard, s'hi afegeixen, entre d'altres, Francesc Trabal (de fet, ell n'era l'ànima), Joaquim Ruyra, Josep Maria Capdevila i Gabriel Alomar. L'obligada absència d'alguns dels nomenats va propiciar la creació d'«adjunts» (C. A. Jordana per Josep Carner, per exemple; o Joan Oliver per Martínez Ferrando). A més, a través dels secretariats, s'hi incorporen també Lluís Montanyà, Xavier Benguerel, Anna Murià o Mercè Rodoreda (que hi entrà com a mecanògrafa i correctora i posteriorment tingué cura de la gaseta radiada). Aquest grup, des de Jordana fins a Rodoreda, persones de confiança de Francesc Trabal, són els que porten el pes del dia a dia de l'entitat.

No puc referenciar tota l'activitat que va portar a terme la Institució de les Lletres Catalanes. De fet, si no fos per la situació de guerra, representaria un dels moments àlgids de la literatura catalana, perquè va atendre totes les necessitats i va potenciar la capacitat de tots els seus membres. Així, es desplega tota una política d'edicions que comença amb clàssics catalans i obres inèdites, continua amb clàssics estrangers (amb traduccions encarregades a Marià Manent, Riba, Jordana, Serrahima, etc.), fins a documents de guerra com *Unitats de xoc*, de Pere Calders. O una novel·la com *Aloma*, de Mercè Rodoreda. Indubtablement, una de les peces cabdals va ser la publicació de la *Revista de Catalunya*, que tingué com a redactor en cap Armand Obiols: cada mes, durant el 1938, va treure el número corresponent, d'un gruix considerable i d'un nivell intel·lectual i literari elevadíssim. Afegim-hi, encara, tota l'activitat a la ràdio (amb la gaseta radiada *La vida literària a Catalunya*, la creació d'uns Arxius de Literatura Catalana, la col·laboració en la Diada del Llibre del 1938, l'organització de l'homenatge a Joaquim Ruyra, la col·laboració amb els Serveis de Cultura al Front, la representació a congressos internacionals com el del Pen Club de Praga del juliol del 1938 amb l'assistència de Francesc Trabal i Mercè Rodoreda, etc.

Tota aquesta feina s'acaba abruptament amb la fugida de Barcelona el gener del 1939. La Institució, però, va continuar sent un organisme de referència en el

14. *Ibidem*, p. 246.

moment de la desfeta, en l'intent de pal·liar els problemes derivats de l'exili forçat i en l'esforç per reconstruir, en la dispersió, la vida literària catalana. Aquesta història, però, que torna a posar Francesc Trabal com un lluitador infatigable, és ja tota una altra història.

FOTOGRAFIA 1. Benvinguda del paer en cap a la Secció Històrico-Arqueològica. Saló de Plens de la Paeria de Cervera.

FOTOGRAFIA 2. Visita a l'Arxiu Històric Comarcal.

FOTOGRAFIA 3. Sessió commemorativa del 650è aniversari del naixement de la Generalitat de Catalunya (Cervera, 1359), celebrada per la Secció Històrico-Arqueològica a Cervera.

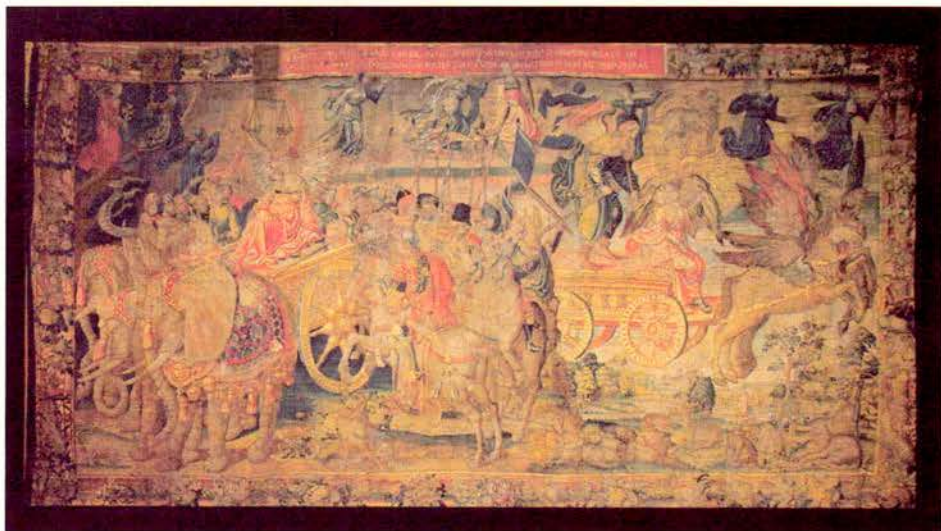
FOTOGRAFIA 4. La presidenta de la Secció Històrico-Arqueològica en un moment de la seva ponència.

FOTOGRAFIA 5. Tapís del *Triomf de la mort sobre la castedat*. Institut d'Estudis Catalans.
(Fotografia: Francesc Miralpeix - Joaquim Garriga.)

FOTOGRAFIA 6. Tapís del *Triomf de la fama sobre la mort*. Museu Nacional d'Art de Catalunya.
(© CRBMC. Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya. Fotògraf: Carles Aymerich.)

FOTOGRAFIA 7. Tapís del *Triomf del temps sobre la fama*. Museu Nacional d'Art de Catalunya.
(© CRBMC. Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya. Fotògraf: Carles Aymerich.)

FOTOGRAFIA 8. Tapís del *Triomf de la divinitat sobre el temps*. Museu Nacional d'Art de Catalunya.
(© CRBMC. Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya. Fotògraf: Carles Aymerich.)

